کۆ وتار

چەمکی ئەوانیدی لە موزیکی کوردیدا..

توانا حەمە

2014

کۆ وتار

چەمکی ئەوانیدی لە موزیکی کوردیدا..

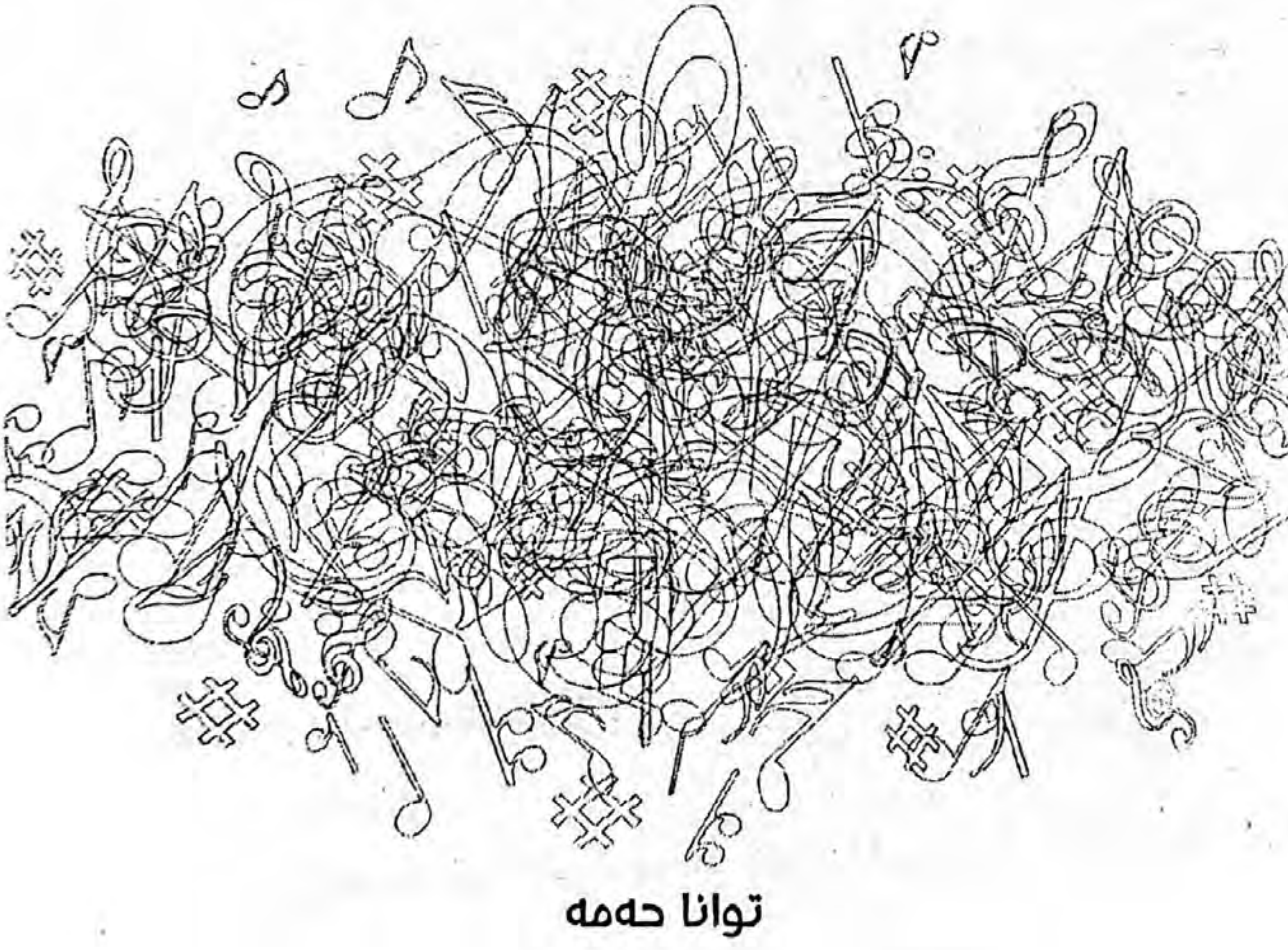

توانا حەمە

2014

چەمکی ئەوانی دی لە موزیکی کوردیدا

بابەت: کۆ وتار

نوسینی: توانا حەمە

دیزاین بەرگ و ناوەوە: نزار کەریم

ساڵی چاپ: ٢٠١٤

تیراژ: ١٠٠٠ دانە

شوێنی چاپ: چاپخانەی قانع

نرخ: ٣٠٠٠ دینار

لەبەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتیەکان ژمارە (١٤٣٥) ساڵی ٢٠١٤

پێڕست

بەشی یەکەم

کۆمەڵە ووتارێک دەربارەی موزیکی کوردی

• چەمکی ئەوانی دی لە موزیکی کوردیدا ١١
• موزیک لە سیاسەتی کوردیدا ٢٤
• ئەلبومی (وەفایی) لە گوتارێکی ڕەخنەیی موزیکدا ٣٨
• ژیان و هونەری شەماڵ سائیب ٤٥
• حەسەن زیرەک سمبولێک بۆ موزیکی کوردی ٥٠
• کێ خاوەنی گۆرانی (ئەمڕۆژی ساڵی تازەیە) بوو؟ ٥٥
• ئامێرناسی: ئامێری تەمبوور ٦١
• ئامێرناسی : مێژووی ئامێری چەنگ لە زانستی شوێنەوارناسیدا ٦٩
• ڕۆڵی موزیک لە درامای نوێی کوردیدا ٧٥
• نەبوونی سکۆر و نۆتەی موزیکی کوردی (شاکارەکانی خالقی) بە نمونە ٧٩

بەشی دووەم

سێ ووتار دەربارەی موزیکی گەلان

• موزیکی فۆلکلۆری چییە؟ ٨٧
• سەرەتایەک بۆ سەرهەڵدانی موزیکی جاز ٩٥
• ڕاگا و تال بنەمای موزیکی هندی ١٠٣

بەشی سێیەم

ژیاننامەی چەند موزسیانێک

- ناسر چەشم ئازەر ١١٥
- سامڤیل یێرڤینیان ١١٨
- ڕاڤی شانکار گۆرانیبێژ و سیتارژەنی هیند ١٢٠
- عەزیزە موستەفا زادە، شازادەی موزیکی جاز ١٢٣
- موحسن نامجو موزیکژەن و گۆرانیبێژێکی یاخی ١٢٦
- ستراڤینسکی و شاکاری پەرستشی بەهار ١٢٩
- شۆمان موزسیانێکی ڕۆمانتیک و مرۆڤێکی نائارام ١٣٢

پێشکەشە:

• بە سارا خاتوونی هاوژینم، کە هەمیشە هاوڕێی گشت هەنگاوەکانمە.
• بە کوڕە شیرینەکەم (ئارون) گیان.
• بە سەرجەم مامۆستایان و خوێندکارانی بەشی موزیک، لە سکۆڵی هونەرە جوانەکانی زانکۆی سلێمانی.

پێشەکی

سەرەتای نووسینم لە بواری موزیکدا بۆ قۆناغەکانی خوێندنی ناوەندی دەگەڕێتەوە، کە زیاتر خولیای نووسینی هۆنراوە و پەخشانم هەبوو. ئەشێت دواجار هەر ئاوازی ووشە و نووسین بوبێت بەرەو دنیای موزیکی بردبێتم و ڕووم بکردبێتە بەشی موزیک لە پەیمانگای هونەرەجوانەکانی سلێمانی، تا لەوێ درێژە بە خوێندن بدەم. گەرچی لە پەیمانگا لەلایەن مامۆستای ئازیزم (عادل حەمەکەریم)ە وە زۆر هاندەدرام کە لە بواری نووسین و لێکۆڵینەوەدا کار بکەم، بەڵام لە ئەزموونی پەیمانگادا هەر لە بواری ئەدەبدا دەمنووسی. دواجار دوای تەواوکردنی خوێندنی موزیک، لە بواری وانەبێژی موزیک و نووسین لە سەر موزیکدا خۆم دۆزییەوە. بۆیە دەستم کرد بە بڵاوکردنەوەی ووتار و بیر و ڕاکانم دەربارەی موزیکی کوردی، کە زۆرینەیان خۆی لە بواری ڕەخنەدا دەبینیەوە. بەڵام هەر زوو تووشی دەیان گرفتی لاوەکی بووم، چونکە چەمکی ڕەخنە بۆ ئەوکاتی موزیکی کوردی تاڕادەیەکی زۆر سەخت بوو. هەرچەندە بە ئەو پەڕی دڵسۆزییەوە بابەتەکانم دەنووسی تاکە مەبەستیشم پێشکەوتنی ڕەوتی موزیکی کوردی بوو، بەڵام لە لایەن زۆر کەسەوە ڕەخنەکانم بە ئاراستەیەکی تردا لێکدەدرایەوە. هەر بۆیە لەو بوارەدا تا ڕادەیەکی زۆر پاشە کشەم کرد. بۆیە سەرجەم ئەو ووتارانەی کە ڕەخنەین و دواجار زانیومە کەسەکان ناتوانن قبولی بکەن، لەم کتێبەدا جێگام بۆ نەکردنەوە. لێرەدا مەبەست ئەوە نیە باوەڕم بەم بوارە نەماوە، بەڵکو بە هۆکاری خوێندنەکەم لە بواری (ئێتنۆموزیکۆلۆجی)یدا، سەرقاڵی توێژینەوەی زانستی و گەڕانی مەیدانیم لە زۆر ناوچەی کوردستاندا. لە ڕاستیدا ئیدی دەمەوێ زیاتر لەم بوارە زانستیەدا قوڵببمەوە و خۆم کۆبکەوە. هەرچی هۆکاری تایبەتم بۆ چاپکردنی ئەم کۆمەڵە ووتارە ئەوەیە کە ئەم نووسینانە دەرفەتی جوانیان بۆ دروستکردم و وایان لێکردم پەرە بە تواناکانم لە بواری لێکۆڵینەوە و نوسیندا بدەم و متمانە بە خۆم بکەم. دواجار هەر ئەم وتارانە دەرفەتێکی زێڕینیان بۆ دروستکردم، تا بتوانم بە پلەی نایاب لە بەشی ئێتنۆموزیکۆلۆجی وەربگیرێم و درێژە بەخوێندن بدەم. هۆکاری

گشتیم ئەوەیە کە کتێبخانەکانی کوردستان زۆر لاوازن لە ڕووی بوونی کتێب بە زمانی کوردی دەربارەی موزیک بەگشتی و بە تایبەت موزیکی کوردی. هەر بۆیە بە هیوام ئەم کتێبە دەلاقەیەکی بچووک بۆ ئەو کەسانە بکاتەوە کە تامەزرۆی خوێندنەوە و ڕۆشنبیری موزیکن.

ئەم کتێبە لە کۆمەڵیک وتار پێک دێت، کە بەشێکە لە ئەزموونی چەند ساڵەی کارکردنم لە بواری نوسیندا، هەندێکیانم پێشتر لەرۆژنامە و گۆڤارەکاندا بڵاوکردوونەتەوە. ئێستاش لە دووتوێی ئەم کتێبەدا دەیخەمەوە بەردیدەی خوێنەران. هەڵبەت کۆکردنەوەی کۆمەڵێک وتار لە کتێبێکدا و لە ژێر ناوێکدا ڕەنگە کارێکی دژواربێت، چونکە بابەتەکان لە کۆمەڵێک ووتاری سەربەخۆن پێک هاتوون، بەڵام وەک شێوازێک لە کۆکردنەوەی کۆمەڵە ووتارلای زۆرێک لە ئەکادیمیی و نووسەران کارێکی پەسەندە . هەر بۆیە بابەتەکانی بەسەر سێ تەوەردا ڕیزبەندیان بۆکراوە:

- یەکەم: بەشێکیان تایبەتن بە موزیکی کوردی.
- دووەم: چەند کورتە باسێک دەربارەی موزیکی گەلان.
- سێیەم: ژیاننامەی چەند موزیکێکی جیهانییە.

بەشێوەیەکی گشتی بابەتەکان بە جۆرێک نووسراون، کە بۆ موزیککاران و خوێندکارانی موزیک لە پەیمانگا و زانکۆکانی کوردستان سوود بەخشبێت. هاوکات زانیاری زۆر گرنگی لە خۆ گرتووە بۆ ئەو کەسانەی کە دەیانەوێت ڕۆشنبیریان لە بواری هونەری موزیکدا فراوان بکەن.

لە کۆتایدا بە ئومێدی ئەوەم ئەم کتێبە جێگایەکی بچووک بگرێت، لە نێو کتێبخانەی موزیکی کوردیدا و ئەمە سەرەتای دەستپێکی بڵاوکردنەوەی ئەو زنجیرە لێکۆڵینەوە ئەکادیمییەم بێت، کە چەند ساڵێکە هەموو کاتەکانی خۆم و خێزانەکەمم پێ بەخشیوە.

توانا حەمە

٢٠١٤/٥/٣

بەشی یەکەم

کۆمەڵە ووتارێک دەربارەی موزیکی کوردی

چەمکی
(ئەوانی دی)
لە موزیکی کوردیدا

پێشەکی:

چەمکی ئەوانی دی چەمکێکی فرە ڕەهەندە و پەیوەندی بەزۆرلایەنی زانستە مرۆڤایەتییەکانی وەك: ئەنترۆپۆلۆجی، کۆمەڵناسی، ڕامیاری، فەلسەفە..هتد هەیە. بە هۆکاری ئەوەی پەیوەندی تەواوی بەم زانستانەوە هەیە، هەر بۆیە ئەم چەمکە وەك یەکێك لە چەمك و باسە گرنگەکان لە نێو موزیکی گەلاندا، جێی باس و خواسی زۆرێك لە لێکۆڵەرەوانی موزیکناسی (Musicology) بووە. دواجار هەر نەتەوەیەك لە ڕوانگەی خۆیەوە، خوێندنەوەی بۆ ئەم چەمکە کردووە. بۆیە بە پێویستی دەزانم ئەم باسە وەك ئەزمونێکی نوێ و شیکاری لە نێو موزیکی کوردیدا بخەمە ڕوو، گەرچی بە داخەوە بە هۆی نەبوونی کادر و پسپۆڕی موزیکۆلۆجی، تائێستا فەرهەنگی موزیکی کوردی خۆی لە باسکردنی ئەم چەمکە گرنگانە نەداوە، تابتوانرێت قوڵتر لەم باسە گرنگە بکۆڵمەوە و شیکاری بۆ ڕەهەندە جیاوازەکانی موزیکی کوردی بکەم. بەڵام بە پێویستی ئەزانم وەك

دەلاقەیەك بۆ ئەم باسە گرنگانە بە كورتە باسێك تیشك بخەمە سەر ئەم (چەمكە) گرنگە، بە ئومێدی ئەوەی لە ئایندەدا توێژینەوەی چڕو پڕتری بۆ بكرێت.

چەمكی ئەوانی دی

ئەوانی دی: واتەكەی بە كوردی زۆر ڕوونە، بە زمانی ئینگلیزی (*The Other*)ی پێدەگوترێت. مەبەست لە (ئەوانی دی) بەپێی بابەتەكان دەگۆڕێت، بۆیە لە موزیكدا مەبەست (ئەوانی دی): (هەموو ئەو بابەتە موزیكییانەی كە دەچێتە فۆڕمی موزیكی بێگانەوە، كە وەك: فەرهەنگێكی نامۆ، ئاشنا نەبوونی شێوازی دانان، هۆكارە هەستییەكان لە شێوازی دەربڕین و زۆر لایەنی دیكەی نەبێت. ئەوەش بە هۆكاری ئەوەی كە پەیوەست نییە بە كەلتوری موزیكی (تۆ) یان (ئێوە)، و زادەی بیر و ژیاری كۆمەڵەیەك یا نەتەوەیەكی ترە (ئەوان) بە توندی وابەستەن پێیەوە). بەڵام كاتێ باسی ئەم چەمكە دەكەین پێویستە ئاماژە بەوە بكرێت، ڕەگ و ڕیشەی ئەم زاراوەیە دەگەڕێتەوە بۆ فەیلەسوفانی یۆنان بە تایبەت (ئەرستۆ) لە بەشی نۆیەمی كتێبی پێنجەمی میتافیزیكدا، ئەم باسەگەلە دەوروژێنێت و دەڵێت: (بە شێوەیەكی گشتی (ئەوانی دی) مانای جیاوازی و لێكچوونەكانی ئێمەیە).

هەر بۆیە لێرەدا باشترین پێناسە ئەوەیە: (بۆئەوەی (خودی خۆت بناسی، پێویستت بە ناسینی ئەوانی دیكەیە). مەبەست لێرەدا ئەوەیە ئایا (بوونی خود) بە بێ (ئەوانی دی) مانایەكی هەیە؟ لەڕاستیدا نەخێر چونكە هەركەسێك بەشێوەی واقعی یا خەیاڵی هەمیشە بەشێوەیەكی خۆرسك (ئەو) لە (ئەوانی دی) جیا ئەكاتەوە. هەمیشە شوناسی (خود یان ئەو) وابەستەی (ئەوانی دی) كە دەكات. هەر بۆیە دواجار دەبینرێت ئەم چەمكە ڕەنگدانەوەی لەسەر شێوازی پەیوەندییەكان

و هەڵکردن و بەردەوامی دان بە پێکەوەبوونی مرۆڤەکان دەبێت، تا بەتەواوی دەگاتە سەرجەم کایەکانی وەك: ئاینی، نەژادی، نەتەوەیی، چینایەتی و بابەتە فەرهەنگییەکانی دی. دواتر ئەم چەمکە لای (هیگل، هایدگر، سارتر ..هتد بە ڕونتر و لەدیگا و ڕەهەندی جیاوازەوە باسی لێوەدەکرێت [ئەحمەدی، ١٣٨٩،ل: ١٥٥]. بەڵام هەمان چەمك ئەگەر لە تێڕوانینێکی مرۆڤناسییەوەلێی بڕوانرێت، ئەوا هەمیشە (چەمکی ئەوانی دی) پێویستی بە چەمکی (خود - *Ego*) دەبێت. بەڵام هەمیشە لایەنی ئەرێنی و باشەکە دەلکێنرێت بەچەمکی (خود) یان (ئێمە) وە، لایەنە نەرێنی وخراپەکانیش دەدرێتە پاڵ (ئەوانی دی). بەڵام ئەم تێڕوانینە لە موزیکدا بەم شێوە توندە بەرچاو ناکەوێت، زیاتر گەڕانە بەدوای شوناسی موزیکی خۆدا لە چاو موزیکی (ئەوانی دیدا). گەرچی لە هەندێك شاکاری موزیکدا (ئەوانی دی) وەك (لۆبیك یا گاڵتەجار یا دڕەندە) بەکارهاتووە، بەڵام ئەم کارانە زادەی سەردەمانێکن کاریگەری ئەفسانە (*Myth*) بەسەر تاکەکانی کیشوەری ئەورووپاوە هەبووە. ئەگەرچی لە سەردەمی ڕێنیسانسدا (موزیکی بێگانە) هێندە بەرباس و جێی بایەخی ئاوازدانەران نەبووە، بەڵام دواتر لە سەدەکانی هەژدەیەم و نۆزدەیەم، بە هۆی سەرهەڵدانی سیاسەتی داگیرکاری (*Colonialism*) لە ئەورووپادا و زیادبونی ڕێژەی لێکۆڵینەوەی مرۆڤناسی (*Anthropology*) و کۆمەڵناسی (*Sociology*)، بەتایبەت دەربارەی نەتەوە نائەورووپییەکانی وەك: چینییەکان، هندییەکان، سورپێستەکانی ئەمریکای باشوور و ڕۆژهەڵاتییەکان ...هتد وناسینی فەرهەنگی بێگانە بووە جێی بایەخ لەسەرجەم بابەتە هونەری ئەدەبی وکەلتوری یەکاندا و سودیان لێ وەردەگیرا لە نێو بەرهەمە هونەرییەکاندا ڕەنگی دەدایەوە. بۆ نموونە کاتێك ژان - فیلپ ڕامۆ لە ئۆپرای سورپێستانی عاشق ١٧٣٥دا کە کەسایەتیەکانی نێو ئۆپراکە بریتی بوون لە: تورك، ئێرانی، سورپێستانی ئەمریکای باشوور، ئەم ئۆپیرایە زۆر سەرکەوتوو

دەبێت و دوای چڵ ساڵ لە دانانی ئەم شاکارە لەماوەیەکی کورتدا زیاتر دووسەدجار لە نێو شانۆ جیاکانی پاریسدا نمایش کراوەتەوە. یەکێك لە هۆکارە گرنگەکانی سەرکەوتنی ڕامۆ بەکارهێنانی سەمای سووریێستان بوو، کە بۆ گوێگرانی و بینەرانی هونەری ئۆپێرای ئەورووپی شتێکی نوێ و ڕەنگێکی تازە و جیاوازبوو. دواجار هەر ئەم جیاوازی ڕەنگە دەبێتە ناسنامەیەك بۆ ئەورووپا تا لە ڕێگای (ئەوانی دی)یەوە خۆی بناسێ و شوناسێك بۆ خۆی دابنێت. دوابەدوای ئەمە لەکۆتایی سەدەی هەژدەیەمدا دەبینرێت لە ئەورووپادا موزیکی تورکی دەبێتە جێی بایەخی ئەورووپییەکان و لەسەدەی نۆزدەیەمیشدا، بە هۆی زیادبوونی ئارەزووکردنی گەشتکردنی هونەرمەندان بۆ وڵاتانی هیند، ژاپۆن، چین، ئەفریقا، ئەمریکا کاریگەری ئەم گەشتانە جگە لەموزیك لە نێو شاکارە هونەرییە شێوەکارییەکانیشدا دەبینرا.

دواجار ئەوە بەڕوونی دەبینرێت کە هونەرمەندانی ئەورووپا چۆن توانیویانە سود لە موزیکی بێگانە وەربگرن. هەر بۆیە لەڕەشپێستانی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا لە (سیمفۆنی ژمارە ٩)ی دڤورجاك ١٨٩٣ و موزیکی میسر و باکوری ئەفریقا لە ئۆپرای ئایدا ١٨٧١ شاکاری ڤێردی و راوچیانی مرواری ١٨٦٣ شاکاری جۆرج بیزێ Georges Bizet بەتەواوەتی هەردوو چەمکی (ئێمە و ئەوانی دی)، خۆی لە نێو موزیکی ئەورووپیدا نمایشدەکات. لەمە بەدواوە زۆر ناونیشانی وەك: (ژنی ڕۆژهەڵاتی، یەهودی، قەرجانە دەدوا..هتد) لەنێو ئۆپرا و شاکارە موزیکییەکان بەرچاو دەکەوێت. هەر لە سەدەی نۆزدەهەمدا بە هۆکاری (ئەم چەمکە) موزیکی کەمە نەتەوایەتیەکانی جیهان بەتەواوەتی خۆی خزاندە نیو موزیکی کلاسیك و بەشێوەیەکی ڕەسمی جێی خۆی کردەوە. کە ئەوانیش بریتی بوون لە: (راپسۆدی، مارش، گۆرانی میللی و گۆرانی گوندنشینان)،کە لە نێو کارە موزیکییەکانی وەك: شۆپان، شۆبیرت، برامس، لیست، دڤورجاك، زولتان کۆدای، شۆستاکۆفیج..هتد دەبینرێت [هەمان]. بەتایبەتی

لای دانەرانی ڕووس موزیکی ڕۆژهەڵاتی و بە تایبەت عەرەبی زیاتر بەرچاو دەکەوێت دیاترین نموونە: شەهرەزادی شۆستاکۆفیچ و بازاڕی عەرەبی (Arabian Bazar)ی فیکرەت ئەمیرۆڤ کە یەکێکن لە شاکارە دیارەکان بۆ ئەم باسە. ئەم کۆمەڵە کارەی کە ئاماژەی پێدرا (چەند نموونەیەکی بچووکن، لە ڕاستیدا سەدان نموونەی دی هەیە، کە تا ئێستاش بە فۆڕمی جیا ئەم چەمکە خۆی تێدا نمایش دەکاتەوە. گەرچی لە ئێستادا جیهانگیری ڕۆڵی کارای هەیە لە سەر ئەم چەمکە زۆر هەوڵ دەدرێت موزیکیش شقڵێکی جیهانی وەربگرێت، بەڵام بەبڕوای من ئەمە جۆرێکی دیکەیە لە تەوژمی داگیرکاری ڕۆژئاوا، هەمیشە ئەوە باش و گونجاوە کە لەئەورووپاو ڕۆژئاواوە سەر هەڵ ئەدات، هەمیشە ئەو موزیکە جیهانیە کە لەڕۆژئاواوە سەر هەڵ ئەدات، هەر گیز موزیکێکی ڕۆژهەڵاتی نابێتە موزیکێکی جیهانی. لێرەدا تا ڕادەیەك هاوڕام لەگەڵ بەشێك لە بڕواکانی (ئیدوار سەعید) بە ڕەگەز فەڵەستینی کە لەساڵانی ڕابردوودا باسگەل و چەند تیورەیەکی ووروژاند لە سەر جیهانگەرایی کە جەوهەری باسەکەی ئەو پرسیار گەلە بوو کە بۆچی جیهانگەرای تەنها لە ئەورووپاوە بۆ ڕۆژهەلات دێت و هەرگیز پێچەوانە نابێتەوە.

گەرچی باسەکە زۆر بەچڕی لە پێشەکیەکەدا لە مێژووی ئەم چەمکە وە پێیدا هاتووم، تەنها بە هۆکاری ئەوەبووە لێرە بە دواوە خوێنەری کورد، زیاتر و ووردتر ئەم چەمکە لە بیری خۆیدا شرۆڤە بکات و دواتر بە سانایی هەست بە سەدان نموونەی دیکە بکات.

ئەوانی دی کێن لە موزیکی کوردیدا؟

لێرە بە دوا گرنگترین پرسیارەکان ئەوەن، ئایا موزیکی کوردی لەکوێی هاوکێشەی ئەم چەمکەدایە؟ (ئەوانی دی) لە موزیکی کوردیدا کێن؟ ئایا ئەم چەمکە چ ڕۆڵیکی ئەرێنی یا نەرێنی دیووە؟ ئایا ئیدی موزیکی کوردی دەتوانێت لەڕێگای (موزیکی ئەوانی دی)

یەوە ناسنامەی موزیکی خۆی بناسێتەوە؟ بە بڕوای من ئەم چەمکە لەموزیکی کوردیدا زۆر بە ڕوونی خۆی نمایش دەکات، (ئەوانی دی) لە موزیکی کوردیدا تەنیا ڕۆژئاوا و ئەورووپا نیە بەڵکو بریتین : لەنەتەوەکانی دراوسێ (فارس، ڕەگەزی تورك، ئازەربایجان، ئەرمەن، عەرەب) کە زیاتر کارەکتەری ئەم چەمکە لە سەر شانۆی ئەم باسە دەبینرێت. ئەگەر بە وردی لە موزیکی کوردی بکۆڵیتەوە گەرچی نزیکی تەواو هەیە لە شێوازی ستراکچەری موزیکی نەتەوەکانی دراوسێدا، بەڵام سیماکانی موزیکی کوردی بەتەواوەتی مۆرکی تایبەتی خۆی هەیە بەتایبەت لە: (ڕیتمی هەڵپەڕکی)، (مۆتیڤی گۆرانییەکان)، (ڕستە موزیکییەکان)، (شێوازی بەکارهێنانی (کۆماکان) لە سەر ئامێرەکان) بەڕوونی دەبینرێن. بەڵام ئەوەی جێی تێڕامانە و بۆتە گرێیەك لە موزیکی کوردی ئەوەیە تائێستا موزیکی کوردی شێوەکی زارەکییە و کەمترین دانراوی دانەری ئەکادیمی و زانستی هەیە، بۆیە (موزیکی کوردی) نەیتوانیوە سود لە موزیکی (ئەوانی دی) وەر بگرێت تاشوناسی خۆی تێدا بدۆزێتەوە. زۆر جار لە موزیکاری کورد لە جێی بەکارهێنان و سوود وەرگرتن لە موزیکی نەتەوەیەکی دی ڕووی کردۆتە کۆپیکردن و بە کوردی کردن، بە بێ ئاماژە پێدان کە ئەم ئاوازەی لە چ نەتەوەیەك وەرگرتووە. بۆیە لێرەدا بۆ دۆزینەوە و پێناسە کردنی ناسنامە (Identity)ی موزیکی کوردی بۆ ئەو کەسانەی دەیانەوێت لێکۆڵینەوە لە ناسنامەی نەتەوەیی موزیکی کوردی بکەن بۆیان زۆر سەخت و دژوار دەبێت.

کورد چۆن لە موزیکی (ئەوانی دی) و (ڕۆژئاوا) دەڕوانێت؟

گەرچی بە درێژایی مێژوو هەستی ناسیۆنالستی لە نێو گەلی کوردا زۆر بەهێزبووە، بەڵام لە موزیکدا ئەم هەستە ناسیۆنالستییە بەرامبەر موزیکی (ڕۆژئاوا) کەمتر بەرچاو دەکەوێت و تا ڕادەیەکی زۆر موزیکی (ڕۆژئاوا) وەك بەمۆدیرنە بوونی موزیکی کوردی لێی

دەڕوانرێت. نموونە لە ساڵانی ١٩٦٨ - ١٩٧٠ قادر دیلان چەند بەرهەمێکی کوردی بە ستایلی موزیکی پۆپی ڕۆژئاوا تۆمارکرد لەوانە: فریشتە، قژکاڵی لێو ئاڵی... هتد. ئەم کارانە تائێستاش بە ناوازەترین بەرهەمی کوردی هەژماردەکرێت، ئەگەرچی موزیکی (ئەوانی دی) پڕاو پڕ لە کارەکەیدا بەرجەستەیە، تەنیا ووشە و میلۆدی گۆرانیەکە کوردیە، کەچی نە لەسەردەمی خۆیدا نەلە ئێستادا تاکی کورد بە چەمکێکی ناسیۆنالستی لەم بەرهەمانە ناڕوانێت، بەڵکو وەك شاکارێك ناوی دەبەن. ئەمە ئەوە دەخاتە ڕوو چەمکی ناسیۆنالستی کورد نیگەران نییە، بەرامبەر موزیکی (ڕۆژئاوا) ئەگەر لە کارەکاندا ڕەنگبداتەوە.

گەلی کورد چۆن لە موزیکی ڕۆهەڵاتی و دراوسیکانی دەڕوانێت؟

بە بڕوای من بە هۆکاری ئەوەی کە گەلی کورد بەسەر چوار نەتەوەی دراوسێدا دابەش کراوە، خاوەنی کیان و قەوارەی دەوڵەت و سیاسی خۆی نەبووە، هەمیشە لە ئەوووڵاتەنەی کە زەبر و زەنگ لە سەر تاکی کورد زۆر بووە، هەستی ناسیۆنالستی کوردی تێیاندا بەهێزبووە و بە ئاشکرا ڕۆحی بەرەنگاری لەسەرجەم بوارەکاندا دەبینرێت. کە ئەویش لە پێناو مانەوە و خۆ پارێزی و کەلتوور پارێزی بووە. دواجار بە هەموو هێزێکیەوە روبەڕوی هەموو ئەو هێرشە کەلتوریانە بۆتەوە کە ویستوویانە ناسنامەی کەلتوری کوردی بشێوێنن. بۆیە بە بڕوای من چەمکی (ئەوانی دی) لە موزیکی کوردیدا بەرامبەر موزیکی گەلانی دراوسێ بە تایبەت ئەو (نەتەوانەی کە هەمیشە هەوڵی سڕینەوەی نەتەوەی کوردیان داوە)، بەردەوام بەچاوێکی ناسیۆنالستی لێی دەڕوانرێت و بەرهەڵستی کردووە. بۆیە لە گوتاری گەلی کوردا هەمیشە ئەوە دەبینرێت، کە ویستوێتی بڵێت: (من کێ نیم) وەك لەوەی زیاتر بڵێت: (من کێم). هەر بۆیە ئەم تێڕوانیە لە گوتاری ئەدەبیاتی کوردیدا ڕەنگی داوەتەوە نموونە:

لەتێکستێکی سەدەی ڕابردوو شاعیر و ڕوناکبیری کورد (ئیبراهیم ئەحمەد) لە بەشێکیدا دەڵێت:

نەعەرەبم نە ئێرانیم

نە تورکێکی شاخستانیم

نەك هەر من خۆم مێژووش ئەڵێ

کە کوردم و کوردستانیم.

ئەم تێکستە لە ساڵانی ڕابردوو لەلایەن (شاناز ئیبراهیم ئەحمەد) ەوە ئاوازی بۆ دانراوە و لە لایەن (د. عەبدوڵا جەمال سەگرمە)وە کاری موزیکی بۆ کراوە. لێرەدا دەبینرێت ئەم چەمکە لە گوتارێکی ناسیۆنالستی ئەدەبیاتەوە بۆ نێو موزیکی کوردی هەنگاو دەنێت و دەیەوێت لە ڕێگای (ئەوانی دی)یەوە خۆی بناسێت و پێناسەی خۆی بکات. چەمکی ناسیۆنالستی لە موزیکی کوردیدا و بە تایبەت بەرامبەر (ئەوانی دی) لە ساڵانی پەنجاکاندا زیاتر چڕدەبێتەوە بە نموونە: کاتێك شەماڵ سائیب لە ساڵانی ١٩٥٨ بە دواوە بە لاسایی کردنەوەی دەنگی فەرید ئەترەش چەند گۆرانیەکی کوردی بە ستایلی موزیکی عەرەبی بەرهەم هێنا، هەر زوو بەرهەمەکانی لەلایەن ڕوناکبیران و هونەرمەندانی کوردی ئەو سەردەمەوە دژایەتی کرا. کەئەمەش دەگەڕێنمەوە بۆ هۆکاری هەستی ناسیۆنالستی و کێشەکانی نێوان نەتەوەی کورد و عەرەب لە باشووری کوردستاندا. بەڵگە لێرەدا ئەوەیە کە گۆرانیەکانی دیلان هەمان سەردەمن و موزیکی کارەکانی تەواو نامۆن بە موزیکی کوردی، بەڵام بە هۆکاری ئەوەی کورد گرفتی نەتەوەیی نیە لەگەڵ (ڕۆژئاوا)دا، بۆ یە پێچەوانەی شەماڵ سائیب بەرهەمەکانی دیلان جێی بایەخ بوون و پێشوازیشی لێدەکرا. دواتر ئەگەر بڕوانرێتە هەندێك لە گۆرانییەکانی (زیرەك) چەمکی

ئەوانـی دی شـێوازیکی دی دەدات بـە خـۆی بـۆ نموونـە گۆرانـی: (بـێ دکتـۆر) کـە ئـەم گۆرانیـە پێـك دێـت لـە دوێتێکـی زیـرەك لەگـەڵ کچـە ئازەرییـەك کـە بـە هـەردوو زمانـی کـوردی و ئـازەری ووتـراوە. زیـرەك لێـرەدا موزیکـی کـوردی و ئـازەری مۆرکێکـی هاوبەشـیان هەیـە، تەنیـا زمانـی ئاخاوتـن یـان (هۆنـراوە)کان جیـاوازن. لێـرەدا زیـرەك دەڵێـت:

(بێ دکتور دەوا و دەرمان

شێتت کردم سەرگەردان

دەوەرە وەرە کەژاڵ گیان

نەخۆشم بۆ تۆ بیلا کەی دێی دەستم بە دامان)

وەڵامی کچە ئازەریەکە بەزمانی تورکی:

[1]گولدور بەنی گولدور

دەرد و نەدیر بیلدر

گولدور یەڵاە گولدور

گولدور بەنی گولدور ....

لـەم بەرهەمـەی (زیـرەك)دا نموونەیەکـی دی لـە موزیکـی (ئەوانـی دی) خـۆی وێنـا دەکات و پێچەوانـەی نموونەکانـی دیکـە کـە لەپێشـدا ئامـاژەم پێدان. لـەم نموونەیـەدا ئـەو هاوبەشـیانە دەخرێتـەڕوو لەنێوان موزیکـی گەلانـی ڕۆژهەڵاتـدا هـەن، کـە زۆر جـار جیاوازییـەکان لەنێوانیانـدا (زمـان)ی ئاخاوتـن و گۆرانـی وتنـە نـەك سـتراکچەری

1 مانای گۆرانیەکە: بمخە پیکەنین
دەردت چییە لەگەلم پێم بلێ
بمخەرە پیکەنین

مۆزیك و ئاوازەکانیان. کە بەم نموونەیە دەتوانرێت بەراورد بکرێت لە نێوان مۆزیکی ڕۆژئاوا و ڕۆژهەڵاتیدا و لێکچوون و جیاوازییەکان بدۆزرێتەوە. لەگەڵ ئەوەی کە مۆزیکی ئازەری مۆزیکی (ئەوانی دی) یە بەڵام لێرەدا بە هۆی ئەو هۆکارانەی پێشتر ئاماژەم پێدا، چەمکی ناسیۆنالستی بەرهەڵستی ناکات و دەبینین گۆرانیبێژی دیاری کورد (محەمەدی ماملێ) نزیکە ٨٠ گۆرانی ئاوازەکانی هاوبەشن لە نێوان کوردی و ئازەریدا و کەمترین کاردانەوەی ئەو هەستە هەبووە لە سەریان. لە هەمان کاتدا ماملێ وەك دیارترین گۆرانیبێژانی سەدەی ڕابردوو هەژماردەکرێت.

مۆزیکی ڕەسەن و ناڕەسەن

بە درێژایی سەدەی ڕابردوو تا دوای ڕاپەڕین گفتوگۆی نێوان هونەرمەندان و مۆزیکاران ئەوە بووە، کام گۆرانی (ڕەسەن)ە و کام گۆرانی (ناڕەسەن)ە. لە ڕاستیدا تا ئێستا پێناسەیەکی تەواو بۆ ئەم ووشەیە نەکراوە، بەڵام زیاتر مەبەست لە بەکار هێنانی ووشەی (ڕەسەن) لە مۆزیکی کوردیدا ئەو گۆرانییە کلاسیك و کۆنانەیە کە لە لایەن گۆرانیبێژانی سەدەی ڕابردووە گوتراون. یان بە دیویێکی تردا (ڕەسەن) مۆزیکی (خۆماڵی)یە و کە هیچ خەوش و مۆرکێکی بێگانەی پێوە نیە، هەرچی گۆرانی (ناڕەسەن) دەچێتە بازنەی (ئەوانی دی)یەوە. ئەم گفتوگۆیە لە مۆزیکی کوردیدا تا ئێستا بەردەوامە لە ڕاستیدا زۆر جار ئەم ووشەیە بە هەڵە بەکاردێت، چونکە مەرج نیە هەرچی (کۆن) بێت ڕەسەن بێت. نموونە ئەگەر بڕوانرێتە بەشێکی زۆر لە گۆرانییەکانی عەلی مەردان بە هۆکاری ئەوەی کە مۆزیکەکانی ژەنیارانی عەرەب ژەندویانە مۆرکی مۆزیکییان پێوە دەبینرێت. هەروەها گۆرانیبێژی کورد (خالقی) هەندێك لە کاری مۆزیکەکانی تەواو مۆرکی مۆزیکی فارسیان پێوەدیارە بە تایبەت ئەو بەرهەمانەی لە ڕادیۆی تاران تۆمارکراون. دواجار بە هۆی سەرسامی خالقی

بە هونەرمەندی ئێرانی (غولام محسین بەنان) کاریگەری توندی لە سەر دەنگ و موزیکی خالقی بە جێهێشتووە. لێرەدا لای بەشێکی زۆر بەرهەمەکانی خالقی ڕەسەن ترینن، ئەگەر بە و دوو دیدەی سەرەوە بێت ئەوا هەندێك لە کارەکانی ناچنە نێو خانەی (ڕەسەن)ەوە. لێرەدا ئەم چەمکە دەکەوێتە دووڕیانێك کە بە بڕوای من لە ئایندەدا دەبێتە گرفت بۆ ئەو لێکۆڵینەوانەی کە دەربارەی ناسنامەی موزیکی کوردی دەکرێن. چونکە سەرئەنجامی ئەم نا ڕوونیە لە بەکارهێنانی چەمکەکاندا ئەو شوناسەی کە موزیکی کوردی دەیەوێت بۆ خۆی دروست بکات خۆی بزردەکات.

لە دوای ڕاپەرین و بە تایبەت لە سالانی ١٩٩٨ ئیدی هەستی ناسیۆنالستی لە موزیکی کوردیدا گەرچی بەرپەرچی تەوژم و شەپۆلی موزیکی (ئەوانی دی) دەداتەوە، سەرئەنجام ناتوانرێت بەر بەو شەپۆلە بگرێت چەندین جۆر لە موزیك دێنە بوون. نموونە: زەکەریا عەبدوڵا بە دامەزرێنەری ئەرەبێسکی کوردی دا دەنرێت، گەرچی زۆر هەوڵدرا ئەم شەپۆلە موزیکە تورکیە نەبێتە دیاردە و بەری لێبگیرێت، کەچی دواجار بە هۆکاری کاریگەرییە سیاسی و بازگانی و ئابوورییەکانی وڵاتی تورکیا لە سەر باشووری کوردستان، موزیکی تورکی بووە پێداویستیەکی باو سەردەمیانە بۆ موزیکی کوردی. لەمە بەدوا دەیان گۆرانیبێژی دی دروست بوون بە لاسایکردنەوەی موزیکی (ئەوانی دی) هاتنە گۆڕەپانی موزیکی کوردی دواجار توانیان هەوادار و گوێگرێکی زۆر بۆ خۆیان کۆبکەنەوە.

دواتر لە سەردەستی چەند کەسێك وویسترا هەمان ئەزموونی (زەکەریا) دووبارە بکەنەوە و موزیکی (تەرب)ی عەرەبی بێتە نێو موزیکی کوردی، بەڵام بە توندی لە لایەن تاکی کورد و هەستی ناسیۆنالیستییەوە بەرپەرچدرایەوە نەیتوانی لە نێو موزیکی کوردیدا جێی خۆی بکاتەوە. کە ئەمەش دەگەڕێنمەوە بۆ ئەو مێژووە پڕ

لەتراژیدیایـەی کـە کـورد لـە گـەڵ زمـان و دەسـەڵاتە سیاسـییەکانی نەتەوەیـی عەرەبیـدا هەیبـووە. لـە ئێسـتادا بـە هـۆی گەشـەندنی ژیـاری کۆمەڵایەتـی کـورد و بوونـی کیانۆکەیەکـی سیاسـی هەسـتە ناسیۆنالسـتیەکان کاڵ بوونەتـەوە و دەیـان فـۆرم و ژانـرای تـر لـە موزیکی (ئەوانـی دی) لـە نێو دنیای موزیکی کوردی هـەر لـە موزیکی کلاسـیکی ئەوروپـی، تورکـی، عەرەبـی، تـا موزیکـی ڕاپ دەبینرێـت و ئاوێتـە بـوون لەگـەڵ کەلتـووری موزیکـی کوردیـدا.

دواجـار لـە لایـەن تاکـی کـوردەوە دوولایەنـە سـەیری ئـەم بـارە دەکرێـت: هەندێـك پێیـان وایـە پێویسـتە گۆرانـی کـوردی ببێـت بـە بەشێك لە موزیکی جیهانـی و هەندێکیش پێیـان وایە پێویسـتە مۆرکی موزیکی کوردی پارێزگاری لێبکرێت و لە نـاو نەچێت. لێرەدا بـە بڕوای مـن موزیکـی کـوردی ناتوانێـت خـۆی بپارێزێـت لـە شـەپۆلی موزیکـی (ئەوانـی دی) چونکـە ئەمـە کێشـەی تەنیـا گەلـی کـورد نییـە، زۆرینـەی نەتـەوەکان لـە ژێر هەڕەشـەی بـە جیهانگیـری بوونـدان و بەشـێکی زۆر لـە فەرهەنگـی زمـان و موزیـك و ئەدەبیـات ... هتـد لـە نـاو دەچـن و کەلتووری موزیکتەکنەلۆجی پانتاییەکی فراوان لـە موزیکی نەتـەوەکان داگیـردەکات. بـە بـڕوای مـن باشـترین ڕێـگا بـۆ پاراسـتی فەرهەنگـی موزیکـی کـوردی (لـە بـزر نەبـوون لـە نێـو موزیکـی ئەوانـی دیـدا) ئەرشـیفکردن و پاراسـتنی ئـەو فەرهەنگـە موزیکیـە کـە لـە ڕابـردوودا هەبـوون، وەك بەشـێك لـە میراتـی ڕابـردوو بپارێزرێـن بـە دیجیتـاڵ بکرێـن.

چونکـە لـە ئێسـتادا دنیـا بینـی بـۆ موزیـك زۆر گـۆڕاوە چەمکـی (ئەوانـی دی) و (ئێمـە) تـەواو ئاوێتەبـوون ئەمـە دیاردەیەکـی جیهانییە زۆر سـەختە بتوانرێـت ڕێگـری لـەم دیـاردە جیهانیانـە بکرێـت.

تێبینی:

لـە پێشـەکی نووسـینی ئـەم بابەتـە سـوودم لـە کتێبـی (موسـیقی شناسـی فرهنـگ مفاهیـم موسـیقی شناسـی) وەرگرتـووە. بڕوانـە ئەحمـدی بابـک، موسـیقی شناسـی فرهنگ مفاهیـم موسـیقی شناسـی، چـاپ: اول، تهـران:١٣٨٩ ل: ١٥٥.

موزیک له سیاسه‌تی کوردیدا

خوێندنه‌وه‌یه‌کـــی ئیتنۆموزیکۆلۆجیانـــه بۆ (ســـه‌ردانه‌که‌ی بارزانـــی و شـــڤان په‌روه‌ر بـــۆ ئامه‌د)

پێشه‌کی:

ســه‌ردانی بارزانــی له‌ڕێکه‌وتــی ١٦/ ١١/ ٢٠١٣ بــۆ ئامـاد لـه ئاژانســه‌کانی ده‌نگوباســدا، به‌یه‌کێـک لـه ڕووداوه گرنگـه کانـی ســاڵی ٢٠١٣ گوزارشـتی بۆکـرا، هـاوکات لـه‌لای هه‌ندێـک لایه‌نـی سیاسـیه‌وه بـه ســه‌ردانێکی ئاسـایی و لـه لایـه‌ن هه‌ندێـک پارتـی سیاسـی کـوردی وباکـوری کوردسـتانه‌وه ســه‌ردانه‌که‌ی بارزانــی و شــڤان پــه‌روه‌ر بایکۆتکرا. ئه‌گه‌رچـی هونـه‌ر وموزیکـی کـوردی کاره‌کته‌رێکـی سـه‌ره‌کی ئـه‌م ڕووداوه سیاسـییه‌بوون، که‌چـی ده‌ره‌نجـام ئـه‌م ڕووداوه ته‌نیـا لـه ڕووه سیاسـییه‌که‌وه خوێندنـه‌وه‌ی بۆکـرا، بێئـه‌وه‌ی بـاس لـه ڕۆڵ و کاره‌کتـه‌ری موزیکـی کـوردی بکرێـت.

لـه‌م ووتـاره‌دا ده‌مـه‌وێ تیشـک بخه‌مـه سـه‌رهه‌ندێک لایه‌نـی موزیـک

و سیاسـەت، و سـەردانی ناوبـراوان وەک نموونەیـەک بخەمەبەردیـدەی خوێنـەران. لەڕابـردوو و ئێسـتای کۆمەڵـگای کوردیـدا، تـا ڕادەیـەک تێکەڵکردنـی موزیـک و سیاسـەت خوازراونیـە، وا بـە بـاش دەزانرێـت کـە سیاسـەت بـۆ سیاسـەتوان و هونـەر بـۆ هونەرمەنـدان بێـت. بـەڵام لەدنیـای ئەمـڕۆدا گفتوگۆکـردن لەمەڕموزیـک وسیاسـەت بابەتێکـی نـوێ نیـە، بەڵکـو لـە زانسـتەکانی مێـژووی موزیـک و ئێثنۆموزیکۆلۆجیـدا، سـەدان ووتـار و لێکۆڵینـەوەی لـە سەرنووسـراوە و بەپێـی تایبەتمەنـدی نەتـەوە جیاوازەکان شـرۆڤەی جیاواز لەسـەرئەم باسـگەلە کـراوە. ئەوەی جێـی باسـە لـە سـەرجەم لێکۆڵنەوەکانـدا ڕۆڵـی موزیـک و گرنگیەکانـی خراونەتـەڕوو. کـە زۆرجـار وەک ئامرازێـک بـۆ بەرەنگاربوونـەوە وجۆشـدانی شـۆڕش، یـان بەمەبەسـتی خزمەتکردنـی ئایدۆلۆژیایەکـی سیاسـی یـان ئاینـی دیاریکراو بەکاربـراوە. دەرەنجام ئـەوە خراوەتەڕوو کـە موزیـک چـۆن وەک ئامرازێـک ئامانجـە دیاریکراوەکانـی پێـکاوە.

هونەرمەند و سیاسەت

لەگرنگتریـن باسـەکانی هونـەر و سیاسـەتدا و بەتایبـەت «لەزۆرینـەی وولاتانـی نادیموکراتیـدا، کاتێـک هونەرمەنـد وەک تاکـە کـەس دەیەوێـت بەرامبـەری جـەورو سـتەم ڕابوەسـتێت، دەرئەنجامـی ئەوهەسـتی بەرەنگارییـە، جگەلـەوەی توشـی گرفتـی دژوار دەبێـت هەمیشـە پەخشـکردنی کارەکانیشـی سانسـۆردەکرێت. نموونە بۆ ئەمە لە مێژووی موزیکـی کلاسـیکی ئەوروپادا دەیـان نموونـەی سانسـۆرکردنی دانـراوە موزیکییـەکان دەبینرێت لەوانـە: ئۆپـرای ڕیگولتـو (١٨٥١) کاری جوزیە ڤیـردی بـوو، بەهـۆکاری ئـەوەی هەندێـک لـە دەقەکـەی کـە گوزارشـتی سیاسـی هەبـوو پێـش نمایشـکردن سانسـۆرکرا» [ئەحمـەدی، ١٣٨٩: ٢٤٩]. لە سـاڵانی ١٩٨٠کاندا لە باشـووری کوردسـتاندا و لە سـەردەمی ڕژێمـدا، هەرچـی ئـەو کارە موزیکیانـەی وەک سـروده نیشـتمانیەکان و گۆرانیەکانـی حەمـە جـەزا، ناسـڕی ڕەزازی.. هتـد کـە باسـی کـورد و

پێشمەرگە و شۆڕشی دەکرد سانسۆر دەکرا، سزاکەشی زۆرسەختتر بوو لەو کەسانەی کە لەسەربازی هەڵدەهاتن.

«بۆیە هونەرمەندان لەڕژێمی (تۆتالیتاری ،فاشیست ،کۆمۆنیستی و ڕژێمە سەربازی)ەکاندا تەنیا سێ دەروازەی هەیە بۆ هونەرکردن.

یەکەم: دەبێت بەرهەمەکانی پاڵپشتی دەسەڵات بکات.

دووەم: بێدەنگ بوون هەڵدەبژێرێت لە مەڕ مەسەلە سیاسیەکاندا.

سێیەم: پێچەوانەی هەر دوو خاڵەی سەرەوە کاردەکات و بەئاڕاستەیەک کاردەکات، دژ بە دەسەڵات و هونەری بەرەنگارەبوونەوە پێشکەش دەکات. لە هەڵبژاردنی ئەم ڕێگەیەدا، زۆر جار لەم جۆرە ڕژێمە دەسەڵاتدارییانەدا، گیان لەدەستدانی هونەرمەند بە کۆتا دێت [هەمان]. ئەم سێ خاڵە کە ئاماژەی پێدرا بە هەمان شێوە لە موزیکی کوردیدا دەبینرێت و کاتێک هونەرمەندێک بە بیرێکی نەتەوەیی هونەری کردووە جگە لە سانسۆرکردن زیندانی کراوە و زۆرجار کۆتایی بەژیانی هاتووە.

سیاسەت چییە و بۆچی؟

چەمکی سیاسەت مێژوویەکی دێرینی هەیە و «ڕیشەی ووشەی سیاسەت پۆلیتیک (Politics)لە پۆلیتیکا (Politika)ی یۆنانی وەرگیراوە، بەمانای: ئەوکارانەی پەیوەندی بەشارەوە هەیە. ووشەی (پۆلیک Police) لە یۆنانی کۆندا بەمانای (دەوڵەت - شار) و (پۆلیتیا Politiea)، بەمانای (ژیانی شار، نەزمی شار، یاسای بنەڕەتی) هاتووە. سیاسەت دەیان پێناسەی جۆراو جۆری هەیە، یەکێک لە ساناترین پێناسەی: زانینی شێوەی بەڕێوەبردن (حوکمکردن)ە. سەبارەت بە ووشەی موزیک، بەهەمان شێوەیی سیاسەت ڕیشەی

ووشـەکە بـۆ یۆنـان دەگەڕێتـەوە، کـە لـە وشـەی یۆنانـی μουσική بـە مانـای (هونـەری دەنـگ) و لـە ووشـەی (مـوز - Muss) وەرگیـراوە، کـە (نـاوی یەکێکـە لـە خواوەنـدە گرنگەکانـی یۆنانییەکان)، کە بـە خواوەندی شـادی و موزیکـی ناودەبرێـت. لـە مێـژووی موزیکـی جیهانـدا ڕۆڵـی موزیـک بـە چەنـد قۆناغێکـی مێـژووی گرنگدا تێپەڕبـوە، لـە سـەدەکانی ناوەڕاسـتدا لـە ئەورووپـا موزیـک لەخزمەتـی کڵێسـادابوو، کـە ئەویـش بەجۆریـک لەسیاسـەت هەژماردەکرێـت، چونکـە سیاسـەتی کڵێسـاکان بەجۆرێـک لـە سیاسـەتی ئاینـی، حوکمـی تـەواوی ئەورووپایـان کـردووە. لـەم سـەردەمانەدا موزسـیانان کارەکانیـان لـە ژێـر سانسـۆریکی دژواردا بـوون، کـە موزیـک بـە سـەر دوولایەنـدا دابەشـبوو بـوو:

موزیکـی دنیـای و موزیکـی ئاینـی. ئـەم دووجـۆرە موزیکـە هەرچـی کـە لەخزمەتـی ئایـن و کڵێسـادا بـوو، جێـی بایەخـی دەسـەڵات و کڵێسـا بـوو، هونـەری موزیکـی دنیایـش هونەرێکـی گشـتی نـاو خەڵکـی سـادە و سـاکار بـوو. «بۆیـە لەنیـوەی سـەدەی شـازدەهەمدا تـا سـەدەی نۆزدەیـەم هونەرمەنـد لـە کایەیـی سیاسـیدا ڕۆڵـی کارایـان نەگێـڕاوە، یـان لەخزمەتـی کڵێسـادا ماونەتـەوە، کـە ئەمـە درێژکـراوەی چاخەکانـی ناوەڕاسـتە، یاخـود دەربـاری (کۆشـکی پاشـا ومیـرەکان) بـوون، بەرامبـەر دابینکردنـی ژیانێکـی سـادە موزیکیـان پێشکەشـکردوون. ئەگـەر موزیکدانـەری فەرەنسـی (ژان باتیسـت لوولـی) بکەینـە نموونـە لەژیانـی دەربارێـدا ئـەو چەندکارێکـی نـاوازەی لـە سـاییەی دەربارێـدا نووسـیوە لەوانـە: (ئالسسـت) بـۆ لویسـی چـوارەم، کـە پاشـا بـە ئاپۆلـۆ (خـودای خـۆر) نـاو دەبـات. هەروەهـا ئۆپیـرای (ئاتیـس) کـە بـۆ هاوسـەری لویسـی چواردەیەمـی نووسـی، کـە باسـی لـە ئیرۆتیـک و شـابانوی ئـەوی دەکرد[هەمـان]. جگـە لـەوە موزیـک لەشـۆڕشـی ئـازادی و یەکسـانیدا، بـە تایبـەت شـۆڕەشـی فەرەنسـی ١٧٨٩ داڕۆڵـی گرنگـی گێـڕاوە، گەرچـی زۆرلایەنـی نێگەتیفی شـۆڕشـەکە ڕوون وبەرچـاون بەڵام یەکێکـی دیکـە لـە بەرهەمەکانـی ئـەم شـۆڕشـە ئەوەبـوو هونەرمەنـدی

ئـازادی بەرهەمهێنـا.» هـەر بـۆ ئەمـە بتهۆڤـن سـێیەم سـیمفۆنی بـە نـاوی (قارەمانێتـی–Eroica) ئـەو پرەنسـیپانەی شۆڕشـی فەرەنسـی بـەر جەسـتەکردبوو، کـەوەک هونەرمەنـد وسیاسـیەتمەدارێکی تاسـوق و تامەزرۆیـان بـوو هیـوای دەخواسـت کـە دەسـەڵات و فەرمانڕەوایـی ناپلیـۆن، هەمـوو گەلانـی سـەر ڕووی زەوی بگرێتـەوە. بتهۆڤـن لەسـاڵی ١٨٠٢ دەسـتیکردبوو بەنوسـینی ئـەم سـیمفۆنیە، هیـوا و ئاواتەکانیشـی لـە وێنـەی ناپلیـۆن بـوو، هـەر بۆیـە نـاوی ئـەو سـیمفۆنیەی بـە نـاوی ناپلیۆنـەوە ناونـا، بـەڵام لـە کاتێکـدا کـە ناپلیـۆن، لـە ئامانجـی شۆڕشـەکەی لایدا، کەبینـی نـاز نـاوی ئیمپراتـۆری لـە خۆینا، زۆر تـوڕە بـوو بۆیـە پـەڕاوی ئاوازەکـەی هەڵگرت و بەرگەکـەی و ئـەو لاپـەڕەی کـە نووسـرابوو: (پێشکەشـەبە....)ی دڕانـدوو خسـتیە ژێرپێیـەوە و گووتـی: ناپلیـۆن لەوانـی تـر چاکتـر نیـە و پاشـگەزبۆوە» [ئەلدەبـاغ،٢٠١٢ :٢٤،٢٥]. چەندیـن نمونـەی دی کـە لەموزیکـی دەربـار و شۆڕشـگێڕی لەموزیکـی جیهانـی وکلاسـیکی ئەوروپادا هەیـە. بـەڵام لێرەدا نموونـەی موزیـککاری دەربـار، لـە موزیکـی کوردیـدا کەمتـر بەرچاودەکەوێـت، هەرچەنـدە زۆرجـار تەنهـا ئاغایـەک یـان میرێکـی کـورد، گۆرانیبێـژی دەربـاری خـۆی هەبـووە، کـە لـە دیوەخانەکانیانـدا (لاوک، حەیـران، بـەزم و بەسـتەی کوردییـان چڕیـوە). ئەمـەش تاڕادەیـەک کاریگـەری جەوهـەری لەسـەر موزیکـی کـوردی هەبـووە. بـەڵام زیاتـر ئـەو گۆرانیـە فۆلکلـۆری و باوانەیـان گوتـووە کـە ئاغـا و میـرەکان حەزیـان پێکـردووە، کـە هـەر ئەمـەش بۆتـە هـۆی پاراسـتنی بەشـێکی زۆر لـە مێـژووی قارەمانێتـی و چیرۆکـە دڵدارییـەکان و بـە شـێوەیەکی زارەکـی، نـەوە بـۆ نـەوە لـە ڕێـگای دیوەخانەکانـەوە گواسـتراوەنەتەوە. لـە سـەدەی نۆزدەیـەم بـە دواوە لـە موزیکـی سیاسـی و یـا نیشـتمانی و بەرەنـگاری شۆڕشـدا دەتوانـم بڵێـم: کـورد شـان بەشـانی نەتەوەکانـی دراوسـێ خاوەنـی سـەدان سـرود و گۆرانـی بەرەنـگاری و شۆڕشـگێڕیە. گەرچـی مێـژووی هەسـتی ناسیونالسـتی لـە ئەدەبیاتـی کوردیـدا زۆردێرینـە،

لەمەم و زینی (ئەحمەدی خانی)ەوە دەستپێدەکات، بەڵام لە سەدەی بیستەم بەدواوە کە لەڕێگای شاعیرانی کوردە و بەتایبەت لەباشووری کوردستان، هەستی ناسیۆنالستی چۆتە قۆناغێکی دی و زیاتر گەشەیسەندووە. بەتایبەت لای شاعیرانی وەک: پیرەمێرد، زیوەر، حاجی قادر، دڵدار.. هتد. بە بڕوای من زۆرینەی ئەو سرودانەی کە ئێستاش لەسەرزار و یادەوەری تاکی کورد ماوە، زادەی بیر وهەستی شاعیرانی کوردە، نەک موزسیان و گۆرانیبێژی ئەو سەردەمەی کورد. دواجار هەر شاعیرانی کورد هەستیان بەگرنگی سردووی نیشتمانی کردووە و هەرخۆشیان ئاوازیان بۆدانـاون، یان ئاوازیان لەگەلانی دراوسێوە وەرگرتووە و بە بەری شعرەکانیاندا کردوون.

لە دوای شۆڕشی ئەیلوول و شۆڕشی نوێدا، گۆرانی بەرەنگاری و سیاسی لە باشووری کوردستاندا، تا ڕاپەڕینی ١٩٩١ لە گەشەسەندندا بووە. لە کۆتایی شۆڕشی ئەیلولدا لە نێو ئیزگەی دەنگی کوردستاندا، تیپی مۆسیقای شۆڕش هەبووە، بە هەمان شێوە لە ساڵی ١٩٨١ دا لە ڕادیوی گەلی کوردستان تیپی شەهید کارزان هەبووە، کە خاوەنی چەندین بەرهەم و چالاکی گۆرانی و سرودی نیشتمانین و سەرجەمی کارەکانیان زیاتر لەخزمەتی ئایدیایی ناسیونالستی یان بیری حیزبی کۆمەڵەی ڕەنجدەراندا بوون. دواتر لە دوای شەڕی ناوخۆ گۆرانی و سرودی حیزبی گەشەدەکەن. لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ گۆرانیەکانی بانگەشەی هەڵبژاردنەکان لە دایک دەبن کە بە جۆرێکە لە ڕێگای تیکستەکانەوە جارێکی دی ناسنامە (Identity)ی حیزبەکانیان دەر دەخەن، و لە پێناو سەرکەوتنی لیست و قەوارە سیاسیەکاندا جۆرێکی دی لە گۆرانی سیاسی خۆیان پەخشدەکەن. لە ڕاستیدا هەر یەک لەم بابەتانە پێویستی بە لێکۆڵینەوەی چڕو پڕ هەیە، هەر بۆیە بەر لەوەی لەم مێژووە درێژەوە زیاتر هەنگاو بنێن بۆ کرۆکی بابەتەکە، پێویستە بە کورتی باس لە سەرهەڵدانی گۆرانی سیاسی و بەرەنگاری بکەم لە باکوری کوردستاندا، کە مێژووەکەی تاڕادەیەک

لـە چـاو ئەزموونـی باشـوور و ڕۆژهەڵاتـی کوردسـتاندا نوێتـرە و بەفۆرمێکی تـر لـە مەیدانەکـەدا کاردەکات.

مێـژووی سـەرهەڵدانی گۆرانـی سیاسـی لـە باکـوری کوردسـتان

بـە بـڕوای مـن لەگـەڵ دامەزراندنـی پارتـی کرێکانـی کوردسـتان (پەکەکـە) «لـە دوای یەکـەم گردبوونـەوەی کۆمەڵـێ شۆڕشـگیری (چـەپ) لـە (پایتەختـی کوردسـتان – دیاربەکـر) بـە بەسـتنی یەکـەم کۆنگرەیـان لـە ۲۷/ ۱۱/ ۱۹۷۸ کە تێیدا بەکۆی دەنـگ عەبدوڵا ئۆجەلان بـە سـکرتێری حیـزب هەڵبژێـردا، دواتـر لـە سـاڵی ۱۹۸۰ کشـانەوە بـۆ وڵاتـی لوبنـان بـۆ ڕاهێنانـی سیاسـی و سـەربازی» [ئینتەرنێـت۱]، سـترانی سیاسـی زیاتـر لـە باکـوری کوردسـتان سـەرهەڵدەدات و دەخرێـتە خزمەتـی ئایدۆلۆژیـای (PKK) ەوە. دەبینرێت بەدرێـژای ئـەم مێـژووە سـەدان هونەرمەنـد تووشـی سـزا و سـوکایەتی و دەربـەدەری بوون، بەچاوترینیـان (شـڤان پـەروەر و ئەحمـەد کایـا) بـوون. ئـەم جۆرە لە موزیک لـە ئێستاشـدا بەردەوامـە و لـە ئێسـتادا دەیـان کۆمـا و جڤاتـی هونـەری هـەن و سـەرجەمیان لـە خزمەتـی ئایدیـا ناسیونالیسـتەکانی (PKK) کاردەکـەن.

سەردانی بارزانی و پەروەر بۆ ئاماد

ئاشـکرایە نیمچـە سـەربەخۆی هەرێمـی کوردسـتان و سیاسـتەکانی هەرێـم کاریگـەری ئەرێنـی هەبـووە، لـە سـەر کێشـەی کـورد لـە پارچەکانـی تـری کوردسـتان. هـەر بۆیـە خوێندنـەوەی دوا گەمـەی سیاسـی بـە موزیـک و سـترانی کوردییـەوە لـە سیاسـەتی تورکیـا و هەرێمـی کوردسـتاندا و سـەردانی سـەرۆک بارزانـی و شـڤان پـەروەر بـۆ ئامـەد، نموونەیەکـی زۆر زینـدوون تـا لـە تیورەکانـی سیاسـەت و

موزیكدا شرۆڤە بكرێت. ئەوەی بینرا لە بانگێشتەكەی سەرۆكی هەرێم و شڤان پەروەر لەسەر بانگێشتی فەرمی ئاردۆگان و كۆماری توركیا بۆ شاری ئامەد، هاتنەدی خەونی گەڕانەوەی سی و حەوت ساڵەی هونەرمەند (شڤان پەروەر) بوو، كە گۆرانی بێژێك تا ئەو ساتە وەختە، لە سەرسترانە سیاسیەكانی لە دەوڵەت و یاسای توركیادا، وەك تاوانبار و دژە نەتەوەی تورك و دەسەڵات پێناسەی بۆ كرابوو. دواجار لە ساڵی ٢٠١٣ دا هەر سیاسەت لە نێو گەمەیەكی ئابووری و سیاسیدا، هاوشانی سەرۆكەكان بە چەپڵە ڕێزان پێشوازی لێدەكات. (بەبێ گوێدانە ئەو تاوانە سیاسیانەی كە پێشترهەیبووە). هەربۆیە لێرەوە پرسیار گەلێك دێتە ئاراوە لەوانە: هەڵبژاردنی پەروەر بۆچی؟ بە بڕوای من چەند خاڵیكی گرنگ هەیە، كە هۆكارن بۆ هەڵبژاردنی پەروەر بۆ نێو ئەم گەمە سیاسیە.

یەكەم: هۆكاری هەڵبژاردنی (پەروەر) بۆ ناكۆكیەكانی ئەم دواییەی پەروەر لەگەڵ پەكەكە دەگەڕێتەوە.

دووەم: پەروەر دیارترین سمبوولی گۆرانیبێژی شۆڕشی کوردایەتییە، لە هەر چوارپارچەی کوردستاندا، یەکێکە لە قوربانییەکانی سیاسەتی فاشیستی تورکی و تەمەنێکی زۆری لە خەباتی گەیاندنی ئازارەکانی کورد بە دنیادا بردۆتە سەر، و یەکێکە لە و پێشینانەی کە بەکاریزمای دەنگ و ئامێری ساز و بەرگەکەی توانی لە سەرتاسەری دنیادا بۆ ئازاری کورد هاوار بکات.

سێیەم: سیاسەتە میانڕەوەکانی پارتی گەشە پێدانە سەبارەت بەپرسی کورد لە تورکیادا.

چوارەم: شڤان پەروەر زۆر دۆستی بارزانیە و پێگەیەکی تایبەتی هەیە.

لەگەڵ ئەم خاڵانەشەدا، بە بڕوای من ئەگەر هونەرمەند (ئەحمەد کایا) لەژیاندا بوایە، لەجێی (پەروەر)، پێدەچوو (کایا) بانگێشت بکرایە، بە هۆکاری ئەوەی کە ئەردۆگان دۆستی دێرین و هەواداری دەنگی ئەحمەد کایا بووە. بەڵگەش بۆ ئەوە «عەبدوڵا گولی سەرۆکی تورکیا پاش مەرگی لە ڕۆژی لە دایکبوونیدا، لە ۲۸ی تشرینی یەکەمی ۲۰۱۳دا خەڵاتی «گەورە»ی بە خێزانی کایا بەخشی. یەکێک لەو هۆیانەی ئەکرێ ئەم سەرۆکەی تورکیا ئەو کارەی کردبێ، ئەوەیە

کە سەرۆک وەزیران ڕەجەب تەیب ئەردۆگان کاتێ دژی ئەتاتورک هەڵبەستێکی خوێندەوە، لە ساڵەکانی ١٩٩٠دا و لەسەری زیندانی کرا، ئەوکات کایا پشتیوانی خۆی بۆ دەربڕیبوو» [نێت٢].

پرسیاری دی لێرەدا ئەوەیە بوونی ئیبراهیم تاتلیساس چ هێمایەکە بۆ بەشداری کردن لەم گەمە سیاسیەدا؟ وەک دەزانرێت تا ئێستا ناسنامەی ڕاستەقینەی نەتەوەیی (تاتلیساس) دیارنیە، زۆر کەس بە کوردی هەژماردەکات، خۆشی لە چەند سەردانێکی بۆ هەرێمی کوردستاندا بەئاشکرا دەڵێت: من تورک کوڕی تورکم!! لەم نێوەندەدا کە زیاتر وەک دوڕەگێک لە ناسنامەی نەتەوەیی لە تاتلیساس دەڕوانرێت. لێرەدا ئایا سیاسەتی تورک ویستی بە گەلی کورد بڵێت چی؟ ئایا پەیامەکەی ئەوە بوو، کە کورد هەر وەک تاتلیساس تورک کوڕی تورکن؟ بەڵام تورکێکی شاخاوی؟ یان پەیامی ئاشتی و برایەتی بوو؟ ئەم وەڵامە بۆ سیاسیەکان جێدەهێڵم.

خاڵێکی دیکە و ئەوەی جێی تێڕامانە یەکێک لەو گۆرانیانەی کە پەروەر بە هاوشانی تاتلیساس لەو ڕۆژەدا پێشکەشکیکرد، سترانی (مەگری مەگری) بوو، کە لەڕاستیدا ئەم سترانە خۆی ناوی (بینگۆل شەوتی)یە، کەئاوازی ئەم سترانە فۆلکلۆری (ناوچەی بینگۆل)ە و بەشێوەزاری کرمانجی لەلایەن چەندین گۆرانیبێژ ووتراوە.

چیرۆکـی ئـەم گۆرانیـە لـە تێکسـتەکیدا بەدیاردەکەوێـت، کـە «بـاس لـە سـاڵانی ١٩٨٠کانـی ناوچـەی بینگـۆل دەکات، کـە دوای کوژرانـی گەریلایەکی پەکەکە لە ناوچەی بینگۆل بەناوی (عەگید) کە نازناوی (زاکیـە) دەکوژرێت و دواتـر تـەواوی ناوچـەی بینگـۆل لەلایـەن کۆمانـدۆ و سـەربازانی تورکـەوە دەسـوتێنرێت» [ئۆنـاڵ، ڕاپرسـی]. ئـەم گۆرانیـە دەرئەنجامـی ئـەم چیرۆکـە تراژیدییـە دروسـتبووە. تـەواوی تێکسـتەکە بـاس لـەو کارەسـتانەی (بینگـۆل) دەکات. لەڕاسـتیدا پەیامی ئەم سـترانە پەروەردەکردنـی گیانـی بەرەنگارییـە و داوا لـە دایـکان دەکات، نەگریـن و شـۆڕشـی نەتەوەیـە ڕەواکەیـان بەردەوامکـەن.

تێکستی گۆرانیەکە بەم جۆرەیە:

بینگۆل شەوتی میژ دومانــە

مەگری مەگری دایە مەگری

بینگۆل شەوتی میژ دومانــە

زەمان خـــرا ئەم تییدانە

مەگری مەگری دایە مەگری

باش قوماندوو بێ ئیمانە

وەرکەتبوو ناڤ گوندانە.

مەگری مەگری دایە مەگری

عەگید کوشتن بەر مالانە

کونە عەگید سەر میرانە

موختار ڕاکە بی ئیمانە

مەگری مەگری دایە مەگری.

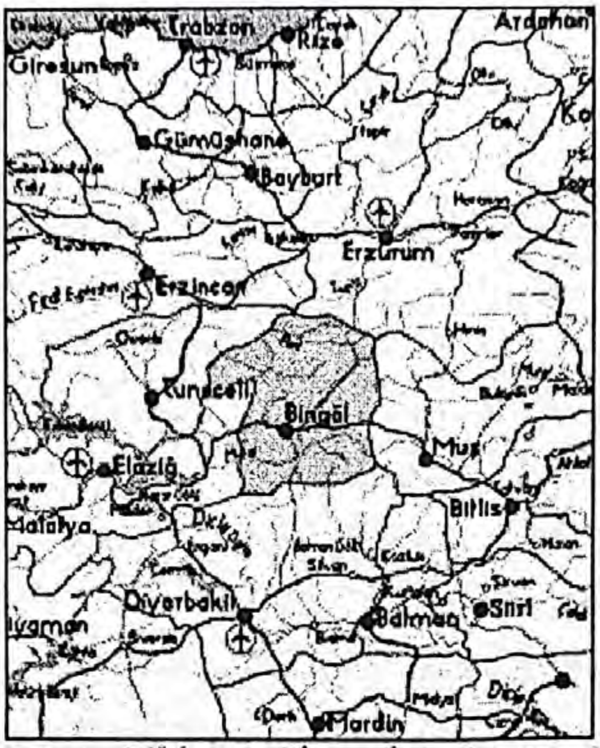

(نەخشەی شاری بینگۆل)

ئەگەر لە تێکستەکە ورد بیتەوە لەوە دەگەیت، کە ئەم سترانە گێڕانەوەی تراژدیایەکی تر و ماڵ وێرانییەکی تری گەلی کوردە لە باکوری کوردستاندا. لە ڕووی زانستی موزیکەوە، ئەم سترانە فۆلکلۆرە و لە سەر مقامی بەیات بنیاتنراوە، ڕیتم و ئاوازی ئەم گۆرانیە تاڕادەیەک خێرایە، هەر بۆیە لە سەر ڕیتم و ئاوازی ئەم سترانە لە ناوچەی بینگۆل (گۆڤەند[1]) دەکەن. بەڵام کاتێک دەکرێتە ستران، تێکست و هەستی دەربڕین پێچەوانەی ئەو ڕیتم و گۆڤەندە دەبێتەوە. بە بڕوای من ئەمە یەکێکە لە ناوازەترین سترانی سیاسی کوردی، کە پڕ هیوا و بەرەنگاریە لە مێژووی سترانی کوردیدا، کە چۆک دانادات و دەیەوێت بە ئازارەوە گۆڤەند بکات.

لێرەدا ئەوەی جێی هەڵوەستەکردنە، لە کاتی ووتنی ئەم گۆرانییەدا لەسەر سەکۆی گۆرانی ووتن: پەروەر و تاتلیساس تەنها یەک دێڕ لە گۆرانییەکەیان چڕی: تەنها (مەگری مەگری، دایێ مەگری)،

1 شایی کردن.

نەیانتوانی تەنانەت ناوی بینگۆل بێنن. لەم خۆدزینەوەیە لە تێکستەکە شڤان پەروەر بەپیاهەڵدان بەسەر ئاشتی و ئازادی و برایەتی و بژی ئەردۆگان و بارزانی ئەم حاڵەتەی چارەسەر کرد و کۆتایی پێهینا. چونکە تێکستی ئەم گۆرانییە لە خزمەت ئەو سیاسەتەدا نەبوو کە (پەروەر)ی هێنابووە ئەو (ئاماد)ەی کە چەندین ساڵ بوو خەونی گەڕانەوەیی پێوە دەدیت. خۆدزینەوە لەم تیکستە ئاگراویە، تەنها (پەروەر) نیە کە ناوێرێت لە تورکیادا ئەو سترانە ببێژێت، بە ڵکو زۆر گۆرانیبێژی تر لە تورکیادا ئەم سترانەیان گوتووە، بەڵام ئەوانیش هەر وەک پەروەر خۆیان لە ووتنی تێکستەکەی بەدوور گرتووە. ئەوەی جێی گومانە، پەروەر لە کاتێکدا دەیزانی ئەم گۆرانییە، لەخزمەتی ئەم پرۆسەیەدا نیە، بۆچی ویستی ئەم سترانە ببێژێت؟ ئەو پاڵنەرانە چی بوون؟ ئایا پەروەر ویستی بڵێت: (ئەمن هەر کوردم؟) ڕاز و وەڵامی ئەم پرسیارە لای خودی پەروەربێت و ئەشێت لە نێو یاداشتەکانیدا چەند ساڵێکی تر بیدرکێنێت. دەرئەنجامی ئەمە دەردەکەوێت، کە موزیک لە سیاسەت و کێشەکانی گەلی کوردا، ڕۆڵی کارا دەگێڕێت و بە جۆرێک هاوشانی سیاسەت بە پێی بارە سیاسیەکان هەنگاودەنێت و گەشە دەسێنێت. زۆر جاریش سترانە توندەکان هێور دەبنەوە و دەبنە مجامەلەی سیاسی. لێرەدا گۆرانی و موزیکی کوردی وەک، کەرەستە و ئامرازێکە بە ئامانج و مەبەستێکی دیاری کراوی سیاسی، کە سیاسییەکان لەگەمەکانیاندا بەکاریدەهێنن. لێرەدا موزیک تەنها بۆ کاتێکی کەم و دیاری کراوە، دەبێتە جێی بایەخ و گرنگی دانی سیاسییەکان، دواتر ئەم گرنگییە کاڵ دەبێتەوە، موزیک دەچێتەوە نێو لانەکەی خۆی کە زۆر بەکەمی لە نێو سیاسەتی کوردیدا لە دوای گەیشتن بە ئامانجەکان گرنگی بە ڕەوتی بەرەو پێشچوونی موزیك دراوە.

سەرچاوەکان

١. ئەحمەدی بابک، موسیقی شناسی فرهنگ مفاهیم موسیقی شناسی، چاپ: اول، تهران: ١٣٨٩.

٢. ئەلدەباغ غانم، ئەندێشە مرۆییەکان لە موزیکی بتهۆڤندا، و:ئیسماعیل ڕاجی، چاپ: یەکەم، ٢٠١٢.

٣. میراڵ مەلهات ئۆناڵ، یاریدەدەری مامۆستا لە زانکۆی سەلاحەدین، بەشی موزیک،٢٠١٣/١١/٢٠.

سەرچاوەی نێت

١. لمحه عن تاريخ حزب العمال كردستانى، ماڵپەری حدث.

٢. ئەحمەد کایا، ماڵپەری ویکیپیدیای کوردی.

٣. وێنە کان: www.google.com

ئەلبوومی (وەفایی) لە نێو گوتارێکی ڕەخنەیی مۆزیکیدا

لەسەردەمی جیهانگیری و مۆدێرنەدا، زۆربەدەگمەن کەسانێك هەن بەردەوام لەهەوڵی پاراستنی ناسنامە و مۆرکی نەتەوەیی موزیکدان. بۆیە زۆرجار گوێگر بە ئومێدی ئەوەی لە تەنیا تراکی ئەلبومی هونەرمەندێکدا ئەو چێژەکوردیەی بێتەوە یاد کەهەستە نەتەوەی یەکانی داوای دەکەن. بە هۆکاری پێشکەوتنی زانست و شەپۆلی جیهانگیری و تەکنەلۆجیایەوە زۆر کات، بە ئاستەم کەسێکی ئاسایی دەتوانێت مۆرک و ناسنامەی موزیک و گۆرانی کوردی لە موزیکی نەتەوەیەکی دی جیابکاتەوە. سەرباری ئەوە لە ناو ئەو هەموو کێشمە کێشم و ئاڵۆزییەدا کە لە نێو موزیکی کوردیدا بەرچاو دەکەوێت، دەنگێک هەیە بەناوی (عەدنان کەریم) ەوە بەردەوام دەیەوێت کاری ناوازە بە چێژی کوردیەوە بە گوێی گوێگرانیدا بچرپێنێ. هەر بۆیە هەموو چرکە ساتەکانی گوێگرتن، لە گۆرانیەکانی نغرۆت دەکا لەناو چێژی موزیکی کوردی دا. لە بەر ئەوە هەمیشە وتوومەو دەڵێم: (گەرکەسێکی بیانی هاتە کوردستان،

ویستی موزیکی کوردی بناسێت، بێ دوو دڵی، ئەلبومێکی ئەوی پێببەخشە، چونکە بەڕاستی موزیکی کوردیت پێناساندووە). یەکێک لە لایەنە گرنگەکانی بەرهەمەکانی (عەدنان کەریم) ئەوەیە دەتوانرێت بەبێ دوودڵی و گومانەوە بخرێتە نێو ئەرشیفی موزیکی کوردییەوە. بۆیە بە بڕوای زۆرێک لە کوردستانیان ئەو بە یەکێک لەو هونەرمەندانە دا دەنێن، کە لوتکەی هونەری موزیک و گۆرانی کوردی دایە لە باشووری کوردستاندا. هەر ئەم بڕوا و متمانەیە وای لە عەدنان کەریم کردووە کە کار کردن بۆ ئەو گەلێک سەخت بێت، چونکە ئەو پلەبەندیەی کە بۆی دەکرێ، لە ئەنجامی ئەزمونی باش و ماندووبون و تەمەنێکی پڕ بەخششی هونەری دورو درێژی چەندین ساڵەی خۆیەتی، کەسەرجەم کارەکانی لەلایەن گەنج و پیرو موزیکزان و خەڵکی ئاسایەوە، پێشوازی باشی لێکراوە و گوێگرێکی هۆشیاری باشی بۆ خۆی دروست کردووە.

بۆیە بە بڕوای من ناکرێت تەنیا تراکی ئەلبومێکی بێ بیر کردنەوەوی قوڵ وڕاوێژی کەسانی پسپۆر و گوێگری باشەوە بڵاوکاتەوە. هەر ئەم ڕاستیانەش وام لێدەکات کە لەسەردواین ئەلبومی هونەرمەند کە بە ناوی(وەفایی) یە بدوێم و بیخەمە بەر دیدێکی ڕەخنەی موزیکی، گەرچی ئاستی هونەری هونەرمەند (عەدنان کەریم) و (کامکاران) هێندەبەرزە کە لە باسکردن لە کەم و کوڕی کارەکانیان زۆردژوارە، لەگەڵ ئەوەشدا بە پێویستی دەزانم ئەوەی هەستی پێدەکەم بیخەمەڕوو. بە ئومێدی ئەوەی لە ئایندەدا گەر تێبینیەکانم بەهێند وەرگرن کاری لەسەر بکەن. جگە لەمە زۆر پێویستە ئیدی قسە لەسەر سەرجەم ئەلبومەکانی وهونەرمەندان بکرێت بە ئومێد و ئامانجی دروست بوونی ڕەخنەی موزیکی لە پێناو بەرو پێش چوونی ڕەوتی موزیک نەک لەکەدارکردن و بەکارهێنانی زمانی زبر و توانج لێکگرتن.

ناساندنی ئەلبومی وەفایی

لەسەرەتادا پێویستە ناوەرکی ئەم ئەلبومە بخەمەڕوو کە ئەویش پێکهاتووە: لە هەشت بەرهەم کە جگە لە کارێکی کە فۆلکلۆرە سەرجەمیان ئاوازی (عەدنان کەریم)ە و تەواوی کارە موزیکی یەکانی لەلایەن گروپی کامکارەکانەوە ئەنجامدراوە. کە چوار تراکیان لەسەر مقامی یا (دەزگا)ی (نەهاوەندە، دوو بەرهەمی دیان لە سەر بەیات، بەرهەمێکی دی لە سەر مقامی عەجەم و هەوەها یەک بەرهەمی لە سەر مقامی همایون)ە کە بونەتە بناغەی موزیک و ،گۆرانیەکانی لە سەر بنیات نراوە. زۆر بەی هۆنراوەکان کلاسیکی کوردین کە هونەرمەند بە عاشق و شەیدای ئەم جۆرە هۆنراوانە ناسراوە، کە بە ڕاستی دەتوانێت کاری و تێروتەسەل پڕ جوانی ووشەکان مامەڵە لەگەڵیاندابکات، هەر ئەمەش وایکردووە ئەم هۆنراوانە بونەتە بەشێک لە ناسنامەی هونەرمەند.

ئەم ئەلبوومە بەسپۆنسەری (ئاسیا سێڵ)، (ئاڤا گرووپ) و (ئارۆ گروپ) بەرهەم هێنراوە. وێرای دەستخۆشی بۆ ئەم ئەلبوومە کە مۆرکی موزیک و گۆرانی کوردی تێدا بەرجەستەیە، لەگەڵ ئەوەشدا کۆمەڵێک تێبنی و پرسیار هەن کە پێویستیان بە شیکردنەوە و ڕانان و، وەڵام هەیە، کە دەمەوێت لێرەوە دیدی ڕەخنە و تێبینی یەکانم بخەمەڕوو. سەرەتا بەباشی دەزانم لەبەرگی سیدییەکەوە هەنگاو بنێم بۆ ناوەرۆکی ئەلبومەکە، کەزۆر مەبەستمە لە هەندێ لایەنی ئەرێنی و نەرێنی ئەم ئەلبوومە بدوێم.ئەگەر سەیری بەرگی سیدی بەرهەمهێنراوی هونەرمەندو ئەوگروپە مەزنە بکرێت، لە رووی کوالێتی و ئیستاتیکای سیدییەوە هەرچی هونەری ئیستاتیکا و هونەری نەخشەسازی (بەرگ و تیانووس)، وسەرنج راکێشی هەیە لەم ئەلبومە دا بەدی ناکرێت، کە زۆر پێویست بوو لە بەرچاوبگیرێت، چونکە زۆر گرنگە بۆ لایەنی فرۆشی سیدییەکە.

لەدونیـادا وا بـاوە و هـەر زوو درک بەگرنگـی ئـەم لایەنەکـراوە، بۆیـە ئـەو هونەرمەندانـەی لـە پلـەی بـاڵادان پارەیەکـی زۆر خەیاڵـی لـەم بـوارەدا خـەرج دەکـەن، گـەر ئـەم لایەنـە گرنگیـش نەبێـت لـە لای بەرهـەم هێنەرەکانـی ئـەم ئەلبوومـە، دەبـێ بیـر لـەوە بکرێتـەوە گـەر بیانییەک سـەربەخۆ و بـێ پرسـیارکردن بیـەوێ ئەلبومـێ بکرێت، ئەوا بـێ دوودڵـی بەهـۆی نزمـی کوالێتـی بەرگـی ئەلبوومەکـەوە، نازانێـت ئەمـە ئەلبومـی هونەرمەندێـک و گروپێکـی زۆر مەزنـی کـوردە. کـەزۆر پێویسـتە کوردیـش هونەرمەنـدە باڵاکانـی ئیـدی بەلۆکاڵـێ نەمێننـەوە، پێویسـتە بەسـتانداردی جیهانـی کارەکانیـان ئەنجـام بـدەن. بەرامبـەر بەمـە، لێـرە بەنـاو هونەرمەنـد هەیـە تـا ئێسـتا یـەک گۆرانـی بـاش و کـوردی نەچڕیـووە کەچـی لەم ڕووەوە زۆر کاری باشـی بـۆ ئەلبوومەکەی کـردووە.

لەوانەیـە ئێسـتا خوێنـەر بڵـێ: بـەڵام ناوەڕۆکـی بەرهەمەکـە گرنگـە. بۆیـە زۆر لەسـەر ئەمـە ناوەسـتم و رووەدەکەینـە (ناوەرۆکـی)ی کارەکـە واتـە لـە ڕووی تێکسـت و میلـۆدی و مـوزیـک و دەربڕینـی گۆرانـی کۆمەڵـک لایەنـی دیکـەی هونـەری کـە دەکرێـت بـە ووردی گوێگـر و ووردبیـن بیـن بەرامبـەری. لـە سـەرەتای گوێگرتـن و پێشـەکی مۆزیکەوە هەسـت بـە ڕسـتەو میلـۆدی زۆر هەسـت بزوێـن دەکەیـن هەرزوو سـتایلی کامـکارەکان خـۆی رادەگەیەنێت. ئـەم شـێوازە کارکردنـە بـە گوێگرانـی کـورد ئاشـنایە، بـەڵام لەگـەڵ جوانـی رسـتە موزیـک و هارمۆنیەکانـدا، هـەرزوو هەسـت بەبوونـی شـتێکی نامـۆ لـە سـتایلی موزیکـی کامکارەکانـدا دەکرێـت، کـە بوونـی کاری (سـامپڵەر) یاخـود ڕوونتـر بڵێم کاری (کیبـۆرد و دابەزاندنـی دەنگـی ئامێری نازینـدوو)ە بەتایبـەت لـە ئامێـرە فودارەکانـدا. لەڕاسـتیدا بـۆ مـن زۆر سـەختە تێگەیشـتن لـەم بابەتـە چونکـە کامـکارەکان چەندیـن ساڵە لەشـەڕی پاراسـتنی مۆرک و رەسـەنایەتی و ئـەو ئامێـرە تراديشـناڵە کوردییانـەن و زۆر نازدارانـە لـە بـاوەش و دەسـتەکانیان گرتـوون، کـە بـە بـڕوای مـن هیـچ گروپێـک لـە

موزیکی کوردی نەیتوانیوە وەک: ئەم گروپە مەزنە کاری ناوەزە دوور لە باوەڕییەوەی بەم ئامێرانەکردبێت. چونکە زۆرینەی یاسا و ڕێسا و بنەماکانی هارمۆنی تیۆرە و تەکنیکی موزیکی هەیە، بێسلمینەوە و بە باشی بە ئامێرانە ئەنجامداوە، و زۆرجار ئۆرکسترایی گەورەیان خستۆتە خزمەتی ئەو ژێ باریک و ئامێرە سادانەوە . بەلام نازانم بۆ لەم ئەلبومەدا دەنگی هەندێ ئامێری فوداری بە سامپلەر بۆ پرکردنەوەی کارەکە خستۆتە ناو کارەموزیکیەکانیان!؟ پرسیار لێرەدائەوەیە کە ئیدی کامکاران لە تواناکانیاندا نەماوە بەرامبەر شەپۆلی جیهانگیری راوەستن؟ یا هۆکارکە ئەوەیە کە دەڵێن: کامکارەکان وا ناسراون کە لەیەک جار زیاتر وەک گروپ کار بۆ هونەرمەندێ ناکەن؟! یادەبێت هونەرمەند عەدنان کەریم زۆری لێکردبن؟ ئەوانیش بێگوێدانە ئەو مێژووە پرسەرکەوتنە کارەکانیان بە پەلەپرووزێ ئەنجام دابێت؟!

تاکە وەڵامی من ئەوەیە گومان لە گوێکانم دەکەم. لە لایەنێکی تری ئەم باسە لە رستە موزیکییەکاندا زۆر جار هەست بەدوبارەی رستەکان یا روونتر هەستی لێکچوون لای گوێگر دروست دەبێت، وا دێتە بەرگوێ کە هەمان رستە لەکارەکی دیدا پێی ئاشنا بوویت، بەلام لەهەمان کاتدا، کە گوێدەگری لە سانای و سادەی میلۆدی یەکان، کە زۆرینەشیان لە یەک پلە دەنگی یەوە ووتراون، هەست بەگوناە دەکەی ئەگەر ڕەخنەی نادروست بگری لە بوونی دوبارەی وهەستی لێکچوونی رستە موزیکی یەکان بگری! چونکە لەو باوەڕەدام ناتوانرێت لەمە باشتر کارلەگەل ئەم میلۆدی سانا و سادانەی گۆرانیەکەدا بکرێت. بەهەرحاڵ باسەکە دە بەمە سەر میلۆدی گۆرانیەکان کە دانراوی (عەدنان کەریم)ە، ئەوانیش لە ساتی دەسپێکی یەکەم ڕستەوە هەست بە هەمان کێشەی موزیک دەکەین. بەلام لە گۆرانیەکاندا روونتر، یا دەتوانم بڵێم: بێگومانتر هەست بەمە دەکەی. چونکە (هەموو مرۆڤێ ناتوانێت ڕستەی موزیکی بە

باشی ئەز بەر بکات، بەڵام زۆر بە ئاسانی میلۆدی گۆرانیەکان ئەزبەردەکرێ)، بۆیە هەندێك لە تراکەکان هەستی دووبارەیی لەلای گوێگر دروستدەکات. بۆ نموونە: کاتێ تۆ بۆیەکەم جار گوێت لە ڕستەی یەکەمی گۆرانیەک دەبێت بێ ئەوەی گوێت لێبووبێ ئاوازی ڕستەکە بە ئاسانی تەواو دەکەیت، یا دەزانیت لەکوێدا ڕستەکە جێگیردەبێت. وەک ئەوەی لە تراکی یەکەم و سێ یەمدا بەتایبەت لە ڕستە یەکەمی (هیجری تۆ)دا کە بەهەمان ئەدا و میلۆدی گۆرانی (مەیگێڕ)ی ئەلبوومی پێشووی هونەرمەندە، کە تەنیا تێکست گۆڕاوە، لەگەڵ هەڵگەڕانەوە و گۆڕانکارییەکی بچووک لەڕستە موزیکییەکاندا.

ئەم هۆکارانەوچەند هۆکاریکی دی کە دواتر باسیان دەکەم، وایان لەم ئەلبوومە کردووە کەمتر لە ئەلبوومی پێشوو جێی ڕەزامەندی گوێگربێ (سەرەڕای ئەوەی کەپڕ فرۆشترین ئەلبوومی ئارۆ بووە). بە هۆکاری دی کە دەیان خەمە ڕوو، کاریگەرترن بۆ ئەم باسە ئەویش بنیات نانی چوار تراک لە سەر تەنها پەیژەیەک کە (نەهاوەند)ە کەبەڕاستی هونەرمەند، لە ڕابروو و ئێستاشدا باشترین کاری لەم مقامەدا کردووە، کەدەتوانم بڵێم: (هونەرمەندی کۆچکردوو برایمی خەیات و عەدنان کەریم نموونەیەکی جوانن، کە بە باشی و بە کوردی گۆرانیان لەسەر ئەم مقامە چڕیووە). بە بڕوای من ئەگەر چوار بەرهەم لە سەر یەک پەیژە و یەک پلە دەنگی یەوە بێت، تا ڕادەیەک سەختە بۆ گوێگر و کار لەسەر ڕادەی چێژ بەخشین دەکات. چونکە مرۆڤ زوو لە هەموو چێژ وەرگرتنێک تێر ئەبێت، موزیکش بە هەمان شێوە لە هەستەکانی مرۆڤەوە پێشوازی لێدەکرێت، بۆیە باشتر بوو کە یەک بۆ دووتراک کاری لەسەر ئەو مقامە بکردایە. هەروەها باشتر بوو ئیتر هونەرمەند کەمێک دوور کەوێتەوە لە بەرهەم هێنانی گۆرانی لە سەر ئەم پەیژەیە و کار لەهەندێ مقام یادەزگادا بکات کە ڕاچلەکاندنبێت بۆ موزیکی کوردی. (هەرچەندە جووڵە و (تحویل)ی زۆر جوانی هونەری لەم ئەلبوومەدا کردووە،

هەست بە بزواندنی جەستە دەکەیت)، بەڵام چەندین مقام و ڕەگەزی مقامی ڕۆژهەڵاتی هەن کەم یا تاک و تەرا کاری تێدا کراوە وەک: (نەگریس، سازگار، سۆزناک، لامی، قارچغار، ئەفشار، بەستەنیگار، شەهناز، سۆزدڵ...)هەیە کە پێویستە دەنگی عەدنان کەریم کاریان لەسەر بکات، بۆیە لە کۆتاییدا ئەم لایەنەیانە گەر وەک ڕەخنەیەکی پەسەند وەرنەگیرا! ئەوا تەنها وەک پێشنیارێکە و بە ئومێدی ئەوەی کە ئەم تێبینیانە لە پێناو مانەوەی (هونەرمەند و گروپی کامگارن) لە لوتکەی موزیکە کوردیدا لێم وەربگیرێت.

تێبینی:

ئەم وتارە لە ژمارە: ١٣٦٤ ی پاشکۆی شەبەنگی ئاسۆ لە لاپەڕە ٤ -٥ لە ٢٠١٠/١٢/١٤ بڵاوکراوەتەوە.

ژیان و هونەری شەماڵ سائیب لە ٢٧ مین ساڵیادی مەرگیدا

شەماڵ سائیب لە سەدەی ڕابردوودا وەک: موزیکژەن، گۆرانیبێژ، مامۆستا و ئەکادیمی، بێژەر و نووسەر لە ساتەوەختێکی زۆر دژواردا دەرکەوت. کە ئەوکات کۆمەڵگای کوردی و هونەر بەگشتی و موزیکی کوردی بە تایبەتی، بە هۆکاری باری کۆمەڵایەتی و ڕامیاری و ژێردەستەیدا لە ئاستێکی نەخوازراودا بوو. ئەو ناوی تەواوی شەماڵ جەلال سائیبە، لە ساڵی ١٩٣١ لە خانەوادەیەکی ڕۆشنبیری شاری سلێمانی لە دایک بووە، لە تەمەنی پانزەساڵیدا ڕوودەکاتە دونیای هونەری موزیک و یەکەم هەنگاوی بە بەشداری کردنی لە خولێکی هاوینە لە ساڵی ١٩٤٧ دەستپێدەکات، کە دائیرەی مەعاریفی بەغداد لە شاری سلێمانی سازی کردبوو. خولەکە بۆ ماوەی مانگێک و بە شێوازی زانستی وانەکانی پراکتیکی و تیوری موزیکی لە لایەن چەند مامۆستایەکی بەڕەگەز عەرەبی پەیمانگای هونەرەجوانەکانی بەغداوە بەڕێوە چووە. دوای ئەم خولە و لە هەمان ساڵدا ڕوودەکاتە پەیمانگای هونەرەجوانەکانی بەغداد دەوامی ئێواران، تا فۆناغی چوارەم بەردەوام دەبێت. دواتر دەبێتە خوێندکاری

بەشـی مێـژووی لـە کۆلیـژی ئادابـی زانکـۆی بەغـداد و لـە سـاڵی ١٩٥٥ بـۆ ١٩٥٦ بڕوانامـەی بەکالۆریـوس لەمێـژوودا لـە زانکـۆی بەغـداد بەدەسـت دەهێنێت. لـە سـەرەتای سـاڵی ١٩٦٠ دا ڕوو دەکاتـە وولایەتـە یەکگرتووەکانـی ئەمریکا و بڕوانامـەی ماسـتەر لـە مێژووی موزیکدا لـە زانکـۆی ئینديانـا بەدەسـت دەهێنێت. لـە سـاڵی ١٩٦٨ دەسـتدەکات بـە خوێندنـی دکتـۆرا بـەڵام لـە هەمـان سـاڵدا بـە هـۆی دامەزراندنـی زانکـۆی سـلێمانیەوە، داوای گەڕانـەوەی لێدەکرێـت و ئەویـش دەسـت بـەرداری خوێندنەکـەی دەبێـت و لـە زانکـۆی سـلێمانی وەک مامۆسـتای زانکـۆ لـە هـەردوو بـواری ئەکادیمـی و هونـەردا لـە خزمەتەکانـی بـەردەوام دەبێـت. دواتـر لەگـەڵ گواسـتنەوەی زانکـۆی سـلێمانی بـۆ هەولێـردا، هـەر وەک سـەرجەم مامۆسـتاکانی ئـەو زانکۆیـە ڕوودەکاتـە شـاری هەولێـر و لەوێ نیشـتەجێدەبێت.

شـەماڵ سـائیب وێزگـەی هونـەری ئـەو لـە شـاری سـلێمانی لەگـەڵ کۆمەڵێـک هاوڕێیـەوە کـە ئەوانیـش گـەورە هونەرمەنـدان (قـادر دیـلان، ڕەفیـق چـالاک، حەسـاڵح دیـلان، بەهجـەت سـەعاتچی...هتد) دەسـت پێدەکات و بـەڵام بەهـۆکاری خوێندنەکەیـەوە هونـەری ئـەو لـە شـاری بەغـداد گەشـە دەکات و پێدەگات. دواتـر لـە سـاڵانی ١٩٤٨ بـە دواوە وەک یەکێـک لـە عـودژەن و گۆرانیبێـژە بـە تواناکانـی ئێزگـەی کـوردی بەغـدا لـەکارە هونەرییەکانـی بـەردەوام دەبێت و چەندین ئـاواز و گۆرانی بـۆ خـۆی کۆمەڵێـک لاوی هاوتەمەنـی خـۆی دادەنێـت، زۆرجـار بـەوەوە نەوەستاوە وەک کۆرسـی گۆرانـی ڕۆڵـی گێـڕاوە، بەتایبـەت لـە هەندێـک لـەو ئاوازانـەی کـە خـۆی دایناون. بـە ووتـەی زۆرێـک لـە هاوڕێیـان و هاوسـەردەمانی، ئـەو نـەک تەنهـا لـە کوردسـتان بەڵکـو لـە تـەواوی عێراقـدا خاوەنـی گوێگرێکـی زۆر بـووەو، زۆرێـک لـە گوێگـر و هـەواداری نەتەوەیـی عەرەبیشـی هەبـووە، کـە زۆر بەباشـی گۆرانیەکانـی (شـەماڵ) یـان ئەزبەریـان بـووە و لـە زۆر بۆنـەی کوردیـدا بەزمانـی کـوردی هاوشـانی کوردانـی دانیشـتووی بەغـدا چڕیویانـە.

شـەماڵ سـائیب لـە ڕۆژگاری خۆیـدا بـە هـۆی کاریگـەری موزیکـی عەرەبـی و بـە تایبـەت سەرسـامی بـۆ (فەرید ئەتـرەش) کـە بـە ئاشـکرا لاسـایکردنەوەیەکی زەق لـە شـێوازی چڕینی گۆرانی ووتنیـدا بەدیدەکرا، تاوەکو لە ژیانیشـدا بـووە نکۆڵی لێنەکردووە و دانی بە سەرسـامیەکانی و لاسـایی کردنـەوەی ئەو هونەرمەنـدەدا دەنا. بەهـۆکاری ئـەوە لەلایـەن هەندێک لـە ڕەخنـە گـران و هونەرمەندانـی ئـەو ڕۆژگارە ڕەخنـەی زۆری ئاراسـتە دەکرا، بـەڵام ئـەو لەسـەر ئەو سـتایلەی خۆی کە خـۆی باوەڕی پێبـووە بـەردەوام بـووە. بەبـڕوای مـن ئـەوەی گرنگـە بـۆ قسـەکردن لـە سـەر هونـەری شـەماڵ سـائیب ئەوەیـە، ئـەو توانیویەتـی لـە ڕۆژگاری خۆیـدا ڕەنگێکـی تـر و چێژێکـی تـر لـە موزیکـی کـوردی بێنێتـە بـوون، کە لـە ڕاسـتیدا ڕەنگدانـەوەی واقعـی ژیانـی تایبەتـی خـۆی و ئـەو ڕۆژگارە بـووە کـە تێیـدا ژیـاوە.

ناتوانرێت نکۆڵـی لـەوە بکرێت کە ئـەو سـەردەمە تـەوژم و کاریگـەری موزیکـی میسـری نـەک تەنهـا بەسـەر کوردانـی باشـووری کوردسـتانەوە بـووە، بەڵکـو بـە سـەر تـەواوی ئـەو وولاتانـەدا زاڵ بـووە کـە دەکەونـە نێو بازنـەی نەتـەوەی عـەرەب و بـە ئاشـکرا ڕەنگـی داوەتـەوە لـە شـێوازی داڕشـتن و چڕیـن و ژەنینـی موزیکـی زۆرێک لـە نەتەوەکانـی ڕۆژهەڵاتی نەوەڕاسـتیشـدا. هـەر بۆیـە دەبینرێـت کاریگـەری موزیکـی عەرەبـی بـە تەنیـا لـە کارەکانـی (شـەماڵ)دا ڕەنگـی نەداوەتـەوە، بەڵکـو لـە زۆرینـەی گۆرانـی بێژانـی ئـەو ڕۆژگارەی وەک عەلـی مەردان و تایـەر تۆفیق و خاڵە سـێوە....هتد، هەسـت بـە هەمـان گرفـت و ئـەو کاریگەریانـە دەکەیـن. جگـە لـەو هـۆکاری دیکـە ئەوەیـە ژەنیارانـی ئەوکاتـی ئێزگـەی کـوردی لـە بەغـداد هەموویـان بـە ڕەگـەز عـەرەب بـوون و لـە هەمـان کاتـدا بـە هـۆی ئـەوەی نابینـا بـوون و زیاتـر پشـتیان بـە گـوێ و هەسـتی بیسـتنیان و ئەندێشـەیان لەکاتـی ژەندنـدا بەسـتووە، ئەمـەش کاریگـەری ڕاسـتەو خـۆ و چێـژی موزیکـی عەرەبـی بـە گۆرانیەکانـەوە بـە جێهێشـتوە.

بۆیــە دواجــار لەجێــی موزیکێــک تــەواو عەرەبــی، میکســێک یــان موزیکــیّ:ی دوڕەگ لــە موزیکــی عەرەبــی و دەنگێکــی کــوردی بەرهــەم هاتــووە. بــە بــڕوای مــن لەگــەڵ هەمــوو ئــەم تێبینیانەشــدا، ناتوانرێــت بگوترێت: ئـەو ئاوازانـەی شـەماڵ یاخـود هونەرمەندانـی ئـەو سـەردەمە کـە دایاننـاون، خاڵیـن لـە موزیـک و هەسـت و چێـژی کـوردی. گەرچـی شـەماڵ لـە ڕووی سـتایلەوە تـەواو جیـاوازە لـە و هونەرمەندانـەی کـە ئەماژەیـان پێـدرا، بـەڵام شـەماڵ سـائیب بـە هـۆی لاسـایی کردنـەوەی (فەریـد ئەتـرەش)ە وە زۆر بـە ئاشـکرا مۆرکـی عەرەبـی بەزەقـی بـە دانراوەکانیـەوە دیـارە هـەر بۆیـە ڕەخنـەکان تۆختـر بـەری دەکـەون. بـە بۆچوونـی مـن ئەشـێت لـەو ڕۆژگارە شـەماڵ سـائیب دڵسـۆزانە ئـەو شـێوازەی موزیکـەی بـە شـێوازیکی نوێـی و پێداویسـتیەکی بـاوی سـەردەمیانە بـۆ ئەوکاتـی موزیکـی کـوردی زانیبێت و ویسـتبێتی (فەرید) یّـک بەزمانـی کـوردی بـۆ نەتەوەکـەی بخوڵقێنێـت!؟

ئـەوەی لێـرەدا جێـی تێڕامانـە و گرنگـە شـیکاری لەسـەر بکرێـت ئەوەیـە، هەرچـی ئـەو ئاوازانـەی کـە دایناوە ئەگـەر لەلایـەن ژەنیارانـی کـوردەوە جارێکـی دی بژەنرێتـەوە، زۆر بـە ئاسـانی ڕۆحـە کـوردەواری و موزیکـی شارنشـینی کـوردی دەکرێتـەوە بـە بەبریـدا. پرسـیار: ئەگـەر لـەو سـەردەمەدا موزسـیانی کـوردی بە توانـا بوونیان بە پێی پێداویسـتی ئـەو سـەردەمە و هاوتـای نەتەوەکانی تر هەبوایە (سـائیب) ئەم سـتایڵەی هەڵدەبـژارد و بـەو جـۆرە گۆرانـی دەگـووت؟؟ هـەر بۆیـە بـە بـڕوای من لە ئیسـتادا ناکرێت ئـەو ئاوازانـەی کەدایناون بـە بیرێکـی ناسیۆنالسـتی و بـە چاوێکـی بێگانـەوە سـەیر بکرێت و فەرامـۆش بکرێن وەک بەشـێک لـە میراتـی فەرهەنگـی گۆرانـی کـوردی ئـەو سـەردەمە هەژمـار نەکرێـت. لـە کۆتایدا ئـەوە مـاوە بڵێن شـەماڵ سـائیب جگـە لـەوەی کـە گۆرانـی بێـژو موزسـیان و کەسـێکی تـەواو ئەکادیمـی بـوو، ئـەو خاوەنـی زنجیرەیـە ووتـاری گرنگـە دەربـارەی موزیـک کـە لـە ڕۆژنامـەی ژیـن و گەلاوێـژی ئـەو سـەردەمەدا بڵاوکراونەتـەوە. هەروەهـا وەک بێژەرێکـی سـەرکەوتوو

توانیویەتـی بـە سـازدانی بەرنامەیـەک بەنـاوی (باخچـەی مۆسـیقا) لـە ئیزگـەی کـوردی دەیـان بەرنامـەی و لێـدوان لـە سـەر موزیـک بەگشـتی و بەتایبـەت موزیکـی کـوردی ئامـادە بـکات و خـودی خۆشـی وەک پێشەکەشـکاری بەرنامەکـە کاری تێـدا بـکات. جگـە لـەوە لەگـەڵ دەرکەوتنـی تەلەفزیۆنیشـدا وەک یەکەمیـن هونەرمەنـدی کـورد توانویتـی کلیپ بـۆ گۆرانیەکانـی بـکات، ئافـرەت بەدەنـگ و ڕەنـگ ڕۆڵ بگێڕێت لـە کارەکانیـدا، کـە ئەمـە بـۆ ئـەو ڕۆژگاری کۆمەڵـگای کـوردی و موزیکـی کـوردی شـتێکی نـوێ و هەم نەخـوازراو بووە. ناسـراوترین گۆرانیەکانی زۆرینەیـان لـە ئـاواز و هۆنـراوەی خـۆی بـووە، ئـەو کۆمەڵـە بەرهەمـەی هێنـدە سـاکار و جوانـن کـە محاڵـە بـە ئاسـانی لـە میمـۆری هیـچ تاکێکـی کـوردا بسـڕیتەوە نموونـە لـەو گۆرانیانـە : « ئـەرە لەیلـێ، هـەی بـەردە بـەردە، زلیخـا، پێـم بڵـێ پێـت دەڵێـم، هـاوار سـەد هـاوار، وەرە وەرە توخـوا وەرە، بـۆ تۆیـە دڵ...هتـد» کـەزادەی ڕۆژگارێکـن ئەم سـەردەمەی موزیکـی کـوردی درێژکراوەیەکـی ئـەو زەمەنەیـە. بەداخـەوە شـەماڵ سـائیب هـەروەک هونەرمەندانـی هاوسـەردەمی خـۆی بـە کولەمەرگـی ژیـا و دواجاریـش بـە کولەمەرگـی و بەنەخۆشـی لـە ١٩٨٦/١١/٨ لـە بـارو دۆخێکـی ناهەمـواردا کۆچـی دوایـی ئـەکات و تەرمەکـەی لـە زێـدی خـۆی لـە شـاری سـلێمانی، لـە گـردی سـەیوان بەخـاک دەسـپێردرێت و دوای خـۆی دووکـوڕ بـە ناوەکانـی ژیمـۆ و تیشـکۆ و خەرمانێـک لـە ئـاواز و گۆرانـی بـۆ نەتەوەکـەی بەجێدەهێڵـت.[1]

---

1 بـۆ نووسـینی ئـەم وتـارە سـوودم لـە کتێبـی: (شـەماڵ سـائیب، ژیـان و هونـەر، ئەحمـەد سـالار، ژیمـۆ شـەماڵ سـائیب، چاپـی یەکـەم هەولێـر، بڵاوکـراوەی ئـاراس_ژ:٩٤١، سـاڵ ٢٠١٠).هەروەهـا لـە ئەنجامـی توێژینەوەیەکـی چـاپ نەکـراوم دەربـارەی موزیکـی کـوردی دەیـان چـاو پێکەوتنـم ئەنجامـداوە لـە پرسـیارەکانمدا دەربـارەی ڕۆڵـی شـەماڵ سـائیب گەلێـک زانیاریـم دەسـتکەوتووە.

حەسەن زیرەک
سمبولێک بۆ موزیکی کوردی

هونەرمەندی گەورەی کورد حەسەن زیرەک کە یەکێکە لە گەنجینە دیارەکانی موزیک و گۆرانی کوردی، زۆرجار لە نێو دانیشتن و ئاهەنگەکاندا دەردەڵی خۆی کردووە، تەنانەت دەگاتە ئەو ڕادەیەی، کە تکا دەکات کە دەردەدڵەکانی بۆ تۆمار بکەن، بە نموونە: لەیەکێک لە دانیشتن و شەوە ئاهەنگەکاندا بەم جۆرە زیرەک دەدوێت: «شوێنیکم نەدی تێیدا بژیم لە بەینی دوو سێ کێودا، چایخانەیەکی پرتوکاو و عەجایب و ناخۆشم هەیە، ئەگەر بێن تەماشا بکەن تەعجوب دەمێنن، کە من چۆن لێرەدا دەژیم. ناپێم خۆشە، کاسپی لێ دەکەم ، چون هونەر لە نێو کوردا قەدری نەما، هونەر بۆمن بەهرەیەکی نەدا، هونەر بۆ من کارێکی نەکرد تا بەشوێنیدا بچم، چون کوردم بە زمانی کوردی قسە دەکەم. ئەوە بەم زەمانی پیریەم و وەختی پیریەمەوە دوو سێ گۆرانی دەڵێم بۆ عالەم بۆ ئاخیری مەرگم کە نزیکەو زەمانێکە و خوا حافیزی یەکجاری بکەم بچمە ژێرگڵەوە کە بەشەری کورد نەبینم» [زیرەک، تۆمارێکی دەنگی].

ئەم ووتانە لە تۆمارێکی دەنگیەوە وەک خۆی نوسیمەوتەوە، کە ژیانی پڕ تراژیدیایی هونەرمەندێکی گەلێک گەورەی کورد لە زاری خۆیەوە دەخاتەڕوو. بە داخەوە تا ئێستا هیچ ئامارێکی دروست نییە بۆ ژمارەی گۆرانی و بەرهەمەکانی بەهۆی ئەوەی تا ئەم ساتە وەختە وەک خۆی گووتەنی: (هونەر هیچ قەدرێکی نی یە)، تا کەسانێک بە دوای ئەو گەنجینەیەدا بگەڕێ کە (باوکی موزیکی کوردی) بۆ میللەتەکەی بەجێی هێشتووە. هەرچەندە چەند کتێبێک لە سەر ژیان و گۆرانیەکی نوسراون بەڵام دەتوانم بڵێم زۆر کەمە لە ئاست گەورەی و گەنجینەکەی زیرەکدا.

سەرەڕایی ئەو ژیانە نالەبارەی کە بەهۆی کورد بوونی چەشتویەتی، دەبینرێت بە پێی هەندێک بەڵگەنامەی «دەزگای (ساواک) کە لە کتێبی (ساواک بۆچی حەسەن زیرەکی کوشت؟ لە نووسینی: د.مەولود ئیبراهیم حەسەن»دا ئەو بەڵگانەی خستە ڕوو بۆچی ژەهرخوارد کرا، کە هۆکارەکەی تەنیا ئەو هونەرە بوو کەپێشکەشی بەنەتەوەکەی کردووە. لە دواجاردا لە پێناوی ئەو هونەرشدا ڕۆحیشی بەخشیوە بە هونەری گۆرانی و موزیکی کوردی. ئەو ژیانە زەحمەتکێشی و هەژارییەی کە هەیبوو، لە گەڵ ئەو (گەنجینە)ی هونەرەکەیی کە بەجێی هێشتووە ناتەبایی یەکی زۆر (ئاوەز) وەستێنە. بە داخەوە تا لە ژیاندان درک بە تواناکانیان ناکرێت. لێرەدا ئەوەی زیاتر جێی هەڵوەستەکردنە دوای مەرگی (زیرەک) هەر بەهەژاری مایەوە لە ڕووی ئەوەی کە بە فەرمی نەکرایە سمبولێک بۆ موزیکی نەتەوەکەی، کە بە بڕوای من (زیرەک)شایستەی نازناوی (باوکی گۆرانی و ئاوازی کوردی) یە، هەروەک چۆن (زۆرێک لە گۆرانیبێژان و موزسیانانی دنیا کە نازناوێکیان پێدەبەخشن، کە نەتەوەیەکانیان سەری نەوازشیان بۆ دا دەنەوێنن، دەیان پەیمانگا و ئەکادیمیای زانستی بەناویانەوە ئەکرێت.

ئەم ووتانـە لـە تۆمارێکـی دەنگیـەوە وەک خـۆی نوسـیمەوتەوە، کـە ژیانـی پـڕ تراژیدیایـی هونەرمەندێکـی گەلێـک گـەورەی کـورد لـە زاری خۆیـەوە دەخاتـەڕوو. بـە داخـەوە تـا ئێسـتا هیـچ ئامارێکـی دروسـت نییـە بـۆ ژمـارەی گۆرانـی و بەرهەمەکانـی بەهـۆی ئـەوەی تـا ئـەم سـاتە وەختـە وەک خـۆی گووتەنـی: (هونـەر هیـچ قەدرێکـی نـی یـە)، تـا کەسـانێک بـە دوای ئـەو گەنجینەیـەدا بگـەڕێ کـە (باوکـی موزیکـی کـوردی) بـۆ میللەتەکـەی بەجێی هێشـتووە. هەرچەنـدە چەنـد کتێبێـک لـە سـەر ژیـان و گۆرانیەکـی نوسـراون بـەڵام دەتوانـم بڵێـم زۆر کەمـە لـە ئاسـت گـەورەی و گەنجینەکـەی زیرەکـدا.

سـەرەڕایی ئەو ژیانە نالەبـارەی کە بەهۆی کورد بوونی چەشتویەتی، دەبینرێت بـە پێی هەندێک بەڵگەنامەی «دەزگای (سـاواک) کـە لە کتێبی (سـاواک بۆچـی حەسـەن زیرەکـی کوشـت؟ لـە نووسـینی: د.مەولـود ئیبراهیـم حەسـەن»دا ئـەو بەڵگانـەی خسـتە ڕوو بۆچـی ژەهرخـوارد کـرا، کـە هۆکارەکەی تەنیـا ئـەو هونـەرە بـوو کەپێشکەشـی بەنەتەوەکەی کـردووە. لـە دواجـاردا لـە پێنـاوی ئـەو هونەرشـدا ڕۆحیشـی بەخشـیوە بـە هونـەری گۆرانـی و موزیکـی کـوردی. ئـەو ژیانـە زەحمەتکێشـی و هەژارییـەی کـە هەیبـوو، لـە گـەڵ ئـەو (گەنجینـە)ی هونەرەکەیـی کـە بەجێی هێشـتووە ناتەبایـی یەکـی زۆر (ئـاوەز) وەسـتێنە. بـە داخـەوە تـا لـە ژیانـدان درک بـە تواناکانیـان ناکرێت. لێرەدا ئـەوەی زیاتـر جێی هەڵوەسـتەکردنە دوای مەرگـی (زیـرەک) هەر بەهـەژاری مایەوە لە ڕووی ئـەوەی کـە بـە فەرمـی نەکرایـە سـمبولێک بـۆ موزیکـی نەتەوەکـەی، کـە بـە بڕوای مـن (زیرەک)شایسـتەی نازنـاوی (باوکـی گۆرانـی و ئـاوازی کـوردی) یـە، هـەروەک چـۆن (زۆرێـک لـە گۆرانیبێـژان و موزسـیانانی دنیـا کـە نازناوێکیـان پێدەبەخشـن، کـە نەتەوەیەکانیـان سـەری نەوازشـیان بـۆ دا دەنەوێنـن، دەیـان پەیمانـگا و ئەکادیمیـای زانسـتی بەناویانـەوە ئەکرێـت.

لێرەدا بۆ پاڵپشتی بۆچوونەکانم چەند نموونەیەک دەخەمە ڕوو کە ئەو هونەرمەندانەی جێدەستیان دیار بووە لە هونەری نەتەوەکانیاندا نازناوێکیان پێ بەخشیوون بە نموونە:

یەکەم: کۆمیتاس گەوزە موزسانی ئەرمەنی (بە باوکی موزیکی ئەرمەن) ناودەبرێت و گەورەترین ئەکادیمیای و پەیمانگای ئەرمەنستان بە ناویەوە دەنرێت، ئەو جگە لەوەی کە خزمەتێکی بەرفراوانی لە سەر موزیکی ئەرمەنی کردووە لە ساڵی ١٨٩٩ دا دکتۆرای لە سەر موزیکی کوردی لە زانکۆیەکی ئەڵمانیا وەرگرتووە.

دووەم: ئوستاد غولام موحسن بەنان گەورە گۆرانیبێژی ئێرانی بە (باوکی گۆرانی ئێران) ناودەبرێت.

سێیەم: کولنیل علی نقی وزیری بە باوکی موزیکی نوێی ئێران ناو ببرێت.

چـوارەم: ئەکادیمیـای نەتەوەیـی چایکۆڤیسـکی لـە ئۆکرانیا و روسـیا، یەکێکـە لـە ناوەنـدە هـەرە باشـە زانسـتی یەکانـی موزیـک. کـە بەنـاوی ئـەم گـەورە دانـەرەی یەکێتـی سـۆڤیەتی جارانـەوە ناونـراوە. دەبینرێـت دەیـان دیکـە لـە پەیمانگـە و کۆنسـەرفاتوار بەنـاوی (بتهۆڤـن و شـۆپان و مۆزارت ....هتـد نـراوە. پرسـیارەکە لێرەدا ئەوەیە ئەم کەسـایەتیانە چیـان کـردووە بـۆ میللەتەکانیـان تـا بـەم شـێوە یـە ناوەکانیـان بـەرز ڕادەگـرن؟ وەڵام : تەنیـا موزیـک و گۆرانیـان پێشـکەش کـردووە.

بـەم پێـوەرە بێـت (زیـرەک) هێنـدەی ئـەو ناوبراوانـەی خزمەتـی فەرهەنگـی گۆرانـی و موزیکـی نەتەوەکـەی کـردووە. لـە ڕاسـتیدا ئـەوەی تـا ئێسـتا بـۆ زیـرەک کـراوە، شـایەنی باسـکردن نیـە، تەنیـا سـاڵانە چەنـد کۆنسـێرتێک بـۆ سـاڵیادی زیـرەک سـاز دەکرێـت. کـە لـە سـەر پۆسـتەرەکان نـاوی (وەزارەتـی وەرزش و لاوان، بەڕێوەبەرێتـی گشـتی ڕۆشـنبیری و هونـەر ولاوان و وەرزش ......هتـد لـە سـەر دەنوسـرێت، ئەوەنـدەی نـاوی دەزگاکان بـە پۆسـتەرەکانەوە دەبینرێـت، نـاو و وێنـەی (زیرەک) بەدیناکرێـت. زۆر جار لە سـاڵیادیدا لە چایخانەکاندا سـاڵیادی بـۆ سـازدەکرێت. بـە بـڕوای مـن ئەمـە لـە ئاسـتی گـەورەی زیرەکـدا نیـە، ئـەوەی پێویسـت بـوو بـۆ (زیـرەک) بکرێـت بریتیـە لـە: گێڕانـی گەورەتریـن فێسـتیڤاڵی نیـو نەتـەوەی موزیکـی کـوردی و ڕۆژهەڵاتـی بەنـاوی (حەسـەن زیـرەک سـمبولی گۆرانـی کـوردی)، بـۆ بوارەکانـی (باشـترین دانـەر، دابەشـکاری موزیـک، لێکۆڵـەرەوەی موزیک، باشـترین ژەنیـاری موزیکـی کـوردی، باشـترین کاری زیـرەک وەک داڕشـتنەوەی بـە شـێوازی ئۆرکسـترایی یـان هـەر فۆڕمیکـی تـری موزیکـی، دواجـار هەڵسـەنگاندن و هەڵبـژاردن بـۆ بکرایـەو لـە کۆتایدا مەدالیـای (زیـرەک) بکرایـە بـە بەرۆکـی ئەوهونەرمەنـد و گروپـەی کـە باشـترین کاریـان ئەنجامـداوە. یاخـود پێویسـت بـوو گەورەتریـن سـەنتەر ی لێکۆڵینـەوەی ئەکادیمـی بـۆ موزیکـی کـوردی بـە نـاوی (زیـرەک)ە وە بکرایەتـەوە. ئیـدی هونـەری زیـرەک لـە ئاسـتی لۆکاڵـەوە بگـۆڕیـن بـۆ هونەرمەندێـک

لە ئاستی جیهانی هەروەک ئەو ناوانەی ئاماژەم پێدا بناسرێت و خوێندنەوەی زانستیانە بۆ گەنجینەکەی بکرێت. بە پێچەوانەی ئەم بیرۆکانەوە دوای زیاتر لە چل ساڵ لە مەرگی زیرەك، گەلی کورد نەیتوانی هونەری (حەسەن زیرەک) هێندەی خۆی گەورەبکات و دواجار هونەری (حەسەن زیرەک) هەر لە چایخانەیەکدا نمایشکرا، ئەو چایخانەیەی کە بەردەوام لە ڕووی دەروونی خۆیەوە لە نێویدا هەستی بە کەمی کردووە. لە دوا ساتەکانی ژیانیدا، دەبینرێت زۆر بەحەسرەتەوە باسی چایخانە پۆخڵەکەی دەکات. کە هەرچی ڕۆحی داهێنانە تێیدا کوشتووە بێ هیوای دەکات تەنانەت لە میللەت و هونەرەکەشی ئەو لەوێدا هەمیشە هەستی بە بێ قەدری وڕەنج بەخەسار و بێ بەهرەی دەکات . ئەگەر بەم جۆرە ڕیز لە دیارترین سمبول بگیرێت و لۆژیک و پلانی ئەکادیمی بۆ هونەر نەبێت، زۆرێک لە و هەوڵانەی کە بە نییەتی خزمەت دەدرێ، ئاکامەکەی ئەو پەڕی بێنرخ کردن و پێچەوانەی نییەتەکە دەبێت، دەشێت دواجار هونەری زیرەک لەجێی بەرەو پێشچوون لە ناو یادەوەری و خەڵکدا لە ناوبچێت.

لە ماڵپەڕی گوگڵ بڕوانە:

١. زندگی نامە (کومیتاس)

ماڵپەری تایبەتی (ئامۆژگای کۆمیتاس)

http://www.gomidas.org

٢.بیوگرافی استاد بنان

٣.زندگی نامە کلنل علی نقی وزیری

کێ خاوەنی ئاوازی گۆرانی (ئەمڕۆژی ساڵی تازەیە) بوو؟

ئەستەمە لە دەسپێکی بەهار و لە جەژنی نەتەوەیی نەورۆز دا، گەلی کورد لە سەرجەم پارچەکانی کوردستاندا بەبێ ئەو گۆرانیەی کە بۆتە سمبولی ئەم جەژنە، بتوانێت ئەم جەژنە پیرۆز بکات، کە هۆنراوەکەی لە هەست و نەستی شاعێرێکی مەزنی کوردەوە هەڵقوڵاوە و دەڵێت:

ئەمڕۆژی ساڵی تازەیە نەورۆزە هاتەوە

جەژنێکی کۆنی کوردە بە خۆشی بەهاتەوە

مرۆڤی کورد لە هەر جێگایەکی دونیادا بێت، بە بیستنی ئەم ئاواز و گۆرانییە بە نەشئە و بزە و دڵێکی خۆشەوە ڕووە و لە گەشت و گوزار یاخود شەقامەکان دەکات. گەنج، پیر، نێر و مێ، بە جلی کوردی و پڕ هەستی نەتەوایەتیەوە، لە دوایی کاتژمێر سێ لە ٢٠ی ئازاردا خەڵکی دەڕژێنە سەر شەقامەکان و ئاهەنگ دەگێڕن. پاشان لەپاش نیوەڕۆی هەمان ڕۆژدا ئاگری نەورۆز دادەگیرسێنرێت و لەگەڵ

(وێنەی پیرەمێرد و ئاهەنگی نەورۆزی لە ساڵانی ١٩٥٠ دا)

کڵپەی ئاگرکەدا پێکڕا ئەم گۆرانیە دەچڕن. ئاشکرایە ئەم جەژنە نەتەوەییە لە شاری سلێمانیدا و لە سەردەستی شاعیر و فەیلەسوفی کورد حاجی تۆفیق (پیرەمێرد) و لەسەر ئەرك وگرفان و مووچەی خانە نشینیەکەی خۆی چەندین مەنجەڵ یاپراخ و خواردنی کوردی بەژنانی شار لێناوە و لە کارێزی وەستا شەریف، لەگەڵ گەورە پیاوان و نوسەران و ئەدیبان و خەڵکی شاردا، چەندین چالاکی هونەری بە بۆنەی ئەم جەژنە نەتەوەییە سازداوە. توانیویەتی جارێکی دی ئەم بۆنە نەتەوەییە مێژوویەی کوردی زیندوو بکاتەوە، کە چەندین ساڵ بوو لە یاد کرابوو. پیرەمێرد هەر بەوە نەوەستا بەڵکو هەوڵی ئەوەی داوە کە (گۆرانیەك) بکاتە سمبولی ئەم جەژنە و تا لە یادکردنەوەی ئەم جەژنە خەڵکی پێکڕا بە ئاواز و هۆنراوە وە بیچڕن و جەژنەکەیان پیرۆز بکەن. ئەم گۆرانی یە هێندە هەست بزوێنە هەر بە زارۆکی مرۆڤی کورد تەواوی ئاواز و تێکستەکەیان ئەزبەرە.

دەبینرێت ئەم گۆرانیە بە پێی بەڵگەنامە و لێدوانی ئەو کەسانەی ئاگارداری ئەم سەردەمەن، مێژووەکەی بۆ نەورۆزی ساڵی ١٩٤٨ دەگەڕێننەوە. ئەوەی لێرەدا دەمەوێت ئاماژەی پێبکەم ئەوەیە ئەم گۆرانییە تا ئێستا لای زۆرێك لە هونەرمەندان و خەڵکی ئاسایی، ئاوازی ئەم گۆرانیە دەدەنە پاڵ هونەرمەندی دەنگ خۆشی شاری سلێمانی (حەمە ساڵح دیلان) و هەندێکیش بە هۆکاری ئەوەی

(قادر دیلان)

(حەمە ساڵح دیلان)

کە زیاتر بە دەنگی هونەرمەندی گەورەی کورد حەسەن زیرەك گوێبیستی بوون، وا هەست دەکەن ئاوازی ئەم گۆرانیە (زیرەك) دایناوە.لە ڕاستیدا (زیرەك) ئەم گۆرانیەی لە دەنگی (حەمەساڵح) ە وەری گرتووە، بەڵام توانیویەتی زۆر لێزانانە و بە ڕیتمێکی شاد و جوڵەیەك کە تایبەتە تەنیا بە (حەسەن زیرەك)، مۆرکیکی تری کوردانە بەبەری دا بکات و هێندەی تر ڕۆحی کورد بوونی تیادا تۆخ کاتەوە و تایبەت بە ناوچەیەك نەبێت و بە بێ ئەوەی گۆڕانکاری لە ڕەچەڵەکی ئاواز و لە سکێچی ئاوازەکەدا بکات. لە ڕاستیدا

ڕۆڵی سـۆڵۆی (ڤایۆلیـن)ە کـەی مامۆسـتای گـەورەی کـورد موچتەبـای میـرزادە و دەسـت و پەنجـە و تەکنیکـە ناوازەکـەی لـە ژەندنـدا هێنـدەی تـر ڕۆحـی موزیکـی کـوردی بـە بـەر ئاوازەکـەدا کـردووە. بـەڵام ئەگـەر گـوێ لەهـەردو هونەرمەنـد بگریـت، هەریەکەیـان چێـژی تایبـەت بـە خۆیـان هەیـە، بـەڵام تەکنیکـی تۆمارکـردن لـە سـەردەمی دیلانەکاندا زۆر لاواز بـووە و ئامێرەکانـی عـود و کەمـان لـە سلێمانیدا تـازە لـە بـروەو

(موجتەبای میرزادە)

(حەسەن زیرەک)

دا بـوون. هـەر بۆیـە دەشـێت ئـەوە هـۆکاری ئـەوە بێـت کـە دووبـارە گوتنەوەکـەی (زیـرەك) زیاتـر کاریگەربێـت وبناسـرێت.

لێرەدا ئـەوەی جێـی باسـە ئەوەیـە کـە دەمەوێـت ڕاسـتیەکی مێـژووی بخەمـە بەردیـدەی خوێنەرانـی موزیکـی کـوردی ئەوەیـە، ئـاوازی ئـەم گۆرانییـە ئـاوازی (حەمـە سـاڵح دیـلان و حەسـەن زیرەك)نیـە، بەڵکو ئەم (ئـاوازە) هونەرمەنـدی گـەورەی کـورد (قـادر دیـلان) لـە سـەرەتاکانی فێربوونـی موزیکیـدا دایـنـاوە. ئاشـکرایە (قـادر دیـلان) جگـە لـەو ئـاوازە خاوەنـی دەیـان ئـاوازی نـاوازەی دیکەیـە، ئـەو بـە یەکەمیـن

کـەس دادەنرێـت (کـە بـە شـێوەیەکی ئەکادیمـی لـە سـاڵی ١٩٦٢دا موزیکـی لـە کۆنسـەرفاتواری (کارلۆڤـۆ) لـە بەشـی (کۆمپۆزیشـن) و ئامێری (فلـوت و پیانـۆ)ی خوێنـدووە و، هـەر لەهەمـان کۆنسـەرڤاتوار بـە پلـەی زۆرچـاك (دبلۆمـا)ی لـە (موزیکدانـان و ئامێرەکانـی فلـوت-پیانـۆ) وەرگرتـووە) [دیـلان، ١٩٩٨: چاوپێکەوتـن]. بەرهەمەکانـی لەچـاو سـەردەمەکەی خۆیـدا زۆر لـە ئاسـتێکی باڵادایـە و تـا ئێسـتاش ئاوازەکانـی وەك بەشـێك لـە جوانتریـن ئاوازەکانـی کـورد لـە سـەدەی ڕابـردوودا هەژماردەکرێـن. لـە هەمـان کاتـدا (حەمەسـالح دیـلان)ی بـرای کـە (قـادر دیـلان) سـاڵێك لـە و بچووکتـرە و هەمیشـە بـە ووشـەی (کاکـم) لـە سـەرجەم چاوپێکەوتنەکانیـدا نـاوی دەبـات، ئەویـش بـە هەمـان شـێوە یەکێکـە لـە دیاتریـن دەنگبێـژ و شـارەزاکان لـە چڕینـی مقامـە کوردییەکانـدا و دەنگێکـی زۆر نـاوازەی ئـەو سـەردەمەیە کـە خاوەنـی مۆرکـی تایبـەت بـە خـۆی بـووە، لـە شـێوازی چڕینـی مقـام و بەسـتەکانیدا. لێرەدا بەڵگەی تـەواوم لـە سـەر ئـەم ئـاوازە، جگـە لـەوەی کـە لـە چەندیـن هاوڕێـی نزیکـی (قـادر دیـلان) بـە تایبـەت ئەوانـەی کـە (پـراگ) لەگەڵـیٚ ژیـاون بیسـتوومە، سـەرجەمیان جەخـت لـەوە دەکەنـەوە کـە چەندیـن جـار لـە زاری خۆیـەوە (قـادر دیـلان) ئامـاژەی بـە چۆنیەتـی دانانـی ئـەم ئـاوازە داوە. لێـرەدا دەقـی ئـەو چاوپێکەوتنـە دەخەمـە ڕوو کـە لـە سـاڵی ١٩٩٨گـەڵ (قـادر دیـلان) لـە گۆڤـاری چـل ئـاواز کـراوە. لـە کانونـی ٢٠٠٨ بـۆ جـاری دووەم ئـەم چاوپێکەوتنـە بـڵاو کراوەتـەوە، بـەڵام گۆڤارەکـە ژمـارەی لەسـەر نییـە لەلایـەن ([1]کاکـە سـوور/ هۆڵەنـدا) ئامادەکـراوە. کـە ئەمـە بەشـێکی تایبەتـە بـەم باسـە دەقەکـە لـە زاری(قادردیـلان)وە، وەك خـۆی نووسـراوەتەوە. سـە بـارەت بـەم قادردیـلان دەڵێـت: (ئەمـڕۆ هیـچ منداڵێکـی کـورد نیـە سـروودی نـەورۆز ئـەم ڕۆژی سـاڵی تازەیـە نـەورۆز ئەهاتـەوە نەزانێـت، کەمـن نیـو سـەدە لەمەوبـەر ئـاوازم بـۆ دانـاوە. بابـاسـێکی ئەماتـان بـۆ

---

[1] کاکـە سـوور نازنـاوی هولەرمەنـد (ڕزگار ڕەنجەڕۆبـە) کـە خاوەنـی لەلبومێکـە کـە بـە دوێـت لەگـەڵ قـادر دیلانـدا چڕیونـی دیاتـر گۆرانیـان (کـەی تـۆم دیـوە کـەی دەتناسـم)ە.

بکەم چەند ڕۆژێکی پێش نەورۆزی [2] ساڵی ١٩٤٨ لە بەردەرگای تیپی مەولەوی لەگەڵ هونەرمەند (نەجاتی عەبدە) وەستا بووین. پیرەمێردی شاعیر(حاجی تۆفیق) هاتە لامان و ووتی: هۆنراوەیەکم بۆ یادی نەورۆز و ئەو چوار ئەفسەرە قارەمانەی کە نووری پاشا لە سێدارەی دان نووسیوە، زۆر حەز ئەکەم ئاوازیکی بۆ دانێیت و کاکیشت (حەمەسالح دیلان) بە دەنگە خۆشەکەی بیچڕێت. پیرەمێردی شاعیر لەسەر پارچە کاغەزێك هۆنراوەی نەورۆزی بۆ نووسیمەوە بە سێ چوار ڕۆژان ئاوازی سروودی نەورۆزم داڕشت و کاکە (حەمە ساڵح)یش بۆیەکەمین جار لە ڕۆژی نەورۆزی ئەو ساڵەدا ووتی، جگە لەوەش تاکو ئەمرۆ دەیان ئاوازم هەیە کەلەسەر زاری نەوەی ئەمرۆن و دەیچریکێنن) [دیلان، ٢٠٠٨: چاوپێکەوتن]. گەرچی ئەم باسە لە ئێستادا هیچ لە گرنگی ئاوازە ناگۆڕیت، بەڵام بە پێویستم زانی ئەم زانیارییە دروستە بخەمەڕوو، دواجار بۆ ئەوەی کە هەر هونەرمەندە و بە پێی توانا و بەخشینی خۆی کە خزمەتیان کردووە لە یاد نەکرێن و ناو و نازناویان لە سەر بەرهەمەکانیان وەك خۆی دا بنرێت.

سەرچاوە:

- دیلان قادر، گۆڤاری چل ئاوان، چاوپێکەوتن، ئا: کاکە سوور، ٢٠٠٨، هەولێر.
- وێنەکان/ Google: image

٢ لەگەر بڕوانرێتە لەم مێژووە هەڵەیەک بەدی دەکرێت، لەویش لەوەیە کە تیپی مەولەوی لە ساڵی ١٩٥٥ دامەزراوە، لە ساڵی ١٩٤٨ لەم تیپە نە بووە، بەڵام بە بڕوای من لەشێت پێش لەم بەروارە تیپی مەولەوی هەبوو بێت، بەڵام بە شێوەی ڕسمی نەبووە و مۆڵەتیان نەبووە، چونکە بەر لەم بەروارە لە ساڵی ١٩٤٦ دا دەیان چالاکی هونەری لە لایەن هەمان لەو کۆمەڵەوەی شاری سلێمانی کە سەرەتایەکی نوییان بۆ موزیکی کوردی دروست کردووە سازدراوە.

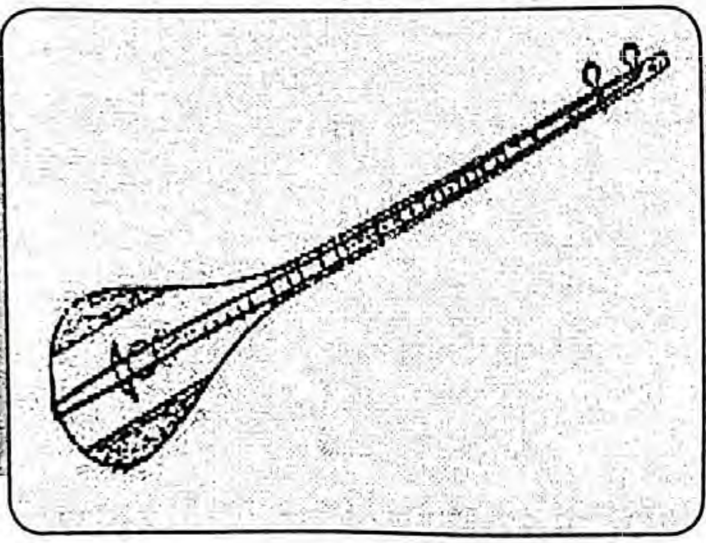

ئامێرناسی

ئامێری تەمبوور لەکوردستاندا

وشەی تەمبوور ناوێکی کوردی یە یاخود (ئیرانی کۆن)ە کە بە (تەنبوور، تەمبوور، تنبیر، ساز، زاز، بزوق، بسۆق، بزۆق) بەکارهاتووە و لە ڕەگی ناوی (زەنبوور) واتە (هەنگ) وەرگیراوە. لە هەندێک سەرچاوەدا دەوترێت: لە (طن. بور)ەی یۆنانی وەرگیراوە بەواتای (دڵ کێشکردن) دێت.

لە زمانی عەرەبیدا بە (طمبور) ناو دەبرێت کە تەعریبی تونبرەی زمانی هیندی یە (بە واتای کولەکەی تاڵ) دێت. لە فەرهەنگی موزیکی (Grove Dictionary of Music) بەناوەکانی پەندۆرا، پەندۆلا، ماندۆرا، ماندۆلین .... هتد بەکارهاتووە . بەڵام بە شێوەیەکی گشتی ناو ی ئامێرەکە لە زمانی کوردیدا زۆر لە کۆندا بەکار هاتووە وەک: (تەمەرە واتە سەخت) و (تەمبور) ناوی ناوچەیەکە لە حسار کوردستانی باکوور. لە نیو دەقە شیعریەکانیشدا ناوەکانی تەمورەژەن، تەمبورزان.. زۆر بە کار هاتووە)[سردشت، ١٣٨٥:١٧٠].

مێژووی ئامێرەکە

مێژووی ئەم ئامێرە زۆر کۆنە بەڵام بەڵگە شوینەوارییەکان تەمەنی ئەم ئامێرە لە ڕێگای پەیکەرێکی هەڵکۆڵراو ی دۆزراوە ڕووندەکەنەوە، کە لە دەوروبەری گۆڕی (حەزرەتی دانیاڵ) کە کەوتۆتە ناوچەی شووش کە دوو پیاو یەکێکان تەمبوور دەژەنێت مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ سێ تا چوار هەزار ساڵ پێش زاین .

هەروەها بوونی، پەیکەری بەردینی تەمبوورژەن لە کێوی (کیون جیک) لە دەوروبەری موسل ئاماژە بە بوونی ئەم ئامێرە بۆ ٥ تا ٧ هەزار پێش زاین دەدات.

لێکۆڵەرە عەرەبەکان دەیدەنە پاڵ قەومی (لوط). هەروەها ابن خورداد دەیگەڕینیتەوە بۆ کوردانی خوراسان هەر ئەو پێیوایە کە تایبەتە بە زمانی کوردی.

هەروەها هلمهلتیز دەڵیت:

((تەمبووری خوراسانی بنەماو بنچینەی موزیکی ئێرانە و هەر بۆیە پێ دەڵێن باوکی تار))..هەندێکی دی بە (مادر سازهای ایران) ناوی دەبەن. هەروەها (شتاودەر)یش دەیگەڕێنیتەوە بۆ خورییەکان کە گەلانی ڕەسەنی کوردن لە ناوچەکانی کوردستانی گەورەدا. بەڵام شتاودەر بە عود ناوی دەهێنێت چونکە (عەرەب لە وەسفی ئامێرەکەدا بە عودی ملدرێژ ناوی تەمبوور) دەبەن.

شێوازی ژەندن و ئامێرەکە

لە بازنەی زانیاری بریتانیکادا بەم شێوەیە پێناسە کراوە «ئامێری تەمبوور یەکێکە لە ئامێرە ژیدارانەی کە دوو(ژێ) یاخو (سێ ژێ)ی هەیە بەهۆی پیاکێشانی (نینۆک) و دەستەوە دەژەندرێت».

جۆرەکانی

زیاتر لە حەوت جۆری هەیە گرنگترینیان:

تەمبوری خوراسانی /تایبەتە بە ناوچەی خوراسان.

تەمبووری بەغدادی.

تەمبووری تورکی کە ئەزەربایجان و تورکیا بەکاردێت.

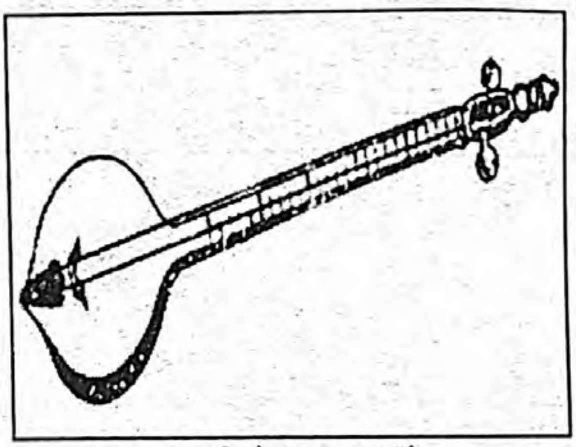

(تەمبور بەغدادی)

کۆککردنی ئامێرەکە

ئامێری تەمبوور چواردە تا پانزە پەردەی هەیە، کە لە ڕیگای بەستەرێک لە سەر سندوقی دەنگ و بە هۆی کللیەکانی کۆک دەکرێت ژمارەی ژێ یەکانی چوار ژێ یە کە بەم شێوەیە کۆک دەکرێت ...وە زۆر جار بەپێی ناوچە جیاجیاکانی ئەم ئامێرە کۆکی جیاوازی بۆ دەکرێت . شێوازی کۆککردن (دۆ. دۆ. سیبمۆڵ- یان سۆڵ، فا - یان ڕێ). بڕوانە وێنەی کۆککردنی ئامێرەکە.

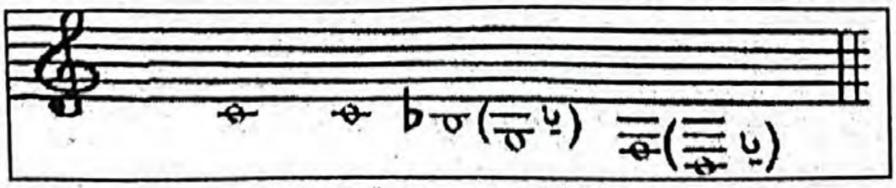

(کۆککردنی ئامێرەکە)

بواری دەنگی

بـواری دەنگـی ئامێرەکـە لـە دەنگـی دۆی خـوار دۆی ناوەڕاسـت دەسـت پێـدەکات تـا (ڕێ) ی ئۆکتافێـک سـەروی دۆ ناوەڕاسـت کـە دەکاتـە دوو ئۆکتـاف بـەڵام بە هـۆی ستاندار نـە بوونـی یـەوە بـە پێـی ناوچـە جیـاوازەکان گۆڕانـکاری بەسـەردا دێـت.

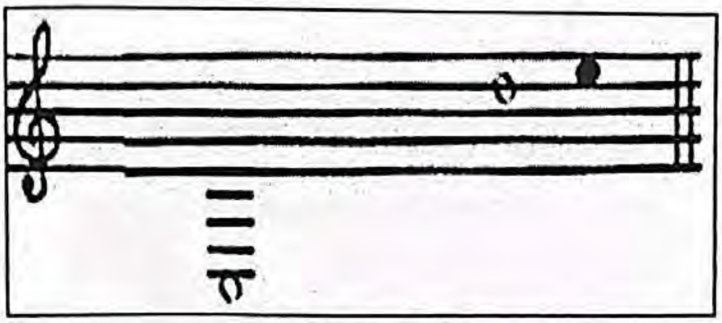

(بواری دەنگی)

تەنبوور لەم بەشانە پێکدێت:

١. سندوقی دەنگ

کاسـە: شـێوەی هێلکەیـی یـا نیـوە هەرمێییـە لـە سـێ تـار گەورەترە. ئەسـتوورییەکەی ٢-٤ سـم و درێـژی ٣٧ سـم دەبێـت.

٢. ڕووی ئامێر

کـە دەکاتـە پێشـەوەی کاسـەی دەنـگ بـە ئەسـتوری ١,٥ سـم و لـە داری تـوو دروسـت دەکرێـت.

٣.ملی ئامێر

دەستەشـی پێدەگوترێـت و لـە داری پتـەوی وەک گوێـز، هەرمـێ و قەیسـی دروسـت دەکرێـت. باشـترین جـۆری بەکارهاتـوو دارگوێـزی کۆنـە کـە ٥٩ سـم درێژییەکەیەتـی و پەردەکانـی لەسـەر ریزبەنـدی دەکرێـت.

٤.چینەبەندی (پەردە)

لە کۆندا لە ڕیخۆڵەی ئاژەڵ دروست دەکرا، بەڵام ئێستا سوود لە دەزووی نایلۆن وەردەگیرێت و ژمارەیان (١٤-١٥) پەردەیە.

٥.ژێ

لە کۆندا تاڵی ئاوریشم بەکارهاتووە، بەڵام ئێستا (ژێی کانزا) بەکاردێت مەودای نێوانیان (١-٩) ملم دەبێت.

٦.کلیل.

لەداری پتەو دروست دەکرێت کە کاریان کۆککردن، شل کردنەوە و توند کردنەوەی ژێکانە.

٧.ژێرگر

لە کانزا یان کەڵە شاخ یان پلاستیک دروست دەکرێت. کاریان ڕاگرتنی ژێیەکانە.

٨. پرد

دوو جۆر پرد هەیە یەکێکیان لەسەر سندووق و ئەوی دی لە کۆتایی ملی ئامێرەکەدایە. پردی سەر ڕووی ئامێرەکە لەداری پتەو دروستدەکرێت و پردی دووەم لە پلاستیک یان کەڵەشاخ دروستدەکرێت.

تەمبوور لە مەراسیمی زکرکردندا لە کرماشان

لە کرمانشان لەلای هۆزە یارسانەکانی وەك: قەڵغانی، سەنجابی، کەرەندی، مەنشییەکان، کەلهوڕییەکان وەک ئامێرێکی پیرۆز و عیرفانی و ئاینی سەیری ئەم ئامێرە دەکرێت. زۆرجار بە ئامێری شاخووشین

ناوی دەبەن بەهۆکاری ئەوەی شاخوشین کە یەکێک بووە لە گەورە پیاوانی ئاینی یارسانەکان، لە دێرزەماندا گروپی نۆسەد کەسی دروستکردووە کە لەگەڵیشیاندا خۆی تەمبووری ژەنیووە.

دوو جۆر ئاواز هەیە

١. ئاوازە ناعیرفانییەکان

٢. ئاوازی شیعری نەزم حەقانی ژمارەیان ٧٢ ئاوازە.

ئەم ئامێرە لە مەراسیمی پرسە لەنێو قەڵخانی و گۆرانەکاندا لە ناوچەی کەرەند لە مەراسیمی بە خاکسپاردن بەکاردێت. هەروەها لە کاتی نزیکبوونەوە لە مەرگ و رۆژانی پرسەدا و هەر کەسێکیش ئامادەی پرسەکەبێت لە دوورەوە تەمبوور دەژەنێت.

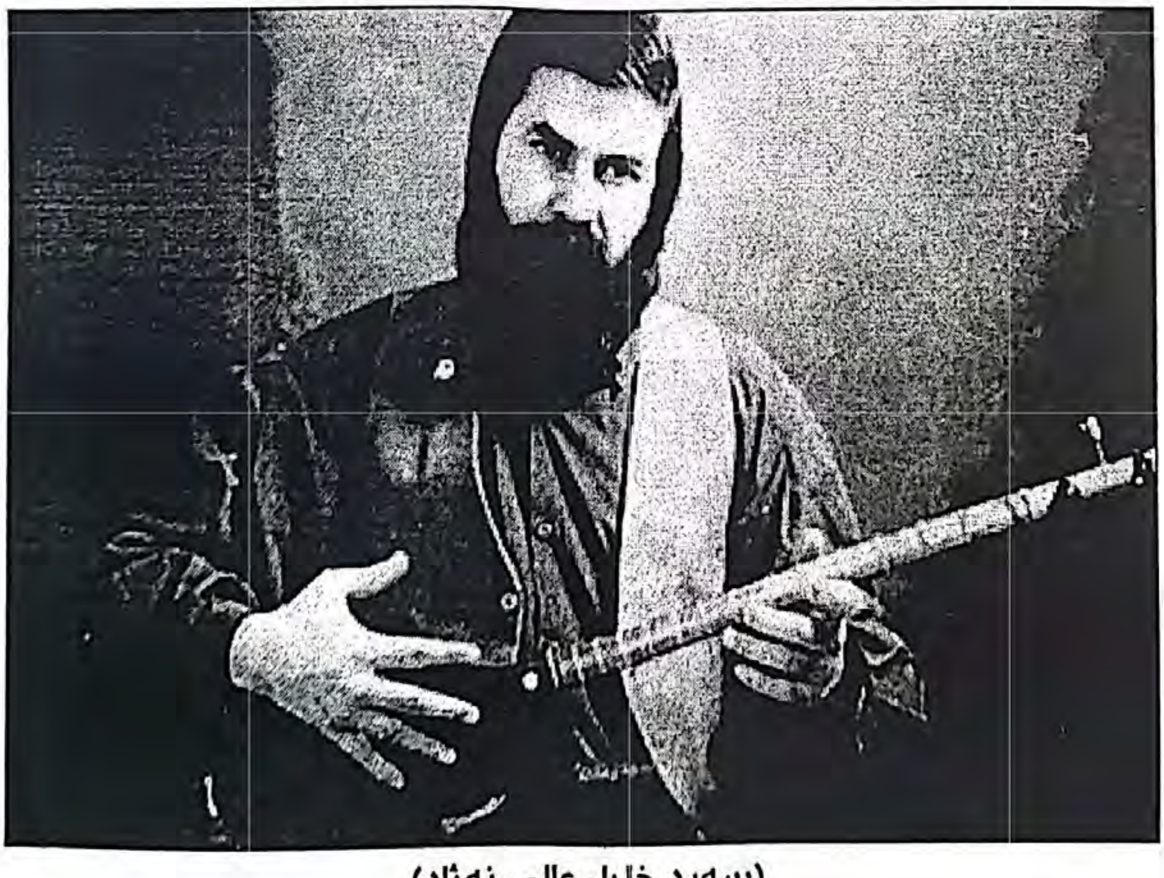

(سەید خلیل عالی نەژاد)

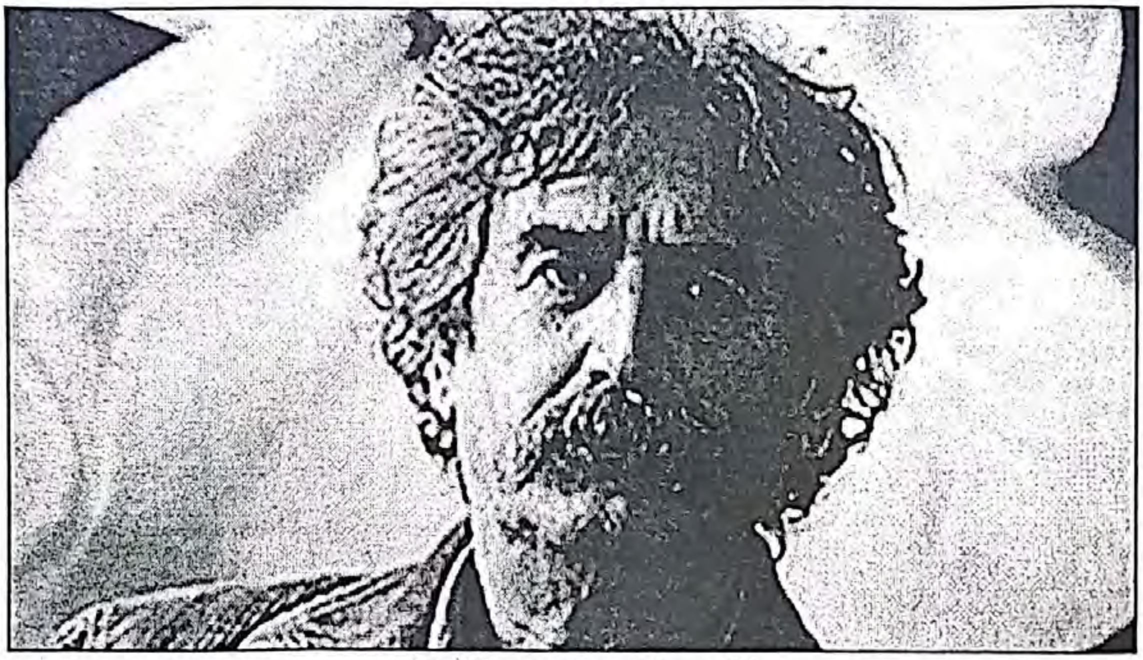

(کەی خوسرەو پورنازری)

(شەهرامی نازری)

تەمبوور لەدەرەوەی جەمدا

تەمبوور لە ساڵی ١٩٧٢ لە نیو دونیای عیرفانی لە سەر دەستی ئەمیروڵاشائیبراهیمی دێتە دەرەوەو دواتر بە دروستکردنی گروپێک لەساڵی ١٩٧٤ لەسەر دەستی هەمان مامۆستا و بە شداریکردنیان لە فێستیڤاڵی موزیکی کوردی لە هۆڵی (ڕودکی) کە موزیکی عیرفانیان پێشکەشکرد. ئەمە بە یەکەم بزووتنەوەی هاتنەدەرەوەی تەمبوور لە نێو مەراسیمی ئاینی یارسانەکان بۆ نێو موزیکی دنیایی هەژماردەکرێت [نەسروڵا پور، ٢٠٠٧:٣٨]. لە ئێستادا (کەی خوسرەو پورنازری، سەید خلیل عالی نەژاد و شەهرامی نازری) بە ناسراوترین تەمبوور ژەنانی کورد هەژماردەکرێن.

سەرچاوە:

١. سردشت بهزاد نقیب. ساز شناسی موسیقی کردی، چاپ اول، ایران، ١٣٨٥ ل ١٧٠- ٢١٦.

٢. ئازاد عبدولواحید ,تەنبور .تەواوی سوودم لە تەواوی ئەم پەرتووکە وەرگرتووە.

٣. نەسرووڵا پوور عەلی ئەسغەر .ئامێری موزیکی کوردی/ و.ستار کریم، چاپی یەکەم، چاپخانەی ئاراس، ٢٠٠٧.

٤. الوندی عزت الە، سرگوزشت موسیقی در ایران، چاپ اول، ایران، ١٣٥٣.

٥. سەرچاوەی ئەنتەرنێت کۆمەڵیک وێبسایتی فارسی و عەرەبی.

ئامێرناسی

مێژووی ئامێری چەنگ لە زانستی شوێنەوارناسیدا

ئاشکرایە بەدرێژایی مێژوو موزیک لەناو گەلانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا، دەورێکی باڵای هەبووە. ئامێری (چەنگ)یش وەك یەکێك لەو ئامێرە موزیکیانەی کە خاوەنی مێژوویەکی گەلێ دێرینە و لە نێو زۆرێک لە شارستانیەتە دێرینەکاندا وەک ئامێرێکی سەرەکی لە نێو کۆشک و مەراسیمە ئاینی و بۆنەکاندا بەکارهاتووە. ئەگەر بڕوانرێتە وێنە و بەڵگە شوێنەوارییە دێرینەکان دەبینرێت، چەندین وێنە و هەڵکۆڵراوی ئەم ئامێرە لە نێو شارستانیەتە دێرینەکاندا وەک: سۆمەری، ئەکەدی، میسریدا ئەم ئامێرە بەرچاو دەکەوێت. ئەم ئامێرە لەلایەن پاشاکان و پیاوانی پەرستگاکانەوە، پیرۆزیەکی ئایینی پێدراوە. گرنگی ئەم باسەکە لە وەدایە، کە ئەم ئامێرە لە نێو زۆرێک لە هەڵکۆڕارو و شوێنەوارەکانی کوردستاندا دەبینرێت، کە ئاماژە بۆ بوون و گرنگی ئەم ئامێرە لە نیو گەلی کوردا دەکەن. جگە لەوە زۆرێک لە شوێنەوارناسە (Archeologist)ەکان ڕیشەی ئامێرەکە بۆ گەلانی چیانشین و زاگرۆسنشین دەیگەڕێننەوە.

ئامێری چەنگ: یەکێکە لە ئامێرە ژێدارەکان دێرینەکان. مێژووی دەرکەوتنی ئەم ئامێرە بۆ هەزاران ساڵ بەر لە ئیستا دەگەڕێتەوە. کە لە پاشماوە شوێنەوارییەکانە شارستانیەتی سۆمەر و شارستانیەتی میسردا دەبینرێن. بەشێوەیەکی گشتی ناوی (چەنگ) لە سەرچاوە مێژووییە کۆن ونوێ کاندا، بە تایبەت سەرچاوە عەرەبییەکان، بەناوێکی (فارسی) هەژماری دەکەن لەوانە دکتۆر سوبحی ئەنوەر ڕەشید لەکتێبی (تأريخ الألات الموسيقي القديمة في العراق) دا ئاماژە بەمەکردووە.

ئاشکرایە ووشەی (چەنگ) لە زمانی کوردیدا تا ئێستا وەک خۆی بەکار دێت. کە دەشێت ناوەکە بە هۆکاری ئەوەی بە چنگ دەژەنرێت ناو نرابێت. ئەگەر بە پێی جوگرافیای بەڵگە شوێنەوەرییەکان بێت، دەشێت ناوی چەنگ لە زمانی کوردییەوە وەرگیرابێت. ئەگەر ڕاگوزەرێک بکرێت بە نێو دەقە شیعرییە کلاسییکە کوردییەکاندا لە دەیان بەیتی شیعری کوردییدا ناوی چەنگ بەرچاودەکەوێت، بەنموونە: مستەفا بەگی ساحێبقران (کوردی) لە دەقێکدا دەڵێت:

چنگی ئەسغەر با بگاتە چەنگ و سەد دەنگی لێ بدا

بە پێی ئەو دەربچێ ئاوازی ساز ی گوڵ بە یاز

ئەگەر لەم دەقە شیعریە ورد بینەو ئاماژە بە (چنگی ئەسغەر)کە ژەنیارەکەیە، ووشەی چەنگ کە ناوی ئامێرەکە یە نزیکی ووشەکە و بەکارهاتنی لە نیو کوردا زیاتر ڕوون دەکاتەوە.

«لە فەرهەنگی کوردی هەمبانە بۆرینەشدا بە چەنگ بەواتاکانی: پەنجە، ئامێری موزیکی، زەنگۆڵ، هاتووە. یەکیک لە گرنگترین شوێنەوارە دێرینەکانی ناوچە کورد نشینەکان، کە بۆ سەردەمی ساسانی یەکان دەگەڕێتەوە.

هەڵکۆراوەکە لە دیواری بەردینی (تاقی بوستان) کە نزیک (کێوی بێستون -کرمانشان)ی کوردستانی ڕۆژهەڵاتە. لەم شوێنەوارەدا لە وێنەی (چەنگ ژەنانی ڕاوە شوور و بەراز)دا ژمارەیەک چەنگژەن لە بەلەمێکدا دەبینرێت. تۆمابوا سەبارەت بەم سەردەمە ئەڵێت: لە سەردەمی ساسانییەکاندا کوردەکان خاوەن مۆسیقایەکی دەوڵەمەند و پێشکەوتوو و ئاست بەرزبوون»[سردشت،١٣٨٥:٢٣٨].

لە وێنەی ڕاوەکەیی تاقی بوستاندا، دوو جۆر چەنگ دەبینرێت. یەکێکیان لای سەرەوەی سندوقێکی هەوایی پێوەیە، ئەویدیان کە سندوقەکەی لای خوارەوەیە،یەکجار سەرنجڕاکێشە،چونکە لەویتریان دێرینترە و لە هەمان کاتدا زۆردەگمەنە. هەروەها سندوقە هەواییەکەی ئاسۆیی یە و ڕووی لە زەمینە، ئەم سندوقانە لە تەختە دروستکراون ئەو میلەشی کە بەسندوقەکەوە لکێندراوە، لەکەرەستەیەکی زۆر سەخت و ڕەق دروست کراون.

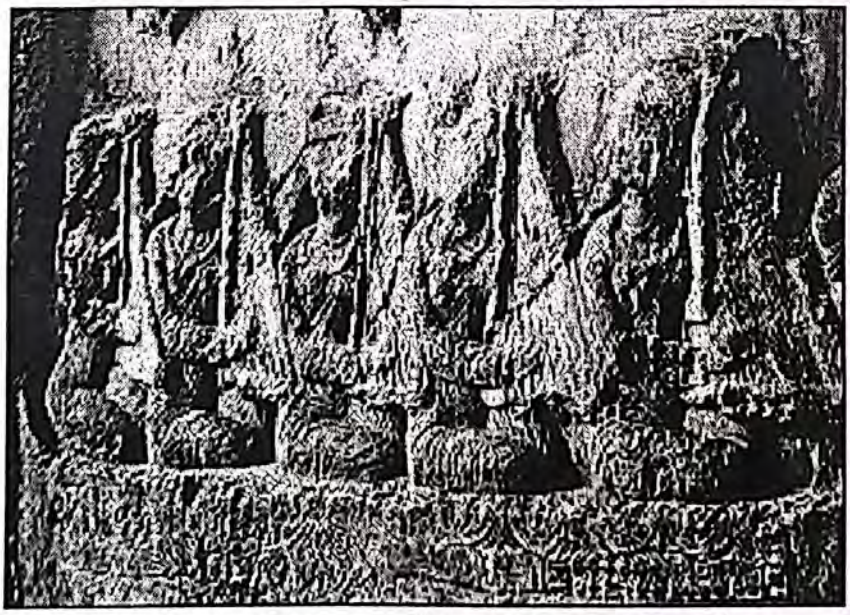

(چەنگ لە تاقی بوستان)

ئەم جۆرە (چەنگ)ە هەر لەو چەنگانە ئەچن، کە ٣٠٠٠ پ. ز. لای سۆمەرییەکان هەبوون. ڕاولینسۆن لەکتێبەکەیدا بە ناوی (موزیکی سۆمەری) نموونەیەکی ئەم چەنگەی دەستکەوتووە. وەک دەردەکەوێت ئەم جۆرە چەنگانە بۆ کۆڕ و کۆبوونەوەی تایبەتی بەکارهاتوون. وەک ئەوی لە تابلۆی هەڵکەندراوکەی تاقی بوستان دەردەکەوێت، کە لەبەلەمی دەربارانـدا، وەک ڕیش دەردەکەوێت. ئەم چەنگانە دە ژێ یان هە بووە. ئەو چەنگانەی کە سندوقەکەیان،لای سەرەوەیە،بە ئەندازەیی ئەو چەنگانەی تر کۆنێن. نموونەی ئەمانە لەلای بابلی، ئاشووری،عیلامی،میسری هەبوون.

چەنگ لەمیزۆپۆتامیادا

گەڕان بۆ شوێنەوارە دێرینەکانی موزیک دابەشکراوە بە سەر سێ قۆناغ،کە ئەمانەن:

١.قۆناغی یەکەم / ساڵی ١٨٦٤ دەستی پێدەکات کە لە دەست پێکی ئەم قۆناغەدا دانەری ئینگلیزی (کارل ئەنجل)کتێبێکی نووسی لە سەر ئامێرە موزیکی یەکان لە ڕۆژهەڵاتی کۆندا بە ناوی

[C. Angel,The Music of the Most Ancient Nations, London, 1864].

٢.قۆناغی دووەم / سەرەتاکەی ئەگەڕێتەوە بۆ ساڵی ١٩٧٣ کە توێژەری ئینگلیزی فرانسیست جالین.

[The Music of the Sumerian and Assyry. London, 1937].

لەم کتێبەدا جالین باسی ئامێرە موزیکیەکانی سومەرییەکان و بابلیەکان و ئاشووری یەکان ئەکات،بە پشت بەستن بەو ئەنجامانەی کە لە خوێندەوە و دەستکەوتنی هێڵە میخیەکاندا وە دەستخراون.

قۆناغی سێیەم/ ئەم فۆناغە لە هەموو قۆناغەکانی تر زانستی تر و پیشکەوتوو ترە،لە ساڵی ١٩٥٧ بە سەرهەڵدانی کتێبەکەی پرۆفیسۆر شتاودەر بە ناوی

[W. Shtauder,Die harfen and leirn der symer frankfyrte, 1957].

شتاودەر مامۆستای زانستی موزیک بووە لە زانکۆی فرانکفۆرت،لە ئەڵمانیای ڕۆژئاوا.

هەروەها کتێبێکی دی لە ساڵی ١٩٦١ بەچاپ گەیاندووە بە ناوی (حکایات و الکنارات الشرق الادنی من بابلی و الاشووری ١٩٦١).

[W. Shtauder, Die harfen und leiern larderasiens in babylonis cherzeb, Frankfyrte, 1961].

لە ڕاستیدا هەر تەواو کەری کتێبی پێشووتری بووە. لێرەدا شتاودەر بە ڕوونی ئەم ئامێرە دەبەستێتەوە بە خەڵکانی سەرچیاکانی زاگرۆس نشین و بە تایبەت گەلی (هوری_خوری) کە (خورییەکان گەلانی ڕەسەنی کوردن و خاوەنی کیانی سیاسی فراوان بوون هەر نزیک کوردستانی باکور تا وەکو ناوچەیی سلێمانی ئێستا قەڵەم ڕەوی فەرمان ڕەوایەتیەکەیان بووە). تایبەتمەندی شتاودەر بەوە جیادەکرێتەوە کە لێکۆڵینەوەکانی زانستی تر و قوڵترن. گرنگی زۆر بەلایەنی زمانەوانی و مێژووی ئامێرەکان ئەدات. شتاودەر تا ڕادەیەکی زۆر جەخت لەوە دەکاتەوە کە خوری یەکان ڕەچەلەکی ڕەسەن (بومی) ناوچەکەن و جەخت لەوە دەکاتەوە کە (ناسامین) هەر ئەمە وادەکات کە لەلایەن شوێنەوارناسە عەرەبە شۆڤێنییەکانەوە زۆر دژی بڕواکانی بوەستنەوە. لەگەڵ ئەوەدا شتاودەر تاکە پرۆفیسۆر بووە لە ئەڵمانیا کە لە مێژووی ئامێرە موزیکیەکانی رۆژهەلاتی

بکۆڵێتەوە. بۆ یە «لە ئێستا و داهاتوودا هەر لێکۆڵینەوەیەک بکرێت لەم بارەیەوە پشت دەبەستریت بە لیکۆڵینەوەکانی قوتابخانەی شتاودەری ئەڵمانی»[رشید، :ل.١٠٢]. سەبارەت بەم باسە ئەوەمان بۆ ڕوون بۆتەوە کە گەلی کورد وەک یەکێک لە گەلانی دێرینی میزۆپۆتامیا ئەم ئامێرە جێی بایەخ بووە. بەڵام ئەوەی جێی پرسیارە لە ئیستادا ئەم ئامێرە لە نێو کوردا بەرچاو ناکەوێت و ئەو گرنگیەی هەیبووە لە دەستی داوە!؟ ئەم پرسیارە، پێویستی بە لێکۆڵینەوەی ورد هەیە تا بگینە دەر ئەنجامیک و هۆکارەکانی ڕوونبکەینەوە. لەگەڵ ئەوەدا بەشێوەیەکی گشتی ئامێرەکە لە ئەورووپا و جیهاندا زۆر گۆڕانی بەسەردا هاتووە و بە شێوەیەکی گشتی ستاندار کراوە. وەک ئامێرێکی گرنگ لە سەرجەم جۆر و شێوازەکانی موزیکدا بە کاردێت ناوەکەی گۆڕانی بەسەردا هاتووە بە هارپ ناو دەبرێت گەلێ پێشکەوتووە و لە چەند جۆر و شێوازێکی موزیکیدا بە کاردەهێنرێت.

سەرچاوەکان

١. سردشت بەهزاد نقیب، سازشناسی موسیقی کردی ,چاپ اول ایران، ١٣٨٥.

٢. سوبحی انور رشید (تأريخ الألات الموسيقي القديمة في العراق).

٣. حەمە باقی محەمەد، مێژووی مۆسیقای کوردی ، چاپی سێیەم، چاپخانەی ئاراس، ٢٠٠٩.

٤. مستەفا بەگی کوردی، دیوانی کوردی، لیکۆڵینەوە حەمە بۆر، بەرگی یەکەم، چاپخانەی ئاراس، ٢٠١٠.

ڕۆڵی موزیک
لە درامای نوێی کوردیدا
(نامەکانی ئەشرەف .. گەمەی باڵندەکان) بە نموونە

موزیک یەکێکە لە لە توخمە گرنگ و کاراکانی هەر کارێک کەناوی لێبنێت هونەر. بۆیە هەندێکجار هەر هونەرێک ئەم ماتریاڵەی لێدەربهێنرێت کارە هونەریەکە لەنگ یان ناتەواو خۆی نمایش دەکات. موزیک کاریگەرترین هونەرە لە سەر هەست و نەستی مرۆڤ، ئەگەر کەسێک هونەر پیشە بێت، ئەوا دەبێت زۆر باشتر پەی بەقوڵایەکانی موزیک و فیگەرە ئاڵۆز و هەست بزوێنەکانی ببات. تادواجار سەرجەم ئەو بۆشاییانەی کە موزیک دەبێت پڕیان بکاتەوە، پڕاو پڕ لەگەڵ فیگەرکانی کارە هونەرییەکەی خۆیدا ئاوێتە بکات. گەر ڕوونتر بدوێم: تۆ هەرگیز سەردانی پێشانگایەکت نەکردووە، کە موزیک لە بڵندگۆکانی گەلەری یەکەوە نەبوبێتە باکگراوندی تابلۆکان و بێ لەدەرگادان ئاوێتەی هەست و نەستی تۆی بینەر و ڕۆحی هونەری تا بلۆکان نەبووبێت!! بەڵام ئەوموزیکەی لە نێو پێشانگاکاندا گوێ بیستی دەبین، زیاتر لەسەر حەز و خولیای خاوەن پرۆژەکەوە دادەنرێت. کە دواجار دەبێتە باکگراوندی کارەکە، بەڵام لە هونەری سینەمادا کارەکە زۆر سەخت و دژوارتەوادەبێت، چونکە تەنها دەق و ڕوداو و سیناریۆ و دەرناهێنرێت، بەڵکو دەبێت کاری دەرهێنانی

مۆزیکەکەش لەلایەن دانەرێکی مۆزیکیەوە بکرێت و لەگەڵ سەرجەم چرکە سات و ڕیتمی فلیمەکەدا ڕۆڵ بگێڕێت.

باشترین نموونە بۆ ئەم باسە فیلمەکانی چارلی چاپلنی سەدەی ڕابردووە، کە یەکێکە لەو فیلمانەی کە بینەر بە بێ ئەوەی تەنیا ووشەیەکی بیستبێت، لە ڕێگای مۆزیکەوە ئاوێتە ڕووداوەکانی فیلمەکە ئەبێت، لێرەدا ئەوە دەبینرێت کە مۆزیک دەتوانێت جێی زمان و ووشەکان بگرێتەوە و ڕووداوەکان بە بینەر بگەینێت. لەڕاستیدا چاپلن جگە لەوەی کە ئەستێرەیەکی جیهانی بەناوبانگ بوو لەگەڵ ئەوەشدا مۆزیکدانەرێکی لێهاتوو بووە و زۆرێک لە کارەکانی خۆی مۆزیکی بۆ نووسیون. «دواجاریش چاپلن خەڵاتی ئۆسکاری بۆ باشترین مۆزیکی فیلمی لایم لایت لە ١٩٧٣ پێ بەخشراوە» [نێت]. نامەوێت باس لە سینەما بکەم چونکە لە کوردستاندا زۆر لە سەرەتادایە و ئەم لاوازیە هۆکاری خۆیی هەیە کە نامەوێت لێرەدا ئاماژەیان پێ بکەم. بەڵام بە هۆکاری ئەوەی مێژووی درامای کوردی تاڕادەیەک مێژوویەکی فراوانتری هەیە، گەرچی بەهەمان شێوەی سینەمای کوردی ئەویش هێشتا لە لاوازیدا گوزەردەکات، بەڵام لەم ساتەدا گفتوگۆکردن لە مەڕ درامایی کوردی بە گرنگتر دەزانم. ئاشکرایە کە دراما کارەکانی لە سینەما سەخترە و کاری زیاتری دەوێت، مۆزیکیش یەکێکە لەو ئامرازانەی کە پێویستە کاری ناوازەی بۆ بکرێت، تا بەتەواوەتی بینەر بۆ نێو ڕووداوەکان کێش بکات. لەئێستای کوردستاندا هێندەی ڕۆژانە دراما پەخشدەکرێت کە متر خەڵکی تامەزرۆی فلیمەکانن، زیاتر بینەری ئەو درامایەنەش ڕوو لە هەڵکشانە کە لەزمانی (تورکی، عەربی و فارسی)ەوە دۆبلاژ کراون. بە هۆکاری ئەوەی کە ئەم درامایانە کاری مۆزیکی زۆر جوانیان بۆ دەکرێت، زۆرێک لە مۆزیکەکانیان دەبنە زەنگی مۆبایلی بینەرانی دراماکان. ئەمە چونە ناوباسەکە ئاسان دەکات کە ئایا بە بەراورد بەمۆزیکی درامای کوردی لە دونیادا مۆزیک چۆن کاری

لەسەردەكرێت و لە كوردستان چۆنە؟! لێرەدا ئایا موزیكی كوردی لەدراماكاندا كاری جدی بۆكراوە؟ تا چ ڕادەیەك كاریگەرن لە سەر بینەر؟ دەرهێنەر تا چەند پەی بەگرنگی ئەم بابەتە بردووە، تاسەرنجی بینەر بەموزیك ئاوێتەی ڕووداوەكانی سیناریۆكە بكات؟

بەبڕوای من بۆ وەلامی ئەم پرسیارانە ئەوەیە گەر بۆ مێژووی درامای كوردی بگەڕێینەوە، ئەوا دەرهێنەرە بە ئەزموونەكانی درامای كوردی لە سەدەی ڕابردوودا، تاڕادەیەكی باشتر كاریان بۆ موزیكی دراماكانیان كردووە و بەگرنگیان زانیووە، تا ڕادەیەك لە سەردەمی خۆیدا موزیكی كارەكانیان كاریگەربوون لە سەر بینەری كورد. بۆ سەلماندنی ئەمە مۆزیكی درامای (ژاڵە) زیندووترین موزیكە كە تا ئێستا لە یادەوەری زۆرینەی بینەرانی ئەم درامایە ماوە، كە هونەرمەند سەلاح رەئوف لەوسەردەمی بێ ستۆدیۆی و نەداری تەكنیكییەدا دایناوە. لەگەڵ هەندێك دەرهێنەری دی كەم تا زۆر كاری موزیكی كوردی هەست بزوێن لە دراماكانیاندابووە. لەوانە: هەندێك لە موزیكی دراماكانی حسێن میسری و درامای (گەردەلوول)ی جەلیل زەنگەنە كە كارەكانی پڕاو پڕ لەگەڵ ڕووداوەكانیدا ڕێی دەكرد كە د. عەبدوڵا ج. سەرگرمە كاری موزیك دانانی بۆكردبوو. ئەوەی جێی پرسیارە كە لە كوردستاندا دراماكان لە گەڵ هاتنی مانگی ڕەمەزان پەخش دەكرێت، من وەك خۆم لە فەلسەفە و پەیوەندی نێوان ئەم مانگە و درامای كوردی تێناگەم!؟ ئەگەر موزیكی دراما كوردییەكانی ئەمساڵ بكەینە نمونە: ئەوا بە ئاسانی ئاستی موزیكی درامای كوردی دەردەكەوێت. نمونەی ئەو درامایانەی كە پەخشكران، یەكەمیان بەناوی (گەمەی باڵندەكان) كە لەتایتڵدا موزیكێكی دانراوی لاواز لە ڕووی دانان و تەكنیكی تۆماركردن كە زۆر نزیك بوو لە شێوازی موزیكی سەدەی ڕابردوو، بەلام ئەوەی جێی تێڕامان بوو گرتەكانی ناو دراماكە پڕ لە موزیكی ئەرەبێسك و هاوچەرخی توركی بوو، كە بە بڕوای من نەك تەنیا نەگونجاو بوون، بەڵكو پێچەوانەی هەموو

فیگەرەکانی دراماکە بوون، چونکە موزیکەکە هەڵقوڵاوی ژیانی گەلی تورک و ژیانی تورکیا بوون نەک کوردستان. لەلایەکی دیکەوە لە درامای (نامەکانی ئەشرەف)دا پێچەوانەی گەمەی باڵندەکان دەق و چیرۆک ئەدەبیاتی تورکی وەرگیراو لەچیرۆکی (برایم زەبۆک) ی عەزیز نەسینە، لێرەدا موزیکی ئەم درامایە لە تایتڵدا موزیکی کوردی بەڵام لە ناو ڕووداوەکان (موەشەحات)ی تورکی سەردەمی عوسمانی تێدا ئاوێتەی ڕووداوەکان کرابوو. لێرەدا ئەوەی جێی هەڵوەستەیە لە دراماکەدا توانرابوو بەرگ، وێنەکان، شوێن، ئەکتەر، شێوازی نواندن بکرێتە کوردی، بەڵام نەتوانرابوو موزیکەکە بکرێت بەکوردی؟!

بەبڕوای من ئەمە دەمباتە سەر ئەو دەرئەنجامەی کە موزیک لە درامایی کوردیدا ئەو توخمە کاراو بەنرخ و گرنگە نییە کەدەرهێنەری کورد خۆی پێوە ماندوو بکات. بەڵکو لە ئێستا موزیکەکانی (هسنو و موراد ساکاریالی.. هتد) هەن بە جوانترین شێوە تۆمار کراون، دەرهێنەری دراماکان دەتوانن لە ساتی مۆنتاژدا ئاوێتەی ڕووداوەکانی بکەن. بەڵام پرسیار ئەوەیە لە چ سوچێکی دونیادا لەم سەردەمەدا بەم جۆرە کار دەکرێت؟ ئایا ماف خواردنی هونەرمەندان هێندە سانایە؟ بێگومان نەخێر، سزاکەشی زۆر سەختە. بە هۆکاری ئەوەی لە کوردستان ئەو مافانە پێشێلکردنی ئاسانە ئیدی بەرهەمهێنەری دراماکان پێویستییان بە خەرجکردنی بەشێکی زۆر لە و بودجەیە نیە کە بۆ دراماکە پێیان دراوە. لە کۆتاییدا دەمەوێت بڵێم پێویستە هونەرمەندە نوێکان بەدیدی نوێ و بەبیری قوڵ کار بۆ دراماکانیان بکەن بە پێچەوانەوە مێژووی هونەری هاوچەرخی کوردی دەکەوێتە ژێر ئەو سەردێڕەوە کە هونەری درامای کوردی لە سەردەمی ئەو دیو پۆست مۆدێرنەدا، بەدەق و موزیکی بیانی چووە بەڕێوە.

نەبوونی سکۆر و نۆتەی موزیکی کوردی
(شاکارەکانی خالقی و ئەلبومەکانی ئەمڕۆ) بە نموونە

لە کیشوەری ئەورووپادا ئاستی زانستی موزیک ئەو ساتە بەشێوەیەکی تەواو پێگەیشت و توانی فۆڕم و شوناسی زانستی خۆی وەرگرێت، کە لە گرنگی بواری نۆتاندن و ئیستاتیکای نووسینەوەی نۆتەی موزیک بە باشی گەیشتن. بۆیە دواجاریش توانیان لە ڕێگای سکۆر و نۆتەی موزیکەوە شێوازە زانستییەکەی ئەم هونەرە لەناو هونەرەکانی تر و زانستەکانی دیدا بسەپێنن. بەتایبەت لەسەردەمەکانی (ڕینەیسانس) بە دواوە و دواجار لەسەردەمی (باروک و کلاسیک) گەیشتە ترۆپک. لێرە بەدواوە چیدی ئاوازەکان لەگەڵ مردنی ئاوازدانەرەکاندا نەدەمردن، بەڵکو نۆتە و سکۆری کارەکان لە پاشیان بەجێدەما. هەر ئەمە توانی نەک تەنیا نەمری ببەخشێتە دانەرەکان، بەڵکو ئاستی موزیکی جیهانیشی ڕۆژ بە ڕۆژ و سەدە بەسەدە گەشەی پێکرد. دواجار هەر سەردەمێکی موزیکی، لە پاش خۆی سەردەمێکی تری موزیکی دەست پێدەکرد و تا گەیشتە ئەو زانستە گرنگە هەنووکەییەی، کە لە سەرجەم زانکۆکانی دونیادا وەک زانستێک بخوێندرێت. هەرچەندە مێژووی موزیک و گۆڕانی

کوردی لەگەڵ دروست بوونی مرۆڤی کورد و ژیانی شارستانیەتی جیهاندا بەرەو پێشچوون و گۆڕانکاری و پێشکەوتنی بەرچاوی بە خۆیەوە دیوە و تارادەیەکیش هەنگاوی باشی ناوە، کەچی تا ئێستا موزیکی کوردی لە نێو گرفتی نەبوونی نۆتاندن و نە بوونی سکۆری موزیک وگۆرانییەکانیدا دەگوزەرێت. نەتوانراوە نەک سکۆری تەواوی کارەموزیکییە کان، بەڵکو سکێچی هەزاران دێڕ لە نۆتەی میلۆدییەکان بکێشرێت. ئەم خەم ساردییە وای کردووە هەزاران میلۆدی کوردی لە بەین بچێت و لە نێوتەپوتۆزی مێژوودا وون بێت. بەدیوێکی تریشدا کاریگەرییەکانی ئەم قەیرانە هێندە نەرێنی بووە، ڕێگر بووە بۆ زیاتر بەرەو پێشچوونی ڕەوتی زانستی موزیکی کوردی، چونکە ژەنیارانی کورد بەردەوام لەنیو دەریایەک لە نۆتە و سکۆری شاکاری موزیکی جیهانی بوون، نەشتوانراوە لە نێو ئەم شەپۆلی موزیکی دراوسێ و بێگانانەدا شوناسێک بۆ موزیکی کوردی دروست بکرێت. تا ئەم ساتە وەختە هونەری موزیکی کوردی زیاتر لە ڕێگای هەستی بیستنەوە (سەماعی) کار و مامەڵەی لەگەڵ دەکرێت. گەرچی پێشکەوتنی زانستی و تەکنەلۆژی و بەرەوە پێشچوون لە سەرجەم کایەکاندا لە هەرێمی کوردستان دەبینرێت، کەچی لە چەند کتێبێکی موزیکی کە بەپەنجەی دەست ئەبژێردرێن زیاتر لە کتێبخانەی گشتی شارەکاندا بەدیناکرێت. گەرچی لەم چەند ساڵەی دواییدا لەڕێگەی ئەنستویتی کەلەپوری کورد و چەند گۆڤارێک و چەند کەسانێکی هونەرمەندەوە بەشێکی کەم لە موزیک و گۆرانیە فۆلکلۆرییە کوردییەکان نۆتەکانیان دەنووسرانەوە، بەڵام ئەم کارە هێندە سانانییە تا بەتەنیا کەس و لایەنێک یان دەزگایەک ئەنجام بدرێت. چونکە ئەم جۆرە کارە پێوویستی بە پاڵپشتی حکومەت و پلانی درێژ خایەن، و ئامادەکاری تەواو هەیە کە ئەویش پێویستی بەدروستکردنی چەندین تیمی مەیدانی و شارەزا و کادێری ڕاهێنراوی ئەم بوارەی موزیک هەیە. تادواتر لەڕێگەی تۆمار کردنی دەنگی یان ئامێرییەوە، ئەو دەنگبێژ و

بە ساڵاچوانەی کە لە هەر سنورێکی جوگرافی کوردستاندان بەشێکی ئەو کەلەپوورە لە فەوتان ڕزگار بکەن. تا دواجار بکرێنە نۆتە یان بە شێوازی شیکردنەوەی موزیکۆلۆژجی، ئێثنۆموزیکۆلۆجی کاری لە سەربکرێت. کە بە بڕوای من گەر یەکەم هەنگاو دەست پێبکرێت بەم شێوازە ئەوا کارێکی هێندە گران نییە، چونکە لەئێستادا هەزاران دەرچووی پەیمانگا و کۆلیجە موزیکییەکان لە کوردستاندا هەن. گەرساڵانە لەڕێگەی گەشتی زانستییەوە خوێندکارەکانیان لەڕێی هاوکاری حکومەت و لایەنە پەیوەندیدارەکانەوە ئەم جۆرە گەڕانە مەیدانیانەیان پێبکرێت، لەماوەی چەند ساڵێکدا هەم هونەرمەندی بەسەلیقە و گەڕیدە زۆر باش دروستدەبێت، لەهەمان کاتدا کار لە سەر کۆکردنەوەی هەزاران میلۆدی کوردی دەکرێت. گەر بەلایەنە رامیارییەکەشدا لەم بابەتە بڕوانرێت هەرێمێکی وەک هەرێمی کوردستان کە دەیەوێت هەنگاوەکانی بەرەو سەربەخۆی نەتەوەیی خێرابکات، پێویستە گرنگی بدات بە لایەنی ژێرخانی کلتوری و فەرهەنگی و ڕۆشنبیرییە نەتەوەییەکانی بدات. کە (هونەری موزیک و گۆرانی بە شێکی گرنگی ئەم باسگەلانەیە) لەکۆتایشدا هەر ئەمانەیە وا دەکەن کە نەتەوەیەک لە نەتەوەیەکی دی جیابکرێتەوە. تا بۆ دواجار بتوانرێت وەک نەتەوەیەکی جیاواز لە نێو قەوارەکی نەتەوەیی سەربەخۆ و دەوڵەتێکدا خۆی بناسێنێت. لێرەدا پێویستە بە پرسیارێک و چەند تەوەرێک ڕووە و کرۆکی بابەتەکە هەنگاو بنێم کە ئاشکرایە لە سەدەی ڕابردوودا هەنگاوی باش و پرشنگدار هەیە لە نێو دنیای موزیکی پارچەکانی کوردستاندا، بەڵام پرسیار ئەوەیە ئایا ئەو گۆرانیانەی لەسەدەی رابردودا تۆمارکراون سکۆر و نۆتەی گۆرانییەکان بوونیان هەیە ؟ یاخود دەبێت لە ناو چوبن یان دەبێت بۆچی هەڵگیرابن؟ کە ئاشکرایە زۆرینەیان لە ڕادیۆو ئێزگەی تاران و بەغدا و کەرکوک یان لە ستۆدیۆ کەسییەکانی سلێمانی و هەولێر و دهۆک تۆمار کراون؟ هەرچی ئەو گۆرانیانەی لە ئێزگەی کوردی

بەغـداد تۆمـار کـراون بڕواناکـەم کـە نۆتەیـان لـە سـەردەمی خۆیـدا بـۆ نووسـرابێتەوە، چونکـە زۆرینـەی ژەنیـارەکان نابینابـوون، بـەڵام تۆمارەکانـی ڕادیـۆی تـاران دەشـێت نۆتـە نووسـیان بـۆ کرابێـت. ئەگـەر وەک نموونەیەکـی زۆر باشـی سـەدەی ڕابـردوو کـە کاری زۆر نـاوازە و دیـاری گۆرانـی و موزیکیـن، کـە زۆرێـک لـە کارەکانـی ئۆرکسـترایەکی تـەواو کاری لەگـەڵ کـردووە، کـە تـا ڕادەیـەک بەشـێوازیکی زانسـتی و ئەکادیمـی موزیکـی کوردیـی تیایـدا داڕێژراوەتـەوە، ئەویـش کارەکانـی هونەرمەنـد (مەزهـەری خالقی)یـە. دەبینرێـت لەزۆرێـک لـە کارەکانیـدا ئۆرکسـترایەک لەخزمـەت گۆرانـی کوریدایـە، بەئەوپـەڕی توانـای تەکنیکـی وزانسـتییەوە کاری بۆکـراوە. لـە ڕووی دەنـگ، هارمۆنـی و دابەشـکردنەوە کاری زۆر باشـی بۆکـراوە. گەرچـی ئـەو هونەرمەنـدە گـەورەی کـورد، هێشـتا لەژیاندایـە تا ئێسـتا سـکۆرو نۆتـەی گۆرانیەکانی بەردەسـت نیـن! ئەگـەر ئـەم کارانـە نۆتەیـان بـۆ نووسـراوە ئایـا نۆتەکانـی لـە کوێـن؟ گـەر بـە پێچەوانـەوە نۆتـە نووسـیان بـۆ نەکـراوە، لـە ئێسـتادا دەزگایەکـی تایبـەت بـەم بـوارە هەیـە و لـە بـەر دەسـتی خـودی خالقیدایـە بـۆ کاریـک ناکرێـت جارێکـی دی نۆتـە نووسـیان بۆبکرێت و بەچەند بەرگێک پەخشیان بکات؟!!! گەرچی ئەو گۆرانـی یانـە بەرهەمـی خالقیـن بـەڵام ئێسـتا نەتەوەیـەک خاوەنـی خالقـی و دەنـگ و کارە موزیکیەکانیەتـی. گـەر ئەوسـکۆرانە لەبەیـن نەچـوون ئـەوا پێویسـتە لەدوتوێـی پەرتوکێکدا پەخـش بکرێنـەوە، تـاوەک یەکێـک لـە کارە دیارەکانـی سـەدەی ڕابـردوو لـە لایـەن موزیککارانـی کـوردەوە بژەنرێنـەوە. گـەر ئەمـە لەرابـردوودا بکرایـە کاریگەریەکانـی هێنـدە زۆر دەبـوو، هیـچ ژەنیارێکـی کـورد پێویسـتی بـەوە نەدەبـوو بـەردەوام خـۆی بـە ژەندنـی موزیکـی تورکـی، عەرەبـی، فارسـی و کلاسـیکی جیهانییـەوە خەریـک بـکات. دواجـار ئـەم کارانـەی دەبوونـە بناغەیـەک بـۆ موزیکـی کـوردی. گـەر سـکۆری (پەپوولـەی ئـازادی) وەک نموونـە بخرێتـە بەردیـدە چ شـاکارێکە؟!!! ئایـا چـی لـە موزیکـی نەتەوەکانـی دی کەمتـرە!!؟ بۆچـی

(هونەرمەند: مەزهەری خالقی)

نەخرێتە بەردەم ژەنیار و فێرخوازی بواری موزیکی کورد؟!!! بۆیە بە بڕوای من بەم کارەی گەر لە ئایندەشدا بیکات باشترین خزمەت و بە جوانترین قەرەبوی دەبینم بۆ ئەو چەند ساڵەی کە بێ دەنگە لە بواری گۆرانی و موزیکدا. بۆیە گەر بڵێت ئەمە ڕابردوە، من دەڵێم (موزیک بەردەوام دەبێتە رابردوو)، گەر بتوانین بەشێک لە ڕابردوو بگەڕێنینەوە و بیخەینە بەردیدە ئەوا دەتوانرێت هەنگاوەکانی ئایندەی پێ باشتر بکرێت. هەرچی سەبارەت بە ئێستای موزیکی کوردی هەیە کارکردن لەم بوارەدا، زۆر ئاسانتر و بێکیشەتر دەبینم، چونکە گەر هە ر هونەرمەندێک لەگەڵ ئەلبومەکانیاندا بەتیراژێکی کەمیش بێت سکۆر و نۆتەی کارەکانیان و لەگەڵ تیکستی گۆرانیەکاندا چاپ بکات، لە ڕووی ماددییەوە هونەرمەندەکە سوود مەند دەبێت و لەهەمان کاتیشدا ئایندەیەکی زۆر گەش چاوەروانی موزیکی کوردی دەکات. لە دواجاریشدا دەتوانرێت کۆی ئەلبومەکە هەڵسەنگاندن و

شیکردنەوەی زانستی بۆ بکرێت و تەواوی کارەکانیشی بەردەوام لەنێوپەنجەی ژەنیارەکاندا بە هەمانکوالیێتی نێو ئەلبومەکانیان بژەنرێتەوە. هەروەها چی تر مافی دانەران و دابەشکەرانی بواری موزیک ناخورێت. گەرسەیری دیوەکەی دی ئەم باسە لە ڕووی ئەرشیفکردنەوە سەیر بکرێت، ئەوا هونەرمەندانی کورد ئەرشیفێکی مێژوویی باش و خەرمانی هونەری خۆیانی پڕ بەخشش و دەوڵەمەندتر دەکەن.

بەشی دووەم

سێ ووتار دەربارەی موزیکی گەلان

موزیکی فۆلکلۆری چییە؟

پێناســـە، گەشەســـەندن، ڕەنگدانەوەی لـــە کاری دانەراندا، لیکۆلەرەوانی فۆلکلـــۆر کێبوون؟

موزیکی فۆلکلـۆری بـە مانایی موزیکـی ناوخۆی خەڵک، یـان (موزیکی گوندنشـینان) دێت. کە بە شـێوەی جۆراو جۆر و نەنوسـراوە، لەلایەن خەڵـک یـان کۆمەڵگایەکـی تایبەتـەوە. موزیکـی فۆلکلـۆری بـە ئەنـدازەی ژمـارەی کۆمەڵـگا و نەتـەوە جیـاکان جـۆری جیـاوازی هەیـە. بـەڵام بـە شـێوەیەکی گشـتی لـە زۆربـەی کۆمەڵگـە جیاوازەکانـدا بریتیـن لـە:

(گۆرانـی دڵـداری، گۆرانـی کار، گۆرانـی یـاری کـردن، گۆرانـی کۆمەڵایەتـی ، سیاسـی، لای لایـە ، هاوسـەرگیری و جەژنـەکان ...هتـد. هـەروە سـەما کان (dance) و مارشـەکان (march) بـە بەشـێک لـە موزیکـی فۆلکلـۆری هەژمـار دەکرێـن). ئەگـەر چـی ووشـەی فۆلکلـۆر تـا ڕادەیـەک نوێیـە، بـەڵام دوو سـەدە لەمـەو بـەر لـە ئەلمانیـادا زارەوەی (volk) کـە ووشـەیەکی ئەڵمانـی یـە بـە مانـای (میللـەت- قـەوم)

بەکاردەهـات، دواتـر هەمـان زارەوە بـۆ خەڵکـی گوندنشـین (Village people) بـەکار هێنـراوە، بڕوانـە [ئەحمـەدی، ٢٠٠٦]. بـۆ یەکەمجـار لـە سـاڵی ١٨٤٦دا ووشـەی فۆلکلـۆر لەلایـەن (ولیـەم تۆمـن)ەوە لـە نامەیەکیـدا، ووشـەی فۆلکلـۆری وەک زاراوەیـەک بـۆ فەرهەنگـی زارەکـی و نەنوسـراوی خەڵکـی، بـۆ گۆڤـاری ئەتنیۆمـی بەریتانـی پێشـنیار کـردووە [نێـت].

پێناسەکانی گۆرانی فۆلکلۆری

بەشـێوەیەکی گشـتی موزیکیـی فۆلکلـۆری لـە کەلتوریکـەوە بـۆ کەلتورێکـی دی، لـە سـەردەمێکەوە بـۆ سـەردەمێکی دی جیـاوازە. هـەر بۆیـە گشـتاندنی تەنیـا پێناسـەیەک بـۆ سـەرجەم نەتـەوەکان کارێکـی دژوارە، بـەڵام بەشـێوەیەکی گشـتی تـا ڕادەیەکـی زۆر، لەکـن زۆرێـک لـە نەتـەوە جیـاکان ئـەم سـێ پێناسـەیە لـە خـۆ دەگرێـت:

ا. پێـک دێـت لـەو کۆمەڵـە گۆرانـی و موزیکـەی کـە خـۆ بـە خـۆ یـا (خۆڕسـک) دروسـت بـون و، ڕەسـەنەکەیان لـە بەیـن چـووە، یـا خـود فەرامـۆش کـراوە و لـە بیرچۆتـەوە.

ب. ئـەو کۆمەڵـە موزیکەیـە لـە نەوەیەکـەوە بـۆ نەوەیەکـی دی بـە شـێوەی زارەکـی گواسـتراوەتەوە، (نۆتـە) نوسـی بـۆ نەکـراوە. (بەواتایەکـی دی فەرهەنگـی موزیکـی زارەکییـە).

ج. ئـەو کۆمەڵـە موزیکەیـە کـە بـە هـۆی گوێگـران، موزیکژەنـان و ووشـەکانەوە پێکـڕا دێتەپێشکەشـکردن.

(مەبەسـت لێرەدا ئـەو دانیشـتنە فۆلکلۆرییانەیـە، کـە پێکـرا گویگـران و مۆسـیقاژەنان و پێکـەوە ووشـەکانی دەڵێنـەوە).

د. موزیکـی فۆلکلـۆری دەشـێت تەنهـا ئاوازێک بێت بەدەنـگ بووترێت،

یاخود ئاوازێک بێت بە ئامێرێک بژەنرێت، یان (دەنگ و ئامێر)ەکە پێکەوە بن. لەگەڵ ئەوەی کە موزیکی فۆلکلۆری بەشێوەیەکی گشتی نا ئایینییە، بەڵام دەشێت زۆر جار گوزارشتی ئاینی لە خۆ بگرێت.

گەشەسەندنی موزیکی فۆلکلۆری

ئەم جۆرە موزیکە لەسەردەمی ڕێنەیسانسدا تاکو سەدەی هەژدەهەم موزیکی چینی خوارەوەی خەڵک بووە. ئەگەر گەرچی موزیکی هەر میللەتێک تایبەتە مەندی خۆی هەیە، بەڵام زۆر لێکچونی هاوبەشی لە نێوان موزیکی فۆلکلۆری نەتەوە جیاوازەکاندا دەبینرێت. یەکێکی دی لە تایبەتەمەندیە گشتیەکانی جۆرەکانی گۆرانی فۆلکلۆری ئەوەیە کە زۆرینەیان وابەستەیە بە کار وبار و ژیانی ڕۆژانەی خەڵکەوە. ئەم جۆرە موزیکە لە ناوەراستی سەدەی حەڤدەهەمدا ڕەنگدانەوەی زۆری دەبێت لە کاری دانەرە موزیکی یەکاندا و دانەرەکان سوودیان بۆ بەرهەمە فۆلکلۆری یەکانیان لێ وەردەگرت. بە تایبەت موزیک دانەرانی فەرەنسی زۆرێک لە کارەکانیان لەسەر ریتم و گۆرانی و موزیکی و سەمای میللی یەکان وەردەگرت لە کارە دانراوەکانیاندا. دواتر لە سەردەمی کلاسیکدا (مۆتسارت و بتهۆڤن) بناغەی هەندێک لە کارەکانیان لە سەر ئاوازە فۆلکلۆری یەکان دادەنا. دواجار پاش پەرە سەندن و گەشە سەندنی شارەکان (موزیکی فۆلکلۆری) لە نیو نەتەوەکاندا، شێوازی جۆراو جۆری بەخۆوە دی تا رادەیەک وەک: ناسنامەی نەتەوەی یان سەیر دەکرا. بە هۆکاری ئەوەی کە موزیکی فۆلکلۆری لە ڕێگای زارەکییەوە لە نەوەیەک بۆ نەوەیەکی دی دەگوێزارایەوە، تەنها بیر و یادەوەری خەڵکی، هۆکاری پاراستنی بابەتە فۆلکلۆری یەکان بووە. ئەم هۆکارەش وادەکات کە هەمیشە لەژێر مەترسی بیرچونەوە و گۆڕانکاریدابن. لە سەدەی نۆزدەیەمدا بە هۆی شۆڕشی پیشەسازی لە ئەوروپادا، بەزۆرە ملێ خەڵکی گوندەکان ناچارکران بە چۆڵکردنی گوندەکان و ڕادەگویزرانەوە بۆ

شاره گەورەکان، بەم هۆیەوە گورزێکی گەورە بەر موزیکی فۆلکلۆری کەوت . لەگەڵ ئەم گورزە کوشندەیەدا کە بەهۆی گەشەسەندنی شار و پێشەکەوتنەکانی ژیاری کۆمەلایەتی و شۆڕشی پیشەسازییەوە بەر موزیکی فۆلکلۆری کەوت، بەلام بە هۆکاری پێشکەوتنی زانستەوە، هەوڵدان بۆ پاراستن و زیندووکردنەوەی بابەتە فۆلکلۆری یەکان بووە بە ئەرکی گەورە لێکۆلەوەکانی ئەم بوارەو، دەستیان کرد بە کۆکردنەوە و تۆمارکردنی بابەتە فۆلکلۆرییەکان .

لێکۆلەرەوانی فۆلکلۆری

لێکۆلەرەوەی ئەمریکی (فەرەنسیس جەیمس - francis james ١٨٢٥ - ١٨٩٦) هەستا بە کۆکردنەوەی بابەتە فۆلکلۆری یەکان بە

(فەرەنسیس جەیمس)

تایبەت چیرۆکە (ئینگلیزیەکان) و لە پێنج بەرگدا بڵاوی کردەوە بە داخەوە لە رۆژگاری خۆیدا گرنگی پێ نەدرا، هەر ئەمە بوە هۆی لە ناوچوون و وون بوونی هەر پێنج بەرگی ئەم کتێبە.

سیسلی شارپ (cecil sharp)

لێکۆڵەرەوەیەکی ئینگلیزی لە سەرەتای ساڵی ١٨٩٩ هەستا بە گەڕان بە ناو وڵاتە جیاوازەکانی ئەوروپادا، بۆ کۆکردنەوەی زانیاری تەواو لە سەر موزیکی فۆلکلۆری، کە دواجار ئەم هەوڵە بووە هۆی پاراستی زۆرێک لە موزیکی فۆلکلۆری هەندێک لە ناوچەکانی وڵاتانی ئەوروپا. هەر ئەمە لە سەدەی هەژدەهەمدا بووە خاڵێکی ئەرێنی بۆ دەستپێکردن بە کۆکردنەوەی و پاراستی موزیکی فۆلکلۆری.

(سیسلی شارپ)

دەرکەوتنی گرامافۆن

ئاشـکرایە کـە (ئامێـری گرامافـۆن لـە سـاڵی ١٨٧٧ لەلایـەن زانـای ناسـراوی جیهانـی بـە ڕەگـەز ئەمریکـی (تۆمـاس ئەدیسـۆن) ە و دروسـتکراوە، کـە لەسـەرەتادا بەنـاوی فۆنۆگرافـەوە هاتـە نیـو بازاڕەکانـی جیهـان و، دوای چەنـد سـاڵێک لـە ئەوروپـا و ڕۆژهەڵاتـی ناوەڕسـتدا بڵاوبۆتـەوە) [نێـت]. بـە هـۆی دەرکەوتنـی ئـەم ئامێـرەوە، شـێوازی کۆکردنـەوەی موزیـک و بەرهەمـە فۆلکلۆریـەکان گـۆڕا، ئیـدی لـە ڕیـگای ئـەم داهێنانـەوە، دەسـتکرا بـە تۆمـار کردنـی دەنگیـان. هـەر بۆیـە بـە شـۆڕەشـی فۆنۆگرافـی نـاوی دەرکـرد، جگـە لـەوە ئیـدی موزیـک سـنوورەکان تـێ بپەڕانـد و جـۆر و شـێوازە موزیکیـەکان لەدنیـادا گەشـەیان سـەندو زیاتـر بڵاوبونـەوە و کاریگەریـان لەسـەر یـەک دروسـتکرد.

ئالان لۆماکس

گـەورە فۆلکلۆریسـت وئێتنۆموزیکۆلۆجیسـت، لـە سـاڵانی ١٩٣٠ هەسـتا بـە تۆمارکردنـی گۆرانـی لـە لای گۆرانیبێـژە میللییـەکان و خسـتە

(ئالان لۆماکس)

ئەرشیفی کۆنگرێسە وە. دواتر لۆماکس لە ساڵانی ١٩٥٠ بە هاوکاری پیتەر دۆگلاس و هامیش هاندریسون ...هتد هەستان بە تۆمارکردنی گۆرانی فولکلوری ئیرلەندی بۆ بیبیسی تیڤی٦.

بیلا بارتوک

بیلا بارتوک ئاوازدانەی مەجەرستان (هەنگاری)، بەیەکێک لە گرنگترین موزیکدانەرانی سەدەی بیستەم دادەنرێت، کە بە هاوکاری زولتان کۆدای، کاریان لە سەر بەنۆتەکردنی موزیکی فۆلکلۆری میللەتان دەکرد و سودی زۆریان لە موزیک و ئاواز و ریتم و پەیژە جیاوازە میللییەکانیان وەردەگرت. هەر بۆیە زۆرینەی مێژوو نووسان لە سەر ئەوە کۆکن کە کاتیک باس لە کۆکردنەوەی موزیکی فۆلکلۆر دەکەی بێ ناو هینانی ئەم دوو موزسیانە باسەکە نا تەواو دەبێت.

(بیلا بارتوک)

دوا بەدوای ئەم سەرتایە بۆ موزیکی فۆلکلۆری چەندین زانست و لێکۆڵینەوەی جۆراو جۆر لەسەر موزیکی فۆلکلۆری و فۆلکلۆر بەگشتی هاتە کایەوە.

سەرچاوەکان

١. ئەحمەدی بابک، موسیقی شناسی فرهنگ مفاهیم موسیقی شناسی، چاپ: اول، تهران.

٢. جین فریس، موسیقی هنر شنیدن، و: کتایون صارمی، چاپ: اول، چاپخانە: مشعل، ١٣٨٥ هـ.

٣. سیدنی فیلکنشتاین، ئەنیشە دەربرین لە موزیکدا، و:ستار کریم، چاپخانە: چاپ و پەخشی سەردەم، ٢٠٠٥.

سەرچاوەی ئەنتەرنێتی

www.ferheng.com

مقالە حاضر نوشتە پیتر هاگس است دربارە بلا بارتوک (آهنگساز بزرگ مجارستان)

٤. وێنەکان: ویکیپیدیا.

سەرەتایەک بۆ سەرهەڵدانی موزیکی جاز

پێشەکی

دۆزینەوەی ئەمریکا وەرچەرخانێکی گرنگە لە مێژووی ئەوروپادا، کە لە ساڵی ١٤٩٢زاینیدا، لە سەردەستی کەشتیوانی ئیتاڵی کریستۆڤەر کۆلۆمبوس و سەد و بیست کەشتیوانی هاوڕێی، لە گەشتێکی زانستیاندا کیشوەری ئەمریکایان دۆزییەوە. پاش ئەم دۆزینەوەیە، بە لێشواو خەڵکی لە ئەوروپاوە کۆچیان بۆ ئەو نیشتمانە نوێیە دەکرد. ئەو ئەوروپیانەی کە هاتنە نیشتمانە نوێکەیان، لەژێر پاساوی ئاین دەستیان کرد بە ڕەشەکوژی (هندییە سوورەکان)، کە خەڵکی ڕەسەن (بومی) و خاوەنی کیشوەرەکە بوون. بە هۆکاری ئەم داگیرکاری و ڕەشە کوژیە، پانتاییەکی فراوان لە زەوی بۆ کۆچبەرە ئەوروپیەکان مایەوە، لە یەک ساتدا هەر خانەوادەیەکیان بوونە خاوەنی دەیان هەزار مەتر زەوی کشتوکاڵی. هەر ئەمە وایکرد تەنیا خانەوادەیەک ئەو هەموو کێڵگە کشتوکاڵی و زەویە فراوانەی کە هەیەتی بۆیان بەڕێوە نەبرێت. بۆیە ئەمە وایکرد سەدان هەزار کۆیلە لە ئەفریقاوە بە ڕێگای دەریایدا بگوێزنەوە بۆ کیشوەری

ئەوروپـا و لەوێشـەوە بـۆ ئەمریـکا. بـە هـۆی نالەبـاری و دژواری ڕێـگا و توشـبوون بـە پەتـای تاعـون هەزارانیـان لێدەمـردن و فڕێدەدرانـە نێوقوڵایـی دەریـاوە.

بـە پێـی هەندێـک ئامـار لـە کـۆی شەسـت ملێـون ڕەشپێسـت تەنیـا دوازدە ملیۆنیـان گەیشـتوونەتە کیشـوەری ئەمریـکا. دوای ئـەوەی لـە سـاڵی ١٧٨٣ دا سـەربەخۆبوونی ئەمریـکا ڕاگەیانـدرا، بەڵام کۆیلـەکان تـا سـاڵی ١٨٦٣ بـە کۆیلایەتـی مانـەوە. دواتـر لـە هەمـان سـاڵدا یاسـای یاسـاغکردنی کۆیلایتـی دەرکـرا. لـە سـاڵی ١٨٦٥ کۆتایـی بـە جەنگـی ناوخۆیـی ئەمریـکا هـات و بـە تەواوەتـی ئازادکـران. هـەر بۆیـە ڕەشپێسـتە ئازادەکان بـە تـەواوی ئەمریـکادا بڵاو بوونـەوە، هـەر ئەمـە وایکـرد کـە کەلتـور و گۆرانیـە باوەکانـی خۆیـان بـدەن بـە گوێـی کۆمەڵـگای نوێـی ئەمریکیـدا. بەشـێک لـە گۆرانـی یەکانیـان بریتـی بـوون لـە: گۆرانـی کار و سـرووتە ئاینیـەکان. گەرچـی پەیڕەوکردنـی سیسـتەمی پەیـژەی موزیکـی پنتاتۆنیـک و تـاک دەنگـی *Monophony*، کـە لـە ڕووی گوزارشـتی موزیکـی ئەوروپیـەوە، خاڵـی بـوو لـە هارمۆنـی و پۆلیفۆنـی بـاوی ئەوسـەردەمە، کەچـی هـەر ئـەو شـێواز و ڕیتمـی ئاڵـۆز و تایبـەت و سـەرنج ڕاکێشـەی ڕەشپێسـتەکان بوونـە هۆکاریـک بـۆ بەربڵاو بوونـەوەی کەلتـوری موزیکـی ڕەشپێسـتەکان و سـەرەتایەک بـۆ سـەرهەڵدانی موزیکـی جـاز.

سەرهەڵدانی موزیکی جاز

لـە ناوەڕاسـتی سـەدەی نـۆزدەدا لـە وولایەتـە یەکگرتووەکانـی ئەمریـکا و لـە شـاری نیوئۆرلیانـس (New Orleans) سـەری هەڵـداوە. لـەم شـارەدا بـە هـۆی ئـەوەی زۆرینـەی بەنـدەکان لەوێـدا دەفرۆشـران، لـە شـوێنێک بـە نـاوی (گۆڕەپانـی کۆنگـۆ) لـە ڕۆژانـی یەکشـەمەدا، سـەرجەم کۆیلـە ئەفریقیـەکان لـەو گۆڕەپانـەی شـاری نیوئۆرلیانـس

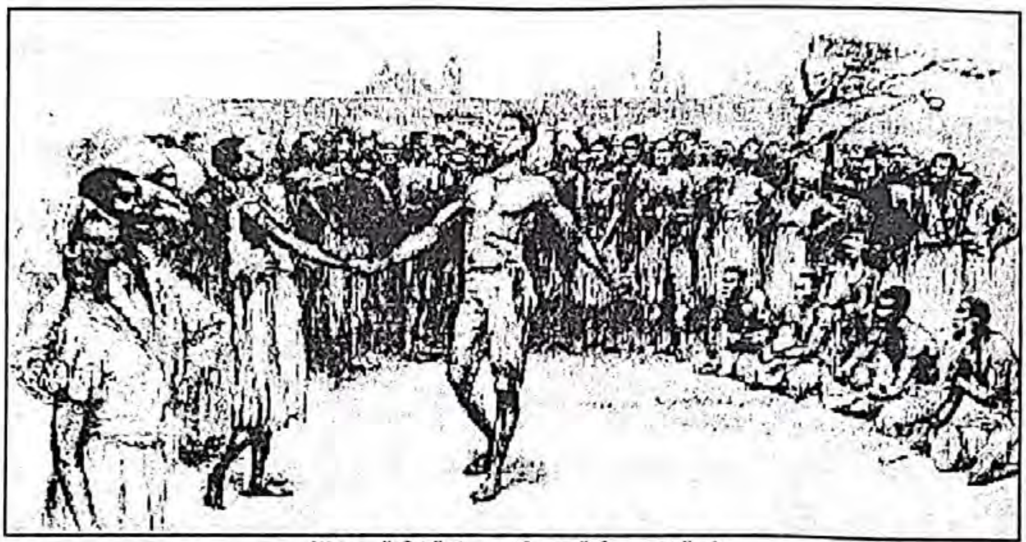

(وێنەی گۆرەپانی کۆنگۆ ١٧٠٠)

کۆدەکرانەوە. لەوێدا سەما و گۆرانی، موزیکی میللی، ڕیتمی تایبەت و نامۆی نەتەوەکانی ئەفریقا نمایش دەکرا. ئەم مەیدانە بە یەکێک لە شوێنە گرنگەکان و بە هۆکار و سەرەتایی سەرهەڵدانی موزیکی جاز هەژمار ئەکرێت.

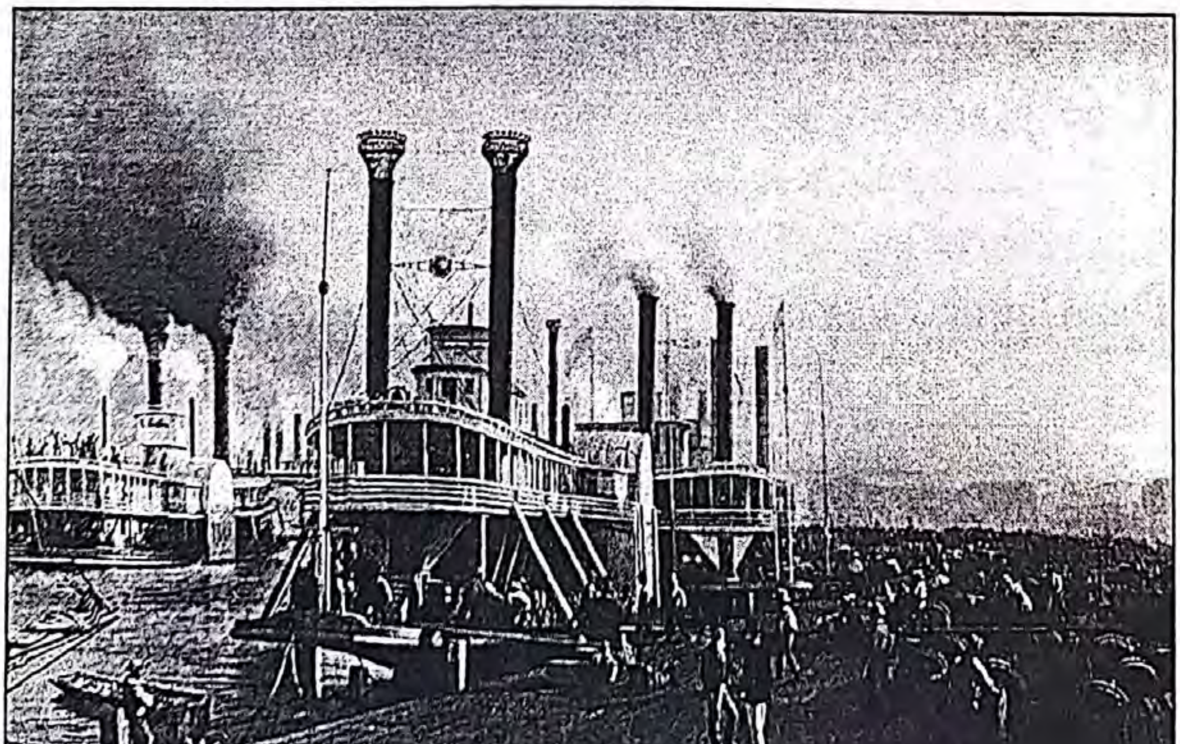

(شاری NewOrleans)

Music Blues موزیكی بلوز

مێـژووی دەركەوتنـی هونـەری موزیكـی بلـوز بـۆ سـاڵی ١٨٧٠ دەگەڕێتـەوە. ووشـەی بلـوز یەكێكە لـەو زاراوە میللیانـەی كە لـە ئەمریكا بە مانـای (دڵتەنگبـوون- محـزون) بـوون بەكار براوە. ئـەم ووشـەیە بە هـۆكاری شـێوازی تۆنالیتـەی تایبـەت و یـان ئـاوازە غەمەنگیزەكانـی بلوز بەكار نـە بـراوە، بەڵكو پەیوەنـدی هەیـە بە ژیـان و بـاری كۆمەڵایەتی ئەو كۆیلانـەی كـە هێنرابوونـە ئەمریـكا و زادەی بیـر و ئەندێشـەی تایبەتـی ئـەوان بـووە. موزیكـی بلـوز زیاتـر بـۆ گوزارشـتكردن و دەرخسـتنی هەسـتە دەرونیـەكان بەكاردەبـرا و زیاتـر لایەنێكـی غەمگینـی هەیـە. بلـوز بەرهەمـی گۆرانـی كار و گۆرانیـە ڕۆحانییەكانـە و هـاوار و ناڵـەی ئـەو جوتیارانەیـە كـە لەڕێـگای ئـاوازی سـادەكانیانەوە گوزارشـتیان لـە خۆیـان كـردووە، ڕەگ و ڕیشـەی ئـەو میلۆدیانـەش ڕیشـەیان بـۆ ئەفریقـا دەگەڕێتـەوە. ئـەم جـۆرە موزیكـە كاریگـەری هەبـوو لـە سـەر سـەرهەڵدانی زۆریـک لـە فۆرمـە موزیكیەكانـی كـە دوای بلـوز لـە ئەمریـكا سـەریان هەڵـداوە. وەك: ڕاگتایـم، جـاز، بیـک بانـد، ریتـم ئەنـد بلـوز و موزیـک كانتری...هتـد كـە سـەرچاوەی زۆرینەیـان بـۆ موزیكـی بلـوز دەگەڕێتـەوە. جگـە لـەوەش دەیـان جـۆری دیكـە لـە خـودی موزیكـی بلـوز جیا بۆتـەوە وەک: Kansas City blues)، Jump blues Gospel blues ،Detroit blues،Country blues، Delta blues، ....Jazz blues.......هتـد) گرنگترنیـان بـۆ ئـەم باسـە جـاز بلـوزە.

جاز بلوز Jazz blues چییە ؟

لە شێوە و گوزارشتدا موزیكی جاز و بلوز پێكەوە گرێدراون. بە هۆی میلۆدیەكانیانـەوە وا بەسـتە كـراون بـە دوازدە پلـە سـتانداردكراوەكەی پلـە بەنـدی كۆردەكانـی بلـوزە وە، سـوود وەرگیـراوە لـە هارمۆنـی و میلۆدیەكانـی میللییـەكان. فۆڕمـی دوازدە پلـەی لـە جـاز بلـوزدا زیاتـر

لـە (سـی بیمۆڵـەوە Bb)، دەسـت پێـدەکات بەشـێوەیەکی تایبـەت بـە مۆزیکـی بلـوز ڕیزبەنـدی دەکرێـن.

مۆزیکی ڕەشپێستانی ئەمریکا

ئـەم جـۆرە مۆزیکـە بـە ڕاگتایـم (Ragtime) نـاو دەبرێـت، کـە یەکێکـە لـە جۆرەکانـی گۆرانـی میللـی یـە (باوەکان) بـۆ نموونـە: واڵتـز، پۆڵـکا. بـەڵام بـە شـێوە و سـتایلێکی تایبـەت دەژەنـرا. ئـەم جـۆرە مۆزیکـە زیاتـر لـە سـاڵانی ١٨٩٣ تـا بەرپابوونـی جەنگـی جیهانـی یەکـەم گوێگرانێکـی زۆری هەبـوو، لـە ناسـراوترین مۆزیـک دارنـەری ئـەم فۆرمـە مۆزیکـە Scott Joplin ی ڕەش پێسـت بـوو. کـە بـۆ یەکەمجـار کارێکـی بـە نـاوی ڕاگـس Rags لـە سـاڵی ١٨٩٩ بـڵاو کردۆتـەوە. هەروەهـا بـە یەکەمیـن ڕابـەری گروپـی جـاز هەژمـار دەکرێـت تـا کۆتایـی تەمەنـی یەکێـک بـووە لـە ئەسـتێرە دیارەکانـی مۆزیکـی جـاز. ئـەو ترامپێتژەنیکـی زۆر بـە توانـا

Scott Joplin

بـوو، هـەر بۆیـە نازنـاوی پاشـای لـە خـۆی نـاوە. گرووپەکـەی ئـەو لـە سـاڵانی ١٨٩٥ تـا ١٩٠٧ لـە شـاری نیوئۆرلیانسـدا دیاتریـن گـروپ بـوو. یەکێـک لـە تایبەتمەندیەکانـی ئـەو دەنـگ بـەرزی بـوو، بـەڵام بـە زووی دوچـاری نەخۆشـی شـیزۆفرینیا دەبێـت دور دەکەوێـتەوە لـە چالاکـی یـە موزیکیەکانـی جـاز. دواتـر لـە سـاڵی ١٩٠٧ بـە تەواوەتـی نێردرایـە ژێـر چاودێری دەرونـی بـەڵام ناوبانگـی خـۆی لەدەسـت نـەدا تـا کۆتـای تەمەنـی. لـە سـاڵی ١٩٣١ لـە شـاری نیوئۆرلیانـس کۆچـی دوای دەکات.

دوا بـەدوای ئەمـە دەیـان موزیکژەنـی جاز وەک: (کینگ ئامسـترۆنگ، بینی گود مـان (Benny Goodman)، سـیلینیوس مۆنک Thelonious Monk ، .... دەیانـی دیکـە دەرکەوتـن. بـەم جـۆرە موزیکـی جـاز دەسـتی پێکردوو تـا ئێسـتا یەکێکە لە فۆرمـە ناسـراوەکانی موزیـک و دەیان جۆر و ژانـرای تـری لـێ جیابۆتـەوە، هەمیشـە لە بـرەو و گەشەسـەندندایە.

(لوی ئامسترۆنگ)

(جاز ئورکسترا ۱۹۲۱)

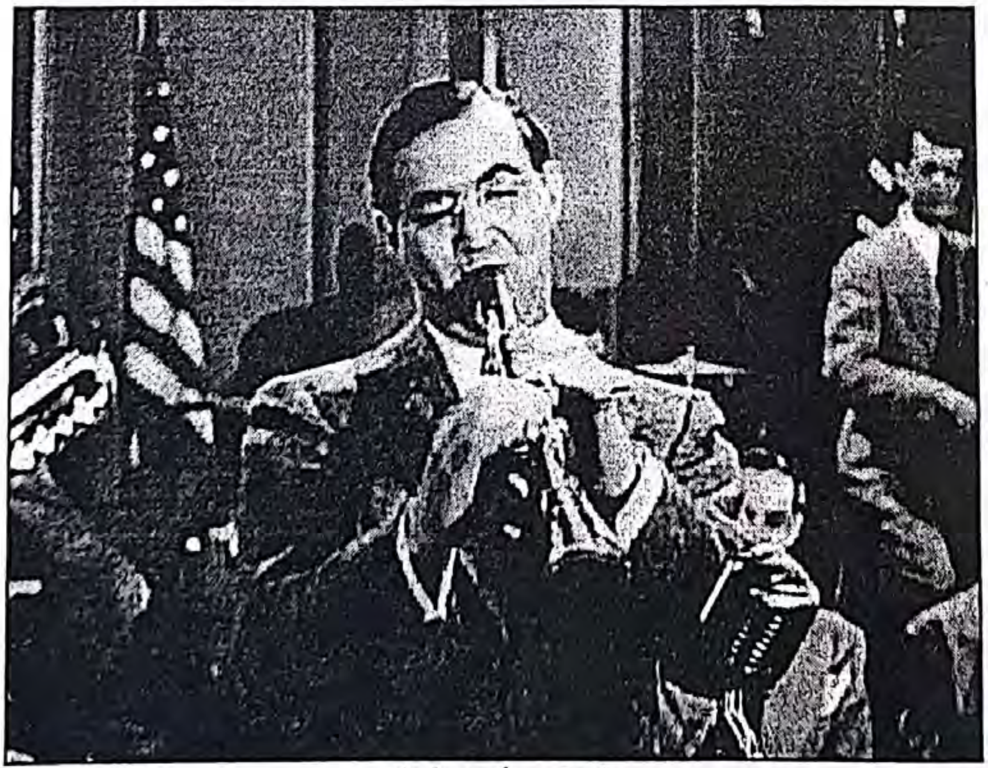

(بینی گودمان)

(سیلینیوس مۆنک)

سەرچاوە:

- کالبد گشایی ژانرهای موسیقی،پوریا مفتون، لاپەڕە (١٨، ٣٦،٣٧).
- ویکیپیدیای فارسی www.wikipidia.com.
- وێنەکان (google: image)

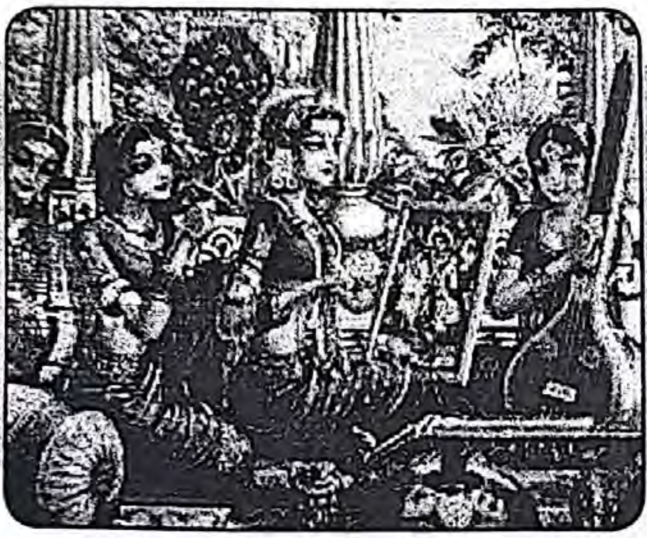

(ڕاگا) و (تال) بنەمای موزیکی هندی

پێشەکی

هندییەکان یەکێکن لەو نەتەوە گەورە و گرنگانە کە خاوەنی گەورەترین گەنجینەی فەرهەنگی و شارستانیەتن. هەر بۆیە لە ئێستا و ڕابردوودا لە لایەن زۆرێک لە زانکۆ جیهانیەکانەوە کار لە سەر سەرجەم لایەنە فەرهەنگیەکانیان و بە تایبەت موزیکیان دەکرێت و بە بایەخێکی گەلێک گرنگەوە لە موزیکی هندی دەڕوانرێت. هەر بۆیە دەبینرێت دەیان کتێب لە چوارچێوەی لێکۆڵینەوەی چڕ و پڕ لە سەرجەم بوارەکانی وەک: مێژووی موزیک، شیکاری موزیکی، ئێتنۆموزیکۆلۆجی و ئامێرناسی... موزیکی هندی ئەنجامدارەوە. دواجار خراونەتە بەردەستی ئەوانەی کە دەیانەوێت لە فەرهەنگی موزیکی هند تێبگەن. لە ئێستادا وەک یەکێک لە موزیکە ناسراوەکانی دنیا گرنگی بەرچاوی هەیە لە بواری موزیکی چارەسەری (music therapy)، وەک ڕێگایەکی چارەسەری بۆ ئارامکردنەوەی دەرونی مرۆڤ لە زانستەکانی پزیشکی و دەروونناسیدا بەکاردەبرێت. بە

هۆکاری ئەوەی بواری نوسین وەرگێران لە مەڕ بابەتە موزیکیەکان لە ئاستێکی لاوازدایە، تاڕادەیەک موزسیان و گوێگرانی کورد بە بنەماکان و گرنگی موزیکی هندی ئاشنا نەبوون، هەر بۆیە بە پێویستم زانی هەندێک لایەنی تیۆری موزیکی ئەم نەتەوە لە گوتارێکی ئەکادیمیدا دەخەمە ڕوو.

کورتەیەک دەربارەی گەلانی هندستان:

ئاشکرایە گەلانی هندستان فرە ئاینن و باوەڕی پتەویان بە ئەفسانە (Myth) دێرینەکان هەیە، کە سەرچاوەکەیان ئەو ئاینە دێرینانەیە، کە بەدرێژایی چاخەکانی مێژوو لە ناوچکەدا هەبوون.

کە پێک دێن لە: هندۆس، جینی، سیگی، بودی، ئیسلام، مەسیحی و (بە ڕیژەیەکی کەم یەهودی و زەردەشتی لە هەندێک ناوچەی هندستاندا بوونیان هەیە). ئەم فرە ئایینیە، فرە کەلتووری و ئاوێزان بونێکی سەرنجڕاکیشی دروستکردووە و کاریگەری لە سەر موزیکەکەی دروستکردووە و ڕەنگێکی دیکەی بە موزیکی هندی بەخشیوە. «لە کەلتوری هندیدا، موزیک یەکێکە لە ماتریاڵ و پایە گرنگەکانی سەرجەم چالاکییە فەرهەنگیەکانیانی وەک: سەما، شانۆ، فلیم، مەراسیمی ئاینی، بۆنە جیاوازە تایبەتەکان، جەژنەکان، و موزیک لە نێویاندا ڕۆڵی کارا دەگێڕیت. هندییەکان پەیوەندییەکی پتەوی عیرفانی و پیرۆزیان لەگەڵ موزیکی خۆیاندا هەیە، ئەوەی کە ئێستا گویت لێی دەبێت، ڕیشەیەکی درێژی مێژووی بە مەراسیمە دێرینەکانی وولاتی هندەوەیە. لە هیندستاندا ئاواز و سرووتی تایبەت هەیە، کە مێژوویان زۆرە و بۆ سەردەمانی زۆر دێرینی هند دەگەڕێتەوە، کە لە مەراسیمی خواپەرستی و جەژنەکاندا بە دەنگ گووتراون، یاخود بە ئامێر ژەندراون. لە موزیکی هندیدا میلۆدی و ڕیتم گرنگترین پێکهاتەی موزیکین، هارمۆنی بە مانا

کلاسیکیەکەی لە موزیکی هند یدا هیچ مانایەکی دیاری کراوی نیە»[فرەیس، ٢٠٠٣: ٥٥٥]. موزیکی هندی تائێستا لە شێوازی سینە بە سینەدا ماوەتەوە، شێوازی فێرکردنی ئەم موزیکە لە ڕێگای نۆتە نووسیەوە نیە، بەڵکو لە ڕێگای مامۆستاوە لە سینەیەوە بۆ سینەی خوێندکارەکەی دەگویزرێتەوە، (بە واتایەکی دی هونەری فێرکاری موزیکی هندی بە جۆرێکە کە سەرەتا مامۆستا موزیکەکە دەژەنێت و خویندکار گوێدەگرێت، دواتر هەوڵی لاسایی کردنەوەی ژەندنی مامۆستاکەی دەکاتەوە، ئەشێت ئەم شێوازە لە فێرکاری پەیوەندی بە باوەڕی ئاینیانەوە هەبێت، بۆیە کەمترین باوەڕیان بە میتۆد و کتێبی دانراوی فێرکاری هەیە).

بنەماکانی موزیکی هندی

موزیکی هندی لە سەر دوو بنەمای سەرەکی خۆی بنایات دەنێت،

کە ئەوانیش پێک دێن لە: (ڕاگا) و (تال- تالا)یە کە بەم جۆرە پێناسە و شیکاریان لە موزیکی هندیدا بۆ دەکرێت.

ڕاگا:

«ڕاگا بە بناغەی سەرەکی موزیکی هندی دادەنرێت، هاوشێوەی سیستەمی تۆنال و مقام یان دەزگای ڕۆژهەڵاتیە، لە ڕووی واتاوە. بەڵام زۆر جیاوازە لە ڕووی تەکنیکی موزیکیەوە». ووشەی (ڕاگا) لە سەرچاوەی دێرینەکانی وەک: (ڕانج)دا بەمانای «ڕەنگکردن یان سوورکردن» هاتووە. لە کۆندا سێ مانای دیکەی لای هیندەکان بەخشیوە:

١. ڕێکخستن: بەواتای لێدانی دەنگ و کاریگەریکردنە سەر موزیکالیتەی تاک.

٢. سوود وەرگرتن لە فیگەرەکانی میلۆدی.

٣. توانای شادی بەخشین بە ڕۆحی مرۆڤ.

گوزارشتکردنی ئەمڕۆی کۆمەڵگەی هندی بۆ (ڕاگا)، هەمان ئەو سێ مانەیەی هەیە کە لە (ڕانج) دا باسکراون، بە جیاوازییەکی جۆری لەگەڵ ئەو جۆرانەی کە لە زانستی دەروونناسی جەختی لە سەر دەکاتەوە. ڕاگا تێکەهەڵکێشێکە لە دەنگی میتوال ، کە لەسەر بناغەی یاسای تایبەت و بە حاڵەتی دەرونی تاکەوە گرێ دەدرێت [مسعودیه،١٣٨٣هـ: ٧٠]. ڕاگا «لە سەر بنەمای میلۆدی و پێنجی یان نۆ پەردەی و بەمانای (شادی بەخشین) دێت و کە میلۆدیەکان لە سەر بناغەی ڕاگا بنیات دەنرێت و پەیوەندی هەیە بە خواوەندەکان، کات، وەرزەکان، ڕەنگەکان. هەر جۆرێک لە ڕاگا لە کات و ساتی تایبەتدا دەژەندرێن [س. پێشوو].

«ڕاگا: گوزارشتێکه لە بەیانکردنی ئایدیایەکی موزیکییانەیە، بەڵام لەکاتێکدا کە بەشێوەیەکی ئاوازی و بەهەستەوە دەژەندرێت، بە (ڕاکتی ڕاگا) ناودەبرێت و پەیوەستە بە چەند (ڕاسا) یەکەوە»[هەمان]. (هەروەک چۆن لە سیستەمی دەزگای فارسیدا گۆشە و ئاواز هەیە بەو جۆرەش ڕاگا بە شێوەی تایبەتی خۆیان گۆشە و ڕەگەزیان لێ جیادەبێتەوە).

(ڕاسا) لە نێو ڕاگا دا ئاواز و هەستی تایبەت بە موزیکەکە دەبەخشێت. (کە هەندێک جار لەسەرەتادا بە ئەدلیبێک (ئیرتجال) لە سەر ڕیتم دەست پێدەکەن، کە ڕیتمێکی خاوە و زۆر بە هەست و ئارامیەوە زیاتر بەدەنگی ژنان دەگوترێت. کە هەست بە دەنگیکی (کز و نوساو) یان دروستکراو ئاسا دەکەیت لە کاتی گوێ لێبوونیدا).

هەر بۆیە لە موزیکی هندیدا (ڕاسا) کان بۆ دوانزدە جۆر پۆلێنکراون :

١. شرن - گارا şrrin - gara گوزارشتە لە: هەستی هەراشی (شەهوانی)

٢. ڤیرا - vira گوزارشتە لە: مرۆڤ، قارەمان، دەنگی تووڕەی خواوەند.

٣. بیبیها - تسا bîbîha – tsa گوزارشته له: ناشرینی.

٤. ڕائو - درا rau – dra گوزارشته له: ئاژەڵی و دڕندانه.

٥. هاسیا hasya گوزارشته له: خۆشحاڵی و خەندە.

٦. بهایا ناکا bhaya naka گوزارشته له: تاریکی

٧. کارونا karuna گوزارشته لە: دەنگێکی میهرەبان ئامێز

٨. ئەدهودا edhuda گوزارشته لە: خوڵقاندنی موعجیزە.

٩. شـانتا şanta گوزارشـته لـه ئـارام بەخشـین، سروشـت ئـارام.

١٠. ڤاتسالیا vatsalya گوزارشته لە جوانی و خوین شیرینی.

١١. بهاکتی bhaktî گوزارشته لە : گیان فیداکردن.

١٢. دشـا بهاکتـی dşa bhaktî گوزارشـته لـه: خـۆ فیداکـردن بـۆ نیشـتمان. (جاتـی) بەشـێکی گرنگـه لـه بنەماکانـی ،موزیکـی هنـدی، کـه لـه کۆنـدا (ڕاگا و جاتـی) پێکـەوە تـەواو کـراون، (جاتـی) میلۆدییەکـه و بـه گـروپ دەژەندرێـت، کـه ئەویـش پەیوەسـته بـه (مورچانـه)وه کـه بـه (جاتـی و مورچانـه) بناغـەی سـەرەتایی ڕیتوالـی (گـرا- مـا) پێک دەهێنن. کـه بەمـەش بناغـەی سیسـتەمی میالۆدی و دەنگـی ڕاگا ڕێکدەخرێـن [هەمـان].

گرا- ما چییه؟

گرامـا لـه حـەوت دەنـگ پێـک دێـت کـه پێیـان دەوترێـت: (هپتـا تۆنیـک) کـه ئەویـش بـەم جـۆرە پۆلیـن دەکرێـت: سـادجا (سـا)، ڕشـابها (ڕێ)، گاهانـدرا (گا)، مادهیامـا (مـا)، پانچامـا (پـا)، دهائـی ڤاتـا (دهـا) ، نشـادا (نـی). بەدوبـارە بوونـەوەی دەنگـی (سـا) ئـەوە ئۆکتاڤێـک تـەواو دەبێت. (ئەگـەر بـەم جـۆرە لێـی وردبینـەوە پیتـه موزیکیەکانـی لـه دونیـادا زیاتـر بـه (دۆ، ڕێ ، می...هتـد ناسـراون و پەیـژەی موزیکـی پێـک دێنـن، لای هیندیـەکان بـه نـاوی پیتـەکان بـه : (سـا، ڕێ، گا، مـا، پـا، دهـا، نـی) ناوببرێـت ، و (پەیـژە ی موزیکـی) ش بـه گـرا- مـا ناوببرێـت).

لە سامجاتراتناکار دا کە یەکێکە لە سەرچاوە دێرینە هندیەکانی چاخەکانی ناوەڕاست ناوی گراما ی بە سێ شێوە هێناوە کە پێک دێن لە: (سا گارما، ماگارما و گاگراما). جیاوازی ئەم سێ جۆرە لە دەنگی بنکە (tonic) و بواری دەنگیەکەیاندایە. بە (میانە)ی نێوان دەوترێت (شرو- تی şru- tî). کە ئۆکتاڤێک لە بیست و دوو (شرو- تی) دابەش دەبێت.

شێوەی ڕیزبەندی دەنگەکانی گراما:

گرا- ما:

سا نی دها پا ما گا ڕی

نی دها پا ما گا ڕی سا

دها پا ما گا ڕی سا نی

ما گراما:

ما گا ڕی سا نی دها پا

گا ڕی سا نی دها پا ما

ڕی سا نی دها پا ما گا

گراما کان جارێکی دی بە سەر (مورچانە) و (جاتی) دا بەش دەبن چەندین لقی دیکەی لێدەبێتەوە [هەمان].

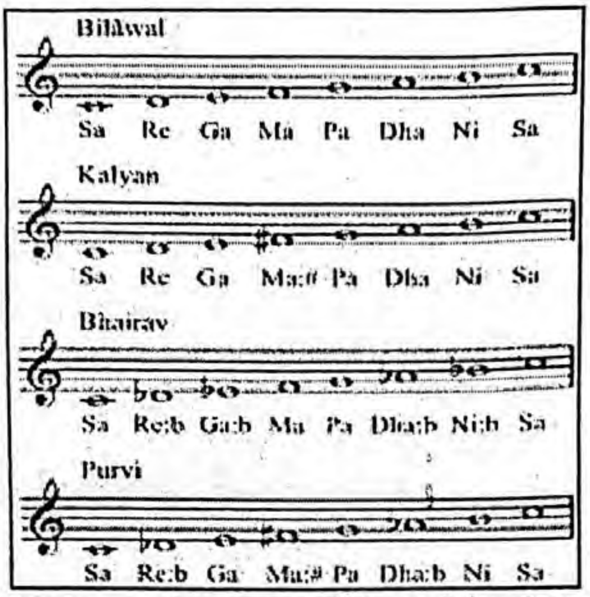

نموونەیەک لە شێوازی نۆتە بە سیستەمی موزیکی کلاسیک

ڕیتم:

لە موزیکی هندیدا ڕیتم هەمیشە بە شێوەکی سەر سوڕ هێنەر دەژەنرێت، بە هۆکاری ئەوەی کە زۆرینەی ڕیتمە قورس و لیکدراو و سینکۆبەیشنن کە پێویستی بە ووریای و کارامەی لە ڕادەبەدەری ژەنیارەکەیەتی. ڕیتم لە موزیکی هندیدا لە سەر بنەمای (تال- تالا) بنیات ئەنرێت.

تال- تالا: یەک (تال) لە موزیکی هندیدا لەچەند لیدانێک پێک دێت، هەر لەسەر ئەو لیدانانە سیستەمەی ڕیتمیکی دادەنرێت. یەک (تال) پێک دێت لە دە (لێدان)، کە بەم شێوەیە (دم-تک) ڕیکدەخرێت: ٢+٣+٢+٣ یان ٣+٢+٣+٢ کە هەر گروپێک لە لێدانەکان بەیکەوە دەبێت [س. پێشوو]. سەبارەت بە «خێرایی (tempo) لە (تالا)دا لە سێ جۆرە و پێک دێن لە: ویلامبیتا (خاو largo)، مادهیا (ناوەند moderato)، دوریا (خێرا allegro) یە. لەگەڵ ئەوەشدا دەتوانرێت زۆرخاو (ئەتنی ویلامبیتا) و زۆر خێرا (ئەتنی دوریا) بژەنن»[منزەمی، ١٣٨٧: ١٠٨].

دەر ئەنجامـی ئـەم باسـە، دەگیتـە ئـەو بڕوایـەی کـە موزیکـە هنـدی وەک یەکێک لـە موزیکـە دیرینـە ڕۆژهەڵاتیەکانـە هیشـتا جگـە لـەوەی کە پەیوەندییەکی ڕۆحانی هەیە بە هەستەکانی تاکەوە، خاوەنـی ڕیسـا و یاسـای موزیکـی تایبەتـن کـە بـۆ تیگەیشـتن لـە موزیکـی هنـدی پێویسـتی بـە دیراسـەو ڕانانـی زیاتـر هەیـە. بۆیـە پێویسـتە خوێنـەری بابەتەکـە لـە ڕێگای ماڵپـەری (یوتـوب)ەوە گـوێ لـەو جـۆرە موزیکانـە بگرێت کـە لـە نێـو زانیاریەکانـی ئـەم ووتارەوەدایـە، ئـەو کات وردتـر دەتوانێـت بـە زۆر لایەنـی دیکـەی موزیکـی هنـدی ئاشـنا بێـت.

سەرچاوە

١. تقـی مسـعودیه محەمـەد، مبانـی اتنوموزیکولـوژی موسـیقی شناسـی تتبیقـی، چـاپ: اول، تهـران، ١٣٨٣ هـ.

٢. جین فریس موسیقی هنر شنیدن، و: کتایون صارمی چاپخانە: مشـعل: ١٣٨٥ هـ.

٣. منضمی شهرام، ریتم در موسیقی هند، مجله هنر، ١٣٨٧.

بەشی سێیەم

ژیاننامەی چەند موزسیانێک

ناسر چەشم ئازەر

_ ناو:ناسڕ چەشم ئازەر

_ شوێن و له دایکبوون:١٩٥٠ ئەردبیل ـ ئێران

_ موزیکژەن و ئاواز دانەر

ئەو لەژێر سایەی و ڕێنوینی باوکیدا، (ئیسماعیل چەشم ئازەر، کە ئامێر ژەنیکی بەناوبانگی ئازەری) بوو، قۆناغە سەرەتایەکانی مۆسیقا فێردەبێت و لە منداڵیدا ئامێری ئۆکۆردیۆن هەڵدەبژێریت. لە تەمەنی ١٢ ساڵیدا لەگەڵ باوکی کۆچکردوویدا دەچێتە ئۆرکێسترای ئازەربایجانی لە رادیۆی ئێران. لە تەمەنی ١٣ ساڵیدا خەڵاتی تایبەتی موزیکی باڵا بۆ ژەندنی ئامیری ئۆکۆردیون وەردەگرێت. لە ١٧ ساڵیدا رابەری کۆنسێرتی سەفارەتی ئێران دەکات لە عێراق. لە ١٨ ساڵیدا لەگەڵ گۆرانی بێژی ناسراوی ئێرانی (گوگوش)دا گەشتە فەرمیەکانی دەستپێدەکات. لە ٢٠ ساڵیدا بۆ فێربوونی موزیکی جاز گەشت دەکات بۆ ئەمریکا. پاشگەڕانەوەی سەرپەرشتی ئۆرکسترای

شـۆی تەلەفزوینـی پەرویـز غەریـب ئەفشـاری گرتـە ئەسـتۆ. ئـەو لای ماموسـتایانی بـە ناوبانگـی ئیرانـی، وەکـو مورتـزا حـە نانـە و مـە لـک ئـە سـلانیان ئاسـتی زانسـتە موزیکیەکانـی زیاتـر فراوانکرد. لـە سـاڵی ١٩٧٨ بۆمـاوەی پێنـج سـاڵ بـۆ خـۆ پێگەیانـدن لـە مۆسـیقای جـاز و موزیکـی فلیمـدا دەچێتـە ئەمریکا. ئەو بەیەکێـك لـە پێشـەنگەکانی ئامێرە موزیکیـە ئەلکترۆنیەکانـی ئێران هەژمـار دەکرێت. ئازەر خاوەنـی دەیان کاری نـاوازە و چەندیـن خەڵاتـی نیوخـۆی ئیرانـە و کاری بـۆ زۆرینـەی هونەرمەنـدە بـە تواناکانـی ئێرانـی کـردووە. دیارتریـن ئەلبومەکانـی ئەمانـەن:

ئەلبومە موزیکیە تایبەتەکانی

- تو برقص
- شکوفەهای ایران
- خواهران غریب
- شبهای تهران
- رقصهای شاد
- باران شادی ٣
- باران شادی ٢
- باران شادی١
- طلوع عشق
- باران عشق

ئازەر دەیان ئاواز و دابەشکردنی موزیکی بۆ زۆرێك لە گۆرانیبێژە دیارەکانی ئێران کردووە لەوانە: داریوش، هایدە، مەهەستی، گوگوش، ستار. هتد. هەروەها کاری موزیکی بۆ دەیان فیلمی ئێرانی کردووە وەک: موزیک دانان بۆ فیلمی اتش بس، شمعی در باد، ساقی .. هتد. چەشم ئازەر بەهۆی هەڵکشانی تەمەنیەوە لە ئێستادا باری تەندروستی ناجێگیرە و لە نیشتمانی خۆیدا دوا ساتەکانی تەمەنی بەڕێدەکات.

سەرچاوە:

- ویکیپیدیای فارسی.

سامڤێل یێرڤینیان

سـامڤێل یێرڤینیـان Samvel Yervinyan ڤایولیـن ژەنـی بـە توانـا و ناسـراو لـە ٢٥ ژەنیـوەری ١٩٦٦ لەیەریڤانـی ئەرمینیـا لەدایـک بـووە. هـەر لەمنداڵیـەوە پەیوەنـدی هەبـووە بـە دنیـای موزیکـەوە زۆر ئامێـری جیـاوازی ژەندووە،گەرچـی توانـای خوێندنـەوەی نۆتـەی موزیکـی نەبـووە، بـەڵام بـە باشـی دەیتوانـی چەنـد ئامێریکـی موزیکـی بژەنێـت. لەتەمەنـی حـەوت سـاڵیدا باوکـی زیاتـر هەسـت بـە تواناکانـی و پەیوەندیە بەهێزەکـەی بـە موزیکـەوە دەکات،هـەر بۆیـە هـەوڵ ئـەدات تواناکانـی بـۆ بـە موزسـیانە گـەورە ئەرمەنیەکانی نیشـان بـدات و بینیرێتـە بەرخوێندنی موزیـک. سـامڤێل لـە ماوەیەکـی کورتـدا توانـی سـەرنجی مامۆسـتاکانی بـەلای خۆیـدا ڕاکێشـێ و هـەر لـە سـەرەتایی دەسـپێکیەوە بەشـداری لـە زۆرێـک لـە پێشـبڕکێ موزیکیەکانـدا کـردووە و لـە زۆرینەیانـدا پلـەی یەکـەم یـان پلـەی دووەمـی بەدەسـت هێنـاوە. گەرچـی ئـەو زۆرینـەی ئامێرەکانـی بەباشـی دەژەنـد، بـەڵام لـە کۆتایـدا ئامێـری ڤایۆلینـی وەک ئامێـری سـەرەکی خـۆی دەستنیشـان کـرد.

لـه سـاڵی ١٩٨٠ دا لـه ڕشـتەی موزیکدانـان و ڤایۆلیـن ژەنیـدا لـه کۆنسـەرفاتواری چایکۆفسـکی دەسـتی بـه خوێندنـی بـاڵای موزیـک کـردووه. دواجـار بە هۆی نووسـینی کۆنسـێرتۆی ژمـارە ٢ ی تواناکانی زیاتـر دەرکەوتـوو، وەک موزیکدانەرێـک لـه لایـەن ئەکادیمیسـتەکان و موزسـیانەوه پێشـوازیەکی گەرمـی لێکراو،هـەر لـه هەمـان کۆنسـەرفاتوار لـه ژێـر دەسـتی ڕابـەری ناسـراو (ادوارد دایـان) بـەردەوام بـوو.

تـا سـەرەنجام سـامڤێل بـووه مایـەی شـانازی مامۆسـتاکانی و بـه گەورەتریـن ڤایۆلیـن ژەنـی ئاینـده ناویـان دەبـرد. لـه سـاڵی ١٩٩٣دا توانـی بڕوانامـەی دکتـۆرای لـه کۆنسـەرفاتواری موزیکـی گۆمیتـاس لـه یەریڤانـی کۆمـاری ئەرمەنسـتان بەدەسـت بهێنـێ. لـه ئێسـتادا ئەلبومـه موزیکیەکانـی سـامڤیل بـه پڕفرۆشـترین ئەلبومه موزیکیـەکان دا دەنرێت لـه ئەرمەنسـتاندا، لـه دوای سـاڵی ٢٠٠٢-٢٠٠٣ و کۆنسـێرتەکانی لەگەڵ (یانـی) دا زیاتـر ناوبانگـی دەرکـرد و وەک موزسـیانێکی ناسـراو تەنیـا لـه سـنووری ئەرمەنسـتان نەمایـەوه لـه تـەواوی دنیـادا ناسـرا و هـەر بۆیـه تـا ئێسـتاش بـه بەردەوامـی لـه کۆنسـێرتەکانی موزسـیانی ناسـراو (یانـی)دا دەردەکەوێـت. بـه توانـا سەرسـوڕهێنەرەکانی لـه ژەندنـی ڤایۆلینـدا کۆنسـێرتەکان پـڕ جـۆش و خـرۆش دەکات.

سەرچاوە:

- http://www.samvelyervinyan.com/about/biography.html
- fa.wikipedia.org/wiki

راڤی شانکار گۆرانیبێژ و سیتارژەنی هیند

راڤی شانکار کێیە؟

شانکار لە ٧ی ئەپرێلی ١٩٢٠ لە شاری وارانسی هندستان دایک بووە، ئەو گۆرانیبێژ و ئامێرژەنێکی گەلێ بە توانای ئامێری سیتاری هندی بوو. لە تەمەنی دەساڵیدا بە هۆی پەیوەست بوون بە گروپێکی سەما کردن، سەفەر بۆ وولاتی فەرەنسا دەکات، ئیدی دواتر هەموو ژیانی سەرقاڵی گەشتکردنی هونەری دەبێت بە نێو وولاتانی دنیادا.

شانکار بە دەرکەوتن لەگەڵ ڤایۆلینستی گەورەی سەدە یەهودی مەنوهین و فلیم سازی گەورە هندی (ساتیا جیت ری) و گروپی The Beatles ئینگلیزی و جۆرج هریسون لە تەواوی جیهاندا ناوبانگی پەیداکرد. ئەو باوکی ئانوشکا شانکاری سێتار ژەنی بەناوبانگە چەندین کاری هاوبەشیان هەیە، گەرچی نورا جۆنز گۆرانیبێژ و پیانۆژەنی ناسراوی جازە مۆدێرن کچی شانکارە بەڵام تا کۆتایی تەمەنی پەیوەندییان باش نەبووە و هەرگیز جۆنز شانکاری

(شانكار - هريسۆن)

بە باوكی خۆی نەزانیوە. راڤی شانكار بە یەكێك لە ناسراوترین ژەنیار و گۆرانی بێژە جیهانیە ناسراوەكانی هندستانی سەدەی ڕابردوودا دادەنرێت، چونكە ڕۆڵیكی گرنگی گێڕا لە ناساندنی فەرهەنگی موزیكی هندیدا و، توانیویەتی زۆر بە باشی سەرنجی هەوادارنی موزیكی جاز و ڕاك و كلاسیك بەلای خۆیدا ڕا بكێشێت. شانكار خاوەنی خەڵاتی گرامی (گرامافۆن) Grammy Awards ی جیهانیە، بەشداری كردن لە كۆنسێرتەكانی گروپی ئەفسانەی بیتلز و هاوڕێیتی لەگەڵ جۆرج هریسون گیتارژەن لە ساڵانی ١٩٦٠ دا هۆكارێك بوو بۆ زیاتر دەركەوتنی لە سەر تەختی گەورەترین هۆڵە جیهانیەكاندا. شانكار لە ساڵانی ١٩٦٠ بە هۆی میكس كردن و كۆككردنی ئاوازی و ئامێری سیتار هندی لەگەڵ موزیكی ڕۆكدا و نیشاندانی وەك ڕەنگێكی تر و ستایلێكی نوێی موزیكی، توانی هەوادارێكی زۆری بەلای ئەم شێوازە نوێیە ی موزیكدا ڕابكێشێت.

لە كۆتایی تەمەنیدا دواین كار و كۆنسیرتی لەگەڵ ئاشونكا ی

کچیدا لە چواری نۆڤەمبەرکالیفۆرنیانمایش دەکات و دواجار لە ڕۆژی سێشەمەمە ١١ دیسمبەری ٢٠١٢ لە تەمەنی ٩٢ ساڵیدا بۆ ئەبەد چاوەکانی لێکدەنێت و ماڵ ئاوای لە دنیای موزیک دەکات. مردنی شانکار بووە جێی باسی تەواوی مێدیاکانی جیهان و ماڵپەری فەرمی خۆیی دەربارەی مردنەکەشی بەم جۆرە باس لە مردنەکەی کردووە و دەڵێت: ڕاڤی شانکار لە ماڵەکەی خۆیدا لە سەنتیاگۆ لە ولایەتی کالیفۆرنیا، لە کەناری هاوسەرەکەی و کچە بچووکەکەی، بە هۆکاری هەناسە سواری و نەخۆشی دڵ کە هەرچەندە پێشتر جارێک نەشتەرگەری بۆ کراوە بەڵام دواجار بەهەمان هۆکار گیانی سپاردووە. (مانموهان سینگ)ی سەرۆک وەزیرانی هندستان لە وتەیەکیدا بۆ بیستنی هەواڵی مەرگیدا شانکار بە (گەنجینەیەکی میللی) هیندستان ناودەبات. هەروەها کەسە نزیکەکانی و ئەوانەی لە هونەری شانکار نزیکن سە بارەت بە مەرگی ووتوویانە: «بە مەرگی شانکار جیهان گەورەترین موزسیانی خۆی لە دەستدا».

سەرچاوە:

- http://www.ravishankar.org

عەزیزە موستەفا زادە
شازادەی موزیکی جاز

عەزیزە مستەفازادە (Aziza Mustafazadeh) گۆرانیبێژ و پیانۆژەن و موزیکدانەری جازە. لە ساڵی ١٩٦٩ لە ئازەربایجان لەدایک بووە. لەتەمەنی سێ ساڵیەوە دەستی بەخوێندنی موزیک کردووە، سەرەتا بە خوێندنی ئامێری پیانۆ و موزیکی کلاسیک دەستی پێکردووە.ئەو لەمنداڵیەوە تا هەڵکشانی تەمەنی لەلای باوکی دەست بە فێربوون و ژەندنی ئامێری پیانۆ دەکات و بە هاوکاری باوکی ئاشنا بە موزیک جاز و بنەماکان و سیستەمی مقامی ئازەربایجان دەبێت. ئەو کچی ڤاگیف مستەفا زادەیە (vagif Mustafa zada) کە پیانۆژەن و گۆرانی بێژ و ئاوازدانەری جاز بوو، ئەو بە داهێنەری تیکەڵکردنی مقام لەگەڵ موزیکی جاز دادەنرێت. باوکی عەزیزەی بە (جازیزە _Jazziza)، کە تیکەڵکردنێک بوو لە ووشەی (جاز) و(عزیزە) ناودێرکردبوو. هەربۆیە عەزیزە لە ساڵی ١٩٩٧ دا پێنجەمین ئەلبومی موزیکی خۆی بە هەمان ئەو نازناوەی کە باوکی لێنابوو بڵاوکردەوە، کە تێیدا زۆر یادی باوکی کردووە. لە ئێستادا ئەو لەگەڵ دایکیدا (ئلیزا) کە گۆرانی بێژی موزیکی کلاسیکە لە وولاتی ئەڵمانیا دەژی.

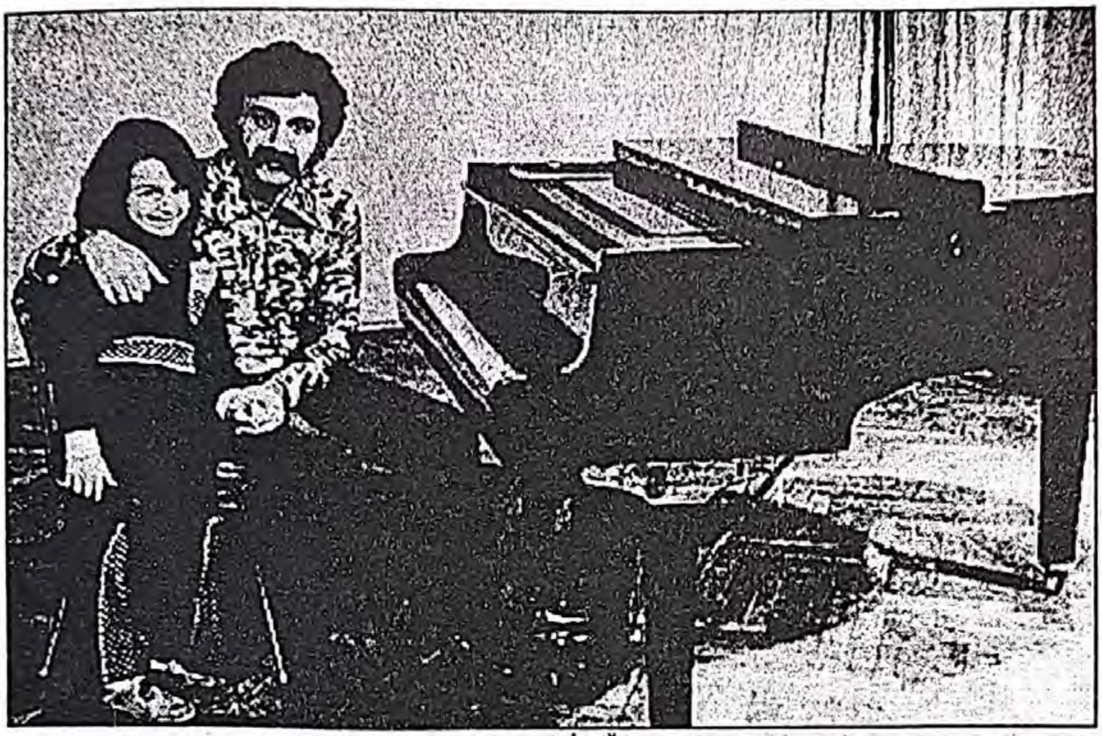

(عەزیزە لەگەڵ ڤاگیڤی باوکیدا)

موزیکی ئەویش بەهەمان شێوەی باوکی تیکەڵکردنێکە لە موزیکی جاز و موزیکی مقامی ئازەربایجان» (عزیزە، ئەنتەرنێت). لە کۆتایدا ئەتوانیم بڵێم عەزیزە مستەفازادە دەنگ و ڕەنگێکی زۆر جیاوازە، تیکەڵەیەکە لە موزیکی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا بەڵام ئەو هەمیشە ڕۆحە ڕۆژهەڵاتیەکەی لە نێو کارەکانیدا بزر ناکات، هەر بۆیە بەیەکێک لە ناسراوترین هونەرمەندانی ئازەربایجان دا دەنرێت، کە توانیویتی سنوورە لۆکاڵیەکان ببەزێنێت وەک هونەرمەندێکی جیهانی بناسرێت، هەر بۆیە دەبینین عەزیزە لە زۆرینەی کۆنسێرت و ئەو ڤێستڤاڵانەی کە بەشداری لە ساتی بانگکردنیدا بۆ سەر شانۆ بە شازادەی جاز (امیرە جاز) ناودەبرێت.

ئەلبومەکانی

- Aziza Mustafa Zadeh ١٩٩١
- Always ١٩٩٣
- Dance of Fire ١٩٩٦
- Seventh Truth ١٩٩٦
- Jazziza ١٩٩٦
- Inspiration – Colors & Reflections ٢٠٠٠
- Şamans ٢٠٠٢
- Contrasts ٢٠٠٦
- Opera Jazz ٢ Contrasts ٢٠٠٧

سەرچاوە:

- ویبسایتی فەرمی عەزیزە موستەفا زادە
http://www.azizamustafazadeh.de

محسن نامجو مۆزیکژەن و گۆرانیبێژێکی یاخی

محسن نامجو گۆرانیبێژ و سێتارژەنی ناسراو لە ساڵی ١٩٧٦ زاینی لە شاری (تربت جام)ی سەر بە خوراسانی گەورە لە خانەوادەیەکی هەژار لە وولاتی ئیران لە دایک بووە. « یەکێکە لە گۆرانیبێژ و مۆزیکژەنە ناسراوەکانی ئێران. ئەو پسپۆڕە لە بواری ئەدەب و شیعری کلاسیکی فارسیدا. ناسراوی نامجو بە هۆی توانای ژەندن و دەنگ خۆشیەوە نیە، بەڵکو ئەو موزیکژەن و گۆرانیبێژێکی یاخیە، لە موزیکی باوی سونەتی ئێرانی و بە دەستبردن بۆ دەقە تابو (Taboo) کان ناسرا، کە تێکەڵیان دەکات لەگەڵ ساتایلە موزیکیەکانی ڕۆژئاواییەکانی وەک: جاز، بلوز، ڕۆک و ڕەنگێکی تر بەم فۆرمە موزیکیانە دەبەخشێت. نامجو بە شێواز نۆتە و لەسەر ڕەدیفی ئێرانی لە لای ئوستاد (نەسروڵا ناسح پور) دەست بە خویندنی موزیکی کردووە. لە سەردەمی لاوێتی و قۆناغی خوێندنی دواناوەندیدا، زیاتر ئارەزووی کاری شانۆی و سینەمای دەکرد، بەڵام دواجار ڕوو دەکاتە دوونیای موزیک و لە کۆلێجی هونەرجوانەکانی تەهران لە ڕشتەی موزیکدا بەردەوامی بە هونەری موزیک دەدات. بەڵام بە هۆکاری

ئەوەی دڵخۆش نەبووە بەزانکۆ بە بڕوای ئەو شوێنی داهێنان نیە، واز لە خوێندنی ئەکادیمی دەهێنێت و بە شێوەیەکی دوور لە خوێندنی ئەکادیمی لە کاری موزیکی بەردەوام ئەبێت. دواجار نامجو بە یەکەم ئەلبوومی بەناوی (ئاخ) توانی دەنگدانەوەیەکی زۆری بەدوای خۆیدا بهێنێت و هەر ئەم ئەلبوومە هۆکاری سەرەکی ناوبانگ پەیداکردنی نامجۆیە بەتایبەت لە دەرەوەی سنووری ئیران و دنیای دەرەوە بە تایبەت ئەمریکا و ئەورووپا. ئەو جگە لە زمانی فارسی بەزمانی کوردی چەند گۆرانیەکی چڕیوە دیارترینیان: (خان باجی)، (شیرین شیرین)ە یە کە یەێکن لە گۆرانیە فۆلکلۆریە کوردیە دیارەکانی نێو گەنجینەی موزیکی و گۆرانی کوردی.

نامجو لە ئەلبوومی (ئاخ) یدا دوو گۆرانی زۆر سەرنجی میدیا و گویگرانی ڕاکیشا و کە بووە هۆی زیاتر دەرکەوتنی نامجو کە بریتین لە:

١. گۆرانی «فقیه خوشگله (gladiators)» بە شێوەکی تەنز ئامیز گفتوگۆ لەگەڵ عەلی خامەنی یەکێک لە ڕابەرە دیارەکانی کۆماری ئیسلامی ئیران بە گۆرانی سازدەکات. هاوکات لەم کارەیدا هونەرمەند و سینەماکاری دیاری ئێرانی گولشیفتەی فەراهانی پیانۆی تێدا ژەندووە.

٢. بە کردنە گۆرانی چەند ئایەتێکی قورئان لە (سورەتی شمس)، بەشێوەیەکی زۆر لە توند لە لایەن ئێران و وولاتانی ئیسلامی ڕەخنەی لێگیرا و ئیدانە کرا و، بە سوکایەتی بە پیرۆزیەکان تۆمەتبارکرا. بە هۆکاری ئەوە لە لایەن دادگای ئێرانەوە بە بڕیاری پێنج ساڵ زیندانی کردن سزادراوە. گەرچی ئەم ئەلبوومە بەشێوەی نهێنی و (ژێرزەمینی) بڵاوکرایەوە، بەڵام دەنگدانەوەکانی گەلێک فراوان بوونی هەبوو، دوجار زۆر سنووری تێپەڕان.

لە کۆتایدا نامجو بە ئەلبومەکانی (ترنج (٢٠٠٧)، جبر جغرافیایی (٢٠٠٨)، آخ (٢٠١٠)، بوسەهای بیهودە (٢٠١١)، الکی (٢٠١١)، ٨/١٣ (٢٠١٢). دواجار وەک ئەستێرەیەکی یاخی و بە (ببوب دیلۆنی ئێران) لە هونەری موزیکدا ناوبانگی دەرکرد.

سەرچاوە:

- fa.wikipedia.org
- arabic.euronews.com

ستراڤینسکی و شاکاری پەرستشی بەهار

ئیگەر ستراڤینسکی لە ساڵی ١٨٨٢ لە لوتکەی سەردەمی هەستی ناسیونالستی ڕووسیا هاتووتە دنیاوە. لە هەمان باردۆخدا هەستی بیستنی ئاشنا بە دەنگی سادە، میراتی گەنجینەیٚ گۆرانی فۆلکلۆری ڕووسی، میلۆدیەکانی سروشت، ڕیتم و هارمۆنی بووە. هەر لە منداڵیەوە بە هۆکاری ئەوەی باوکی گۆرانیبێژی ناسراوی ئۆپێرای ئەو ئەو سەردەمەبووە، لە نێو موزیکی کلاسیکی ئەورووپیدا ڕۆژەکانی تەمەنی هەڵکشاوە. ستراڤینسکی هەر لەڕێگای باوکیەوە بە موزیکی میللی منداڵانەی ڕووسی ئاشنا دەبێت. دواتر لە ساڵی ١٩٠٣- ١٩٠٨، دەبێتە خوێندکاری موزیك لای دانەری مەزن نیکۆلا ڕیمسکی کۆرساکۆف. ستراڤینسکی لە تەمەنی بیست و هەشت ساڵیدا بە هۆی ناسەقامگیری باری سیاسی لە زێدی خۆی دوور دەکەوێتەوە و ڕوودەکاتە فەرەنسا و لەویٚ لە شاری پاریس نیشتەجێدەبێت. دواتر لە پاریس دەبێتە ئەندامی کۆمەڵەی هونەری لە پاریس و، بە سێرجی دیاگیلیف (diaghilev sergei) ئاشنا دەبێت، کە ناوبراو ئەو کات بەڕێوبەرێکی ناسراوی هۆڵی بالێتی ڕووسی (پاریس)

بـووه. یەکترناسـینی دیاگیلیـف و ستراڤینسـکی هۆکارێکـی گرنگـە بـووه، بـۆ دەرکەوتـن و نمایشـکردنی بەرهەمەکانـی. لـە سـاڵی ١٩١٠ دا وەك دەسـتپێکی کارەکانـی لـە پاریـس، شـاکاری (باڵنـدەی ئاگریـن)ی نمایشـدەکات، کـە بناغـەی ئـەم کارەی لـە سـەر داسـتانێکی فۆلکلـۆری ڕووسـیەوە وەرگـرت بـوو. ئۆرکستراسـیون و ناکۆکـی هەسـت و هەسـتی ناسـیونالیزمی ڕووسـی لـە (باڵنـدەی ئاگریـن) گوێگـران و ئامادەبوانـی (پاریـس)ی بـە تونـدی بـەرەو خـۆی ڕاکێشـا. سـاڵێك دوای ئـەم بەرهەمـەی شـاکاری (پتروشـکا)ی بـە ڕیتـم و هارمۆنـی سـەرنجڕاکێش دانـا و، بـەم کارەی زیاتـر ناوبانگـی لـە پاریسـدا پەیداکـرد. کاتـێ ڕیتمـی جـۆراو جـۆر و نـا ئـارام، لـە داسـتانی دڕاندانـەی، (پەرستشـی بەهـار - The Rite of Spring (لـە سـەر شـانۆی بالێـی، لـە سـاڵی ١٩١٣ نمایشـکرا، جەنجاڵـی و دەنگدانەوەیەکـی زۆری بـە دوایـی خۆیـدا هێنـا. ئـەم کارەی باسـی لـە مەراسـیمێکی ئاینـی دڕندانـە ئەکـرد، کـە بـە ئاینـە دێرینەکانـی چاخەکانـی پێـش مێـژووی ڕووسـیا پەیوەسـت بـوو. لـە داسـتانەکەدا بـاس لـە قوربانـی کردنـی، کچۆڵەیەکـی جـوان بـۆ (خوایـی بەهـار- God of spring) دەکات. ئـەم داسـتانە بـە سـەمایی بالـێ و بـە هـۆی بـەرگ و ڕەنگـی مرۆڤـی هـۆزە سـەرەتاییەکان، جوڵـەی سـەماکان، ڕیتمـی وەحشـیانە، هێـزی ئۆرکسـترا لـە سـەر شـانۆ، بـە جۆرێـك ئامادەبوانـی هەژانـد هەندێکیـان بـە توڕەییـەوە هاواریـان دەکـرد. ئـەم نمایشـە بـە یەکێـك لـە دیاتریـن ڕووداوی دیارەکانـی نێـو مێـژووی نمایشـە موزیکیـەکان دادەنرێـت. ئەویـش بـە هـۆکاری جوانـی کارەکـەوە ئامادەبـوان کۆنترۆڵیـان لـە دەسـتدا بـوو، بـە هـۆی دەنـگ و هـاواری ئامادەبوانـی هۆڵەکـەوە نەدەتوانـرا بـە باشـی گوێبیسـتی موزیـك و جوڵـەی سـەماکان ببـن. ستراڤینسـکی کـە خـۆی لـە نێـو هۆڵەکـەدا و لـە نێـو ئامادەبـوان دانیشـت بـوو، زۆر نیگـەران بـوو، کـە نەیدەتوانـی گـوێ لەکارەکـەی خـۆی بگرێـت. هـەر بۆیـە دوای تـەواو بوونـی کارەکـە بـە زووی بـەرەو ماڵـەوە گەڕایـەوە. بـەڵام هـەر بـە

زووی ئـەم نیگەرانییـەی ڕەوییـەوە کاتـێ کـە زانـی (پەرستشـی بەهـار)، بۆتـە یەکێـك لـە خۆشەویسـترین کارەکانـی، لـە لای ئـەو کەسـانەی کـە ئامـادەی نمایشـەکە بـوون. ئامێرەکانـی ئۆرکسـترای ئـەم کارە پێـك دێن لـە: پیکۆلـۆ، سـێ فلـوت، فلـوت ئاڵتـۆ، چـوار ئۆبـوا، کۆرانگلـێ، دوو کلارنێـت مـی بیمـۆڵ، دوو باس کلارنێـت، چوار باسـون، هەشـت کۆنترا باسـون، هەشـت هـۆڕن، هەشـت ترومپێت پیکلـۆ، چـوار ترومپێت، سـێ ترومبـۆن، دو توبـا، ئامێـرە ژێـدارەکان و ڕیتمیـەکان)ن. ئـەم کارە بـە سـەمایی بالێت و جوڵـەی موزیك، کەمـی میلۆدی، گفتوگـۆی ئامێرەکان، پێکـەوە کارێکـی زۆر ناوازەیـان خوڵقانـدووە. دوا بـەدوای ئـەم کارانـەی زۆر ناسـراو بوونـی ستراڤینسـکی لـە سـاڵی ١٩٣٩ توانـی ڕەگەزنامـەی فەرەنسـی وەردەگرێـت و، لـە مەزنـی دانراوەکانیـدا بەیەکێـك لـە دیاتریـن موزیکدانەرانـی دامەزرێنـەری موزیکـی سـەدەی بیسـتەم هەژماربکرێـت. ستراڤینسـکی چەندیـن خەڵاتـی ناسـراوی جیهانـی پێبەخشـراوە لەوانـە: خەڵاتـی گرامـی بۆباشـترین ئەلبومـی کلاسـیك، حەڵاتـی باشـترین پێشکەشـکردنی ئۆرکسـترای، خەڵاتـی هۆڵـی گرامی...هتـد. دواتـر لـە سـاڵانی ١٩٤٠ ڕوودەکاتـە وولایەتـە یەکگرتووەکانـی ئەمریـکا و لە سـاڵی ١٩٤٥ ڕەگەزنامـەی ئەمریکـی پێدەدرێـت. ستراڤینسـکی لـە وولایەتـە یەکگرتـووەکان توانـی کارەکانـی بـەردەوام بێـت و تـا دواجـار لـە سـاڵی ١٩٧١ هـەر لـە وولایەتـە یەکگرتووەکانـی ئەمریـکا کۆچـی دوایـی دەکات.

سەرچاوە

• جیـن فریـس موسـیقی هنـر شـنیدن , و: کتایـون صارمـی چـاپ: اول چاپخانـە: مشـعل ١٣٨٥هــ، ل : ٤١٥.

شۆمان
مۆزسیانێکی ڕۆمانتیک و مرۆڤێکی نا ئارام

ڕۆبیرت شۆمان لە ساڵی ١٨١٠ لە ئەڵمانیا لەدایک بووە، یەکێکە لە نموونە دیارەکانی سەردەمی ڕۆماتیک. ئەو لە ژیانی ڕاستەقینەی خۆیدا، پێچەوانەی موزیکەکانی بوو، مرۆڤێکی نا ئارام، پەرێشان، خەمۆکیەکی قوڵ پڕ بە دەرون، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا پڕ لە هەستی قوڵی خۆشەویستی بوو. شۆمان لە ژێر کاریگەری سەردەمەکەیدا دەستی بە کاری موزیک کردووە. ئەو چەندین سیمفۆنی نووسیووە، بەڵام ئەوەی زیاتر پێناسرا ئەو پارچە موزیکانە بوو، کە بۆ ئامێری پیانۆ و گۆرانی ئەڵمانی (لیدی ئەڵمانی) دەینووسین. شۆمان لە سەرەتادا لە بواری یاسادا خوێندکار بوو، بەڵام لەژێر کاریگەری نازناوی (شەیتانی ڤایۆلین) نیکۆلۆ پاگانینی هەوڵیدا هاوشێوەی ئەو لە ئامێری پیانۆدا لە خۆیدا بەرجەستە بکات. هەر بۆ لە یاسا دور دەکەوێتەوە و بە توندی بەر دنیای موزیک دەکەوێت. گەرچی لە هەوڵی بەرجەستەکردنی خەونی نازناوی شەیتانی پیانۆ نزیک بوو، بەڵام دواجار بە هۆی ڕاهێنانی بەردەوامی لە سەر ئامێری پیانۆ دەستی ڕاستی تووشی لە جوڵە کەوتن لەکاتی ژەندنین بوو. شۆمان

(ڕۆبێرت شۆمان)

بە لەکارکەوتنی دەستەکانی بۆ ژەندن ئومید بڕاو نە بوو، بە ڵکو ڕووی کردە نێو دنیای موزیکدانان. شۆمان لە ساڵی ١٨٤٠ عەشقی کلارا ڤیك دەبێت، کە کچ و خوێندکاری مامۆستایەکی ناسراوی ئامێری پیانۆ بوو، هەر لەهەمان ساڵدا هاوسەر گیری لەگەڵدا دەکات . کلارا بەر لەوەی کە ببێتە هاوسەری شۆمان، خۆی وەك یەكێك لە ژنە دانەر و موزیکژەنێك تاڕادەیەك ناسرا بوو، بەڵام دەشێت بە هاوسەر گیری کردن لەگەڵ شۆمان زیاتر وەك ژنە دانەرێکی دیار، لە مێژووی سەردەمی ڕۆمانیکدا دەرکەوێتبێت.

شێوازی موزیکدانانی شۆمان بە جۆرێك بوو هەندێك جار بە درێژایی ساڵێك لە تەمەنی موزیکی، تەنها (لیدی ئەڵمانی) دەنووسی، یان بە پێچەوانەوە بە درێژایی ساڵێك تەنها سیمفۆنی دەنووسی.

بە هۆکاری ئەوەی شۆمان لە پێشدا ژەنیاری ئامێری پیانۆ بوو، بەهەمان شێوە کاریگەری ئامێری پیانۆ بە کارەکانیەوە دیاربوو. هەر بۆیە بەبەردەوامی ئامێری پیانۆ وەك کارەکتەری سەرەکی، لە نێو ڕستەی موزیکی و دانراوەکانیدا دەردەکەوت. گەرچی شۆمان وەك کەسێتی خۆی بەکەسێکی نا ئارام و شڵەژاو ناسرابوو، بەڵام کارە موزیکیەکانی تەواو پێچەوانەی کەسێتی ئەو بوون. موزیکی ئەو پڕە لە ڕۆمانسیەتێکی بێخەوش و ئارام بەخش. گەرچی شۆمان وەك ئاواز دانەرێکی دیاری سەردەمەکەی خۆی ناسراوە، هاوکات دەستێکی باڵای هەبوو لە نوسینی ووتار ی موزیکیدا، دواتر توانیویەتی خۆی گۆڤارێك دەربارەی موزیك دادەمەزرێنێت و لەوێدا دەیان و ووتاری کاریگەر لە سەر (ڕەخنە، شیکاری، ڕونکردنەوە) موزیك بنووسێت و توانیویەتی بە جۆرێك باش ئیدراك و سەلیقەی گوێگرانی و موزیك و ئامادەبوانی کۆنسێرتەکان بەرزبکاتەوە. شۆمان لە کۆتایی تەمەنیدا واتە لە ساڵی ١٨٥٤ دووجار هەوڵی خۆکوژی دەدات، هەر بۆیە دواجار کۆتایی ژیانی لە نەخۆشخانەی دەرونیدا بەڕێدەکات و تا لە ساڵی ١٨٥٦ بە یەکجاری ماڵئاوای لە موزیك و ژیان دەکات.

سەرچاوە

جین فریس موسیقی هنر شنیدن، و: کتایون صارمی، چاپ: اول، چاپخانە: مشعل: ١٣٨٥، ل ٣٥٧.

سوپاس و پێزانین:

- بۆ د.عەبدوڵا جەمال سەگرمە، کە لە ڕووی چۆنیەتی نووسینی وتاری ئەکادیمییەوە لە بەشێک لە ووتارەکانمدا زۆر کۆمەکی کردوم.
- بۆ د. نەهرۆ زاگرۆس، کە زۆر ئایدیای زانستی لەڕووی ئێتنۆموزیکۆلۆجییەوە پێ بەخشیم و دواجار ڕەنگدانەوەی زۆریان هەبووە لە نووسینەکانمدا.
- بۆ نزار کەریم عەبدوڵا، کە ئەرکی نەخشەسازی بەرگ و ناوەوەی ئەم کتێبەی گرتە ئەستۆ.
- بۆ سەرجەم ئەو کەسانەی کە کۆمەکیان کردووم لە هەر بوارێکی تردا بێت.

پرۆفایل:

توانا حەمە عەلی ڕەشید

- نازناو: توانا حەمە
- لەدایکبووی: ١٩٨٤/٥/٣ سلێمانی
- ژەنیاری: ئامێری ڤایۆلین - ڤیۆلا
- دەرچووی پەیمانگای هونەرە جوانەکانی سلێمانی ٢٠٠٦-٢٠٠٧
- خوێندکاری بەشی ئیثنۆموزیکۆلۆجی، لە سکوڵی هونەری زانکۆی سلێمانی.
- زۆرینەی ووتارەکانی لە (ڕۆژنامەی ئاسۆ، گۆڤاری شاکار، گۆڤاری هەفتانە، پاشکۆی شەبەنگی ئاسۆ، پاشکۆی ئەدەب و هونەری کوردستانی نوێ و پاشکۆی ڕەخنەی چاودێر) بڵاوکراونەتەوە.

لە ئێستادا سەرقاڵی گەڕانی مەیدانی و نووسینی چەند لێکۆڵنەوەیەکە لە بواری موزیکی کوردیدا.

The Concept of *Other* in Kurdish Music

ئەم کتێبە لە کۆمەڵێک ووتاری ئەکادیمی پێکدێت، کە بەشێکن لەئەزموونی چەند ساڵەی کارکردنم لەبواری نووسیندا، بەشێکیان لە گۆڤار و ڕۆژنامەکاندا بڵاوکراونەتەوە. ناوی ئەم کتێبە، ناونیشانی یەکێک لەو وتارانەیە کە لە بەشی یەکەمی کتێبەکەدا خراوەتەڕوو. هەرچەند کۆکردنەوەی کۆمەڵێک وتار لەژێر ناوێکدا دژوارە، کە لەکاتێکدا وتارەکان لەکۆمەڵێک بابەتی سەربەخۆ پێکهاتبن. بەڵام بۆ کۆکردنەوەی کۆمەڵە وتار لە دوو توێی کتێبێکدا لای زۆرێک لە نوسەران شێوازێکی پەسەندە. هاوکات تەواوی ووتارەکان بەسەر سێ تەوەردا پۆلین کراون، کەبەشێکیان تایبەتە بە موزیکی کوردی و دوو بەشەکەی دی چەند باسێکە دەربارەی موزیکی گەلان و ژیاننامەی چەند موزسیانێکی جیهانی. ئەم کتێبە بەشێوەیەکی گشتی وا نووسراوە بۆ موزیککاران و خوێندکارانی موزیک لە پەیمانگا و زانکۆکانی کوردستاندا سوود بەخشێت. هاوکات زانیاری زۆر گرنگی لە خۆگرتووە بۆ ئەو کەسانەی کە دەیانەوێت ڕۆشنبیریان لە بواری هونەری موزیکدا فراوان بکەن.

Twana Hama

2014